

Fondacija za mir i rešavanje kriza

Peace and Crises Management Foundation

KONFERENCIJA

**NE POSTOJI PUT KA MIRU,
MIR JE PUT**

BORIS VUKOBRAT

Vladimir Gligorov Elizabet Kop Vojislav Stanovčić Mojmir Mrak
Žarko Puhovski Zoran Pusić Ilija Vujačić Vukašin Pavlović
Zdravko Grebo Ante Raos Ranko Risojević Mihailo Crnobrnja
Mirjana Prljević Azem Vlası Danica Popović Darko Tanasković
Slađana Prica Elizabeta Kitanović Veselin Vukotić Predrag Simić
Mahmud Bušatlija Miladin Kovačević Mijat Lakićević Gordana Suša

KONFERENCIJA

**NE POSTOJI PUT KA MIRU,
MIR JE PUT**

BORIS VUKOBRAT

Vladimir Gligorov Elizabet Kop Vojislav Stanovčić Mojmir Mrak
Žarko Puhovski Zoran Pusić Ilija Vujačić Vukašin Pavlović
Zdravko Grebo Ante Raos Ranko Risojević Mihailo Crnobrnja
Mirjana Prljević Azem Vlasi Danica Popović Darko Tanasković
Slađana Prica Elizabeta Kitanović Veselin Vukotić Predrag Simić
Mahmud Bušatlija Miladin Kovačević Mijat Lakićević Gordana Suša

IZDAVAČ

FONDACIJA ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Dobračina 15/VII, Beograd

www.fondmir.com

AUTORI

Učesnici konferencije „Ne postoji put ka miru, mir je put“

Beograd, 2012.

ZA IZDAVAČA

Mirjana Prljević

LEKTURA

Marina Đurović

DIZAJN I PRIPREMA ZA ŠTAMPU

Marko Zakovski

ŠTAMPA

Štamparija Futura

TIRAŽ

500 komada

BEOGRAD, 2014. GODINE

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
I DEO	
OSVRTI NA PREDLOGE ZA NOVU ZAJEDNICU REPUBLIKA BIVŠE JUGOSLAVIJE	9
II DEO	
EKONOMIJA NA DELU	59
ZAVRŠNA REČ	87
FOTOGRAFIJE	89
AGENDA KONFERENCIJE	100
LISTA UČESNIKA	101

KONFERENCIJA

NE POSTOJI PUT KA MIRU, MIR JE PUT

Kada smo pre dvadeset godina pokrenuli inicijativu koja je sadržala ideju nove zajednice republika bivše Jugoslavije, pre svega kao mogućnost zaustavljanja rata na njenim prostorima, a zatim kroz ekonomsku saradnju obnavljanja poverenja i saradnje među narodima, mnogi su ovu ideju ocenili utopijskom i nerealnom.

Na prvi pogled, gledano krajnje površno, sled događaja dao im je za pravo. U desetogodišnjim sukobima nestali su mnogi životi, stotine hiljada ljudi ostalo je bez svojih domova, a šteta još nije procenjena. Mi, dakle, nismo uspeli da sprečimo rat na jugoslovenskom prostoru, ali rat nije uspeo da spreči nas da sve vreme radimo na ideji mira i da mu onoliko, koliko može jedna mirovna organizacija civilnog sektora, doprinesemo.

Naša inicijativa otelotvorena je u Fondaciji za mir i rešavanje kriza koja je u formi nevladine organizacije trajala kao vidljiv akter promena svih ovih godina. Činjenica da se oko naše inicijative okupilo mnogo uglednih ljudi: naučnika, političara, javnih radnika, književnika, novinara, obodрила nas je i uverila da činimo pravu stvar. Bili smo svesni da naš rad ne može valorizovati nekakav forum ili bilo kakav numerički pokazatelj. Svesno smo svoju aktivnost prepustili sudu vremena i osluškiivali glasove razuma ma kako oni usamljeni i tihi bili.

Posle dvadeset godina i dalje smo na istom putu jačanja mira, poverenja i tolerancije, kao osnovnih preduslova za normalan život i prosperitet svih naroda i svih građana.

Boris Vukobrat

osnivač i predsednik Fondacije za mir i rešavanje kriza

BORIS VUKOBRAT

PRESEDAK I OSNIVAČ FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Dame i gospodo, dragi prijatelji i učesnici ovog skupa, u ime Fondacije za mir i rešavanje kriza, koja obeležava 20 godina svog rada, dozvolite mi da izrazim svoje zadovoljstvo što vas danas sve zajedno ovdje vidim. Posebno bih želio da se zahvalim autorima publikacije *Osvrti 2012.* iznetih u odnosu na *Predloge za Novu zajednicu republika bivše Jugoslavije*, naše prve publikacije izdate 1992. godine. Cilj tih *Osvrta* bio je da se vidi šta smo predlagali prije 20 godina, šta se u međuvremenu desilo i kakva je situacija danas.

Jedan od učesnika koji je bio sa nama od samog početka u svim našim stremljenjima, dr Žarko Puhovski, jutros za doručkom mi je rekao: „Hajde ovoga puta da pokušamo, za razliku od prije 20 godina kada smo bili originalni, da budemo uspješni i efikasni“. Drugim riječima, iz knjige *Osvrti 2012.* koje ste svi dobili i imate ispred sebe, konstatovali smo kakva je danas situacija i svima nam je manje-više to poznato. Ono što nas danas iznad svega interesuje je da izlazeći odavde napravimo jedan iskorak u smislu ne onoga šta jeste, nego onoga što bi trebalo da bude i šta bi u tom smislu trebalo da se uradi da se do toga dođe. Pređimo odmah na suštinu stvari.

MIRJANA PRLJEVIĆ

IZVRŠNI DIREKTOR FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Poštovana potpredsednice gđo Kop, poštovani ministri, poštovane ekselencije, uvaženi profesori, dame i gospodo, pozdravljam vas u ime Fondacije za mir i rešavanje kriza. Danas kada Fondacija obeležava 20 godina, želim da ukažem na jednu važnu dimenziju našeg rada. Kada je pre 20 godina upravo gospodin Vukobrat, kao naš osnivač i predsednik, načinio prvi korak u domenu strateške filantropije i pokrenuo inicijativu za realizaciju jednog strateškog dokumenta koji je trebao da ukaže na smernice daljih ulaganja kompanije *Copechim* u region Balkana, tada su napravljeni već prvi koraci ka osnivanju jedne neformalne grupe stručnjaka, koja je kasnije nazvana *Cavtatska grupa*. Strateška filantropija ili *strategic philanthropy*, koja u svom punom značenju definiše jedinstven i moćan način uspešnog kombinovanja marketinških ciljeva preduzeća i želje za podizanjem društvenog blagostanja, zasnovana je na potpunoj ispunjenosti i verovanju da se punim angažmanom u domenu civilnog društva čine neophodni koraci koji ukazuju društvu na prožimajuće strateške vrednosti koje su ugrožene, opstruirane, zaboravljene ili nedorečene. Stalno osluškivanje tržišta i samog građanskog društva početkom 90-ih godina, dovelo je osnivača Fondacije do odluke da se i institucionalno i organizaciono definiše kroz osnivanje same Fondacije pod nazivom Fondacija za mir i rešavanje kriza, a kasnije i realizuje kroz *Predloge za Novu zajednicu republika bivše Jugoslavije*.

Nakon dugog aktivnog rada, te direktnim učešćem i na *Četvrtom svetskom forumu Ujedinjenih nacija alijanse civilizacija* u Kataru, decembra 2011. godine, Fondacija je dobila još jedno priznanje. Na sesiji *Dugoročna strategija za globalni i održivi razvoj zasnovan na partnerstvu civilizacija (Longterm Strategy for Global and Sustainable Development Based on Civilisation Partnership)*, Fondacija je zajedno sa ostalim odabranim učesnicima radila i na definisanju strateških smernica razvoja civilnog društva u skladu sa *Globalnom prognozom za budućnost civilizacije do 2050. godine (The Future of Civilisations Global Forecast for 2050)* kad smo jasno usaglasili sledeće stavove:

1. Samo se jednim integralnim pristupom i strateškim partnerstvima različitih aktera razvoja društva, od države do pojedinca, mogu učiniti pravi pomaci u razvoju procesa definisanog održivog razvoja, kako globalno, tako i za svaku državu pojedinačno;
2. Neophodan je razvoj novih, specifičnih institucija i mehanizama kako bi pomenuta strategija mogla u potpunosti da bude sprovedena;
3. Neophodno je delovati kroz sintezu osmišljenih projekata koji bi doveli do revolucionarnih rešenja na polju naučne, obrazovne i informatičke dimenzije razvoja društva;
4. Neophodno je jasno identifikovati najugroženija područja važna za globalnu transformaciju društva u celini, te aktivnim delovanjem za promenu istih u skladu sa definisanim ciljevima.

Iako svesni da ove ideje ne mogu biti odmah percepirane od strane svih građana na planeti, želja nam je da svako sa svoje strane da maksimum kako bi ove ideje pronašle pravi put ka svojoj punoj realizaciji.

Fondacije su inače, tradicionalno fokusirane na činjenje dobrih dela, pružajući finansijsku podršku društveno važnim projektima. Činjenica da je Fondacija za mir i rešavanje kriza od početka postavljala zavidne standarde angažovanja stručnjaka različitih profila, građana i drugih projektnih partnera koji su aktivno doprineli realizaciji naših projekata, govori u prilog da smo od početka znali zašto radimo to što radimo, koji su nam ciljevi i koja nam je misija na tom putu. Konkretno, domeni u kojima je Fondacija u proteklih 20 godina dala svoj puni doprinos su: obrazovanje u domenu ljudskih prava, mir i saradnja u regionu bazirani na principima regionalizacije, međureligijski dijalog, nova ekonomska diplomatija, poštovanje različitosti i multikulturalnosti za bolji suživot građana, kao i drugi projekti.

I kao što svaki put od hiljadu milja počinje prvim korakom, sigurna sam da smo mi već neke korake na tom putu napravili. Važno je da u skladu sa izabranim sloganom naše današnje konferencije - „Ne postoji put ka miru, mir je put“ - nastavimo dalje da koračamo odabranim putem.

A large, stylized white dove is the background of the page, facing right. The dove is composed of several overlapping, curved shapes that form its body, wings, and tail. The text is centered over the dove's body.

I DEO

**OSVRTI NA PREDLOGE
ZA NOVU ZAJEDNICU REPUBLIKA
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

MODERATOR

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Želeo bih da se prvo zahvalim Borisu i Mirjani na organizaciji ove konferencije i na trudu koji su uložili i u ovu konferenciju, i u sve ono pre toga, a zatim i svima vama koji ste došli da u tome učestvujete, jer mislim da je svakako trenutak kada može da se razgovara o veoma ozbiljnim i zanimljivim temama, s obzirom da, bar što se tiče izazova danas, nije baš mnogo različito od toga kako je bilo pre 20 i nešto godina kada smo se mi prvi put sastali u Cavtatu i razgovarali, tada doduše samo o perspektivama tadašnje Jugoslavije.

Sada se uglavnom razgovara o perspektivama cele Evrope, tako da je to svakako zanimljiv trenutak da se što je moguće bolje sagleda stanje stvari i svi ti izazovi. Ja bih voleo da mi vodimo raspravu što je moguće otvorenije i sa koncentracijom na najvažnijim pitanjima i dilemama koje danas postoje, posebno okrenuti prema budućnosti, bez nekog naročitog lamentiranja ili raspravljanja o prošlosti koja ionako ne može da se promeni.

ELIZABET KOP

BIVŠA POTPREDSEDNICA KONFEDERACIJE ŠVAJCARSKE

Gospodine predsedniče, dame i gospodo, dopustite mi da vam se najpre zahvalim na pozivu da učestvujem na ovoj konferenciji. Ova poruka će se čuti širom sveta. Zamolili su me da dam jedan kratak komentar o devet principa i da napravim poređenje, tamo gde je to nužno, sa mojom zemljom, Švajcarskom Konfederacijom.

Dame i gospodo, kada je pao Berlinski zid, kada je Gvozdena zavesa pala, američki pisac Fukujama je napisao knjigu *Kraj istorije poslednjeg čoveka*, i on je bio ubeđen da uz pobedu demokratije nad totalitarnim komunističkim režimima u Istočnoj Evropi, ništa se, zapravo, neće desiti. Međutim, očito, nije bio u pravu. Dok god čovečanstvo opstaje, dolaziće do istorijskih promena i istoričari budućnosti će govoriti o neprekidnoj promeni. A verovatno će reći da čovečanstvo, čini se, nije naučilo mnogo na osnovu pouka iz istorije.

Takođe, imamo situaciju da nisu ispunjeni kriterijumi koje smo pominjali. Gospodin Vukobrat je formulisao svoje principe za Novu zajednicu 1992. godine na osnovu procene tadašnje političke i demografske situacije u bivšoj Jugoslaviji. A na temelju vizije o zajednici bivših jugoslovenskih republika, njegovi predlozi su i dalje dragoceni i relevantni u smislu principa za ustavni okvir, za sve zemlje bivše Jugoslavije i takođe predstavljaju preduslov za ulazak u Evropsku uniju.

Kao što sam već rekla, zamoljena sam da napravim neko poređenje sa svojom zemljom – zemljom iz koje ja potičem. Demokracija se razvija korak po korak. Uz mnogo problema. Švajcarska je veoma stara zemlja, preko 700 godina. Mala je to zemlja i na tom dugom putu je bilo puno problema. Radi se o maloj zemlji ali ima četiri zvanična jezika. Dakle, francuski, nemački, italijanski, retoromanski, i naravno engleski je posle *Lingue France* postao ključan jezik širom sveta, te je takođe i engleski prisutan. Ova demokracija je opstala, preživela, zahvaljujući, između ostalog, poštovanju manjina. Drugi razlog je što u našem Ustavu piše da nijedna osoba ne može postati isuviše moćna. I zaista mi je to bilo veliko zadovoljstvo kada sam sinoć čitala izuzetne eseje, pogotovo prof. Pavlovića, koji je pisao da osim oružanih sukoba, jedan od najozbiljnijih protivnika jeste autoritarna vrsta politike. Takva vrsta politike ne uspeva samo na relativno nerazvijenoj demokratskoj kulturi, već i u civilnom, građanskom društvu. U svakom slučaju, u potpunosti se sa tim slažem. U Švajcarskoj nemamo, a i ne želimo imati predsednika sa velikim ovlašćenjima. Imamo demokraciju u čuvenom govoru Vinstona Čerčila na Univerzitetu u Cirihi, koga smatram jednom od najvećih ličnosti XX veka. Rekao je da je demokracija najgori politički sistem na svetu, osim kada je uporedimo sa svim drugim sistemima. Dakle, šta je to zaista demokratski sistem ili šta bi trebalo da bude? U ovom trenutku je aktuelno pitanje finansiranja političkih stranaka. Ključna je transparentnost propisana unutar zakonodavnog okvira. Takođe, je neophodno da informacija koja se o tome daje, bude iscrpna, sveobuhvatna, da daje dovoljno materijala za diskusiju, da je predočena članovima Parlamenta i da se o bitnim stvarima odlučuje i na referendumu, gde se određena stvar može usvojiti ili odbaciti. Za razliku od situacije gde se u Parlamentima ostavlja isuviše malo vremena za diskusiju o Ustavu i ustavnim rešenjima. Konačno, treći veoma bitan kriterijum za demokraciju – ko ima pravo glasa i da li ima bilo kakvih limita koji bi bili u konfliktu sa osnovnim principom jednakosti pred zakonom. Da li je dovoljno izabrati jednu stranku, izabrati pojedince za, recimo, četvrti mandat? Odgovor na to jeste da je ključno da Parlament, da Narodna skupština ima najveća ovlašćenja, neophodno je da postoje, takođe, samo objašnjavajuća ustavna pravila. Raspravlja se o bitnim stvarima, bitni principi su tu uključeni – podela vlasti, pitanje zakonitosti i pristup pravnim lekovima. Podela nadležnosti u demokratskoj državi nije samo pitanje organizacije već je ključno razdvojiti zakonodavnu, izvršnu, pravosudnu vlast, i to je neophodno čuvati koristeći različite mehanizme. Nažalost, moram reći da Švajcarska nije dobar primer za to. Principi četiri i pet: zaštita manjina, zaštita od diskriminacija. Kada pokušamo da protumačimo ove principe uočavamo da su oni usredsređeni na jednakost pred zakonom i da podrazumevaju zabranu diskriminacije. Zabranu diskriminacije je postala jedno od najvažnijih pitanja u naše vreme, vreme najrazličitijih migracija, kojima smo svedoci. Diskriminacija se, takođe, može odnositi na diskriminacije jezika. Četiri jezika u Švajcarskoj moraju biti poštovana i u upotrebi na svim mestima u Švajcarskoj i na saobraćajnim znacima. Zabranu diskriminacije se takođe odnosi i na osobe sa invaliditetom,

i u Švajcarskoj su uloženi milioni i milioni švajcarskih franaka da bi se sprečila ili onemogućila bilo kakva diskriminacija osoba sa invaliditetom.

Potom, princip supsidijarnosti. Švajcarska je očito jedan dobar primer takvog sistema. Konfederacija ima nadležnosti koje joj isključivo daje Ustav. U Švajcarskoj, a to jeste činjenica, na svim političkim nivoima, opštinske, kantonalne vlasti, sami građani, i na nacionalnom nivou Parlament, imaju pravo da utvrde kakvi će biti porezi, kolike će biti poreske stope. Ako građane pitamo da li treba da plaćamo veće poreze, to mene takođe često pitaju – da. U Švajcarskoj građani glasaju za veće poreze ako smatraju to razumnim. Princip supsidijarnosti koji podrazumeva prenošenje nadležnosti na što niži nivo vlasti je princip koji je bilo teško ispuniti, ponekada je i nejasan. I sad me to podseća na jednu zanimljivu anegdotu gde imate, recimo u Švajcarskoj, granicu između dva kantona, ne samo u nekom delu grada, nego koja ide sredinom te ulice u sred nekog gradića. I onda se desi da imate različite propise u dva različita kantona, i potom se postavlja pitanje tumačenja tih propisa, njihove primene, koja utiče na ponašanje građana, i dakle, koji će se propisi primenjivati zavisice od toga sa koje strane ulice prolazite. Svakako, princip supsidijarnosti je nešto što treba slediti u praksi. Ako to nije tako, onda je to samo prazna fraza.

Potom principi šest i sedam koji se tiču tržišne ekonomije i integracija. Ključno je poštovanje privatnog vlasništva. Ta garancija je jedan od najvažnijih uslova za sve ekonomske slobode, za uspostavljanje tržišne ekonomije. Dame i gospodo, sloboda je neograničena. Negativni aspekti i suviše sloboda u ekonomiji su se takođe pokazali kao koreni, uzroci ove globalne krize koja je pogodila čitav svet. Tranzicija od društvenog vlasništva ka privatnom vlasništvu, ka tržišnoj ekonomiji je bila pogotovo teška za sve zemlje koje su nekada bile socijalističke. Ali, takođe je ta tranzicija bila teška za ljude, za stanovništvo u tim zemljama, trebalo je da oni postanu građani sa svim pravima u demokratskom sistemu. Istorija pokazuje da nekontrolisana pohlepa nekolicine može imati razarajuće efekte na mnoštvo, na celokupno stanovništvo. Dobar primer je ova kriza u bankarstvu, gde je pohlepa nekolicine bankara, zainteresovanih samo za sopstveno bogaćenje, dovela do krize, gde su se oni, u toj oblasti ponašali kao da su u kazinu, kao da se kockaju. Neophodno je ukazati i staviti naglasak na sve inicijative koje se tiču blagostanja i različitih benefita za stanovništvo.

Gospodin Vukobrat je pomenuo potrebu za minimumom materijalne sigurnosti. To je ustavni princip svake socijalne države. Kada je neko gladan, kada mu je hladno, kada je bolestan, sloboda toj osobi nije prva na umu, nije prvi prioritet. Što je veći jaz između siromašnih i bogatih, utoliko je veća potreba da se uspostave odgovarajući mehanizmi zaštite za one koji su gubitnici u takvom društvu, kako bi izbegli mnoge probleme, poput štrajkova, i drugih problema.

Takođe se u tekstu pominje zajednica bivših jugoslovenskih republika, i ovi principi su ključni ne samo za jednu takvu zajednicu nego za sve, a ti principi su kršeni na ovim prostorima, u ovim zemljama, uprkos Dejtonskom sporazumu koji je kršen. Ovo je više politički cilj, kada govorimo o ulasku u Evropu, nego princip. Sve bivše jugoslovenske republike su ipak načinile dosta koraka u tom smeru. Ratifikovale su *Evropsku konvenciju o ljudskim pravima* koja je preduslov za pristupanje Savetu Evrope, i sve države su takođe članice OEBS-a, ali i dalje je mukotrpan put pred svima njima ka Evropi.

Da se vratimo na predloge koje je izneo gospodin Vukobrat. Tokom proteklih dvadeset godina smo imali izuzetan sled događaja, i tih proteklih dvadeset godina su ukazali na izuzetnu potrebu za primenom ovih principa. I u Švajcarskoj su ti principi izuzetni bitni, ukoliko se ovi principi, poput principa ustavnosti, ne poštuju. To uvek izaziva probleme.

Gospodine predsedniče, dame i gospodo, ja bih želela da zaključim svoje izlaganje sledećim rečima - zemlje koje su sada na putu ka postizanju pune demokratije, imaju značajne prednosti nad zemljama sa odavno ustanovljenim demokratskim sistemima, jer mogu izbeći eksperimente koji očitno ne mogu puno doprineti, u smislu ispunjavanja kratkoročnih iščekivanja. Sada se Vlade biraju od strane naroda, od strane građana, koje treba da rade u korist građana, a pri čemu treba sve određivati prema zaslugi. Gde je neophodno u potpunosti obezbediti vladavinu prava, slobodu govora i izražavanja, jednakost pred zakonom svih, a sa druge strane biračko telo takođe mora učestvovati u tome, poštovati zakon, zauzeti svoju pravu ulogu u društvu i tek onda demokratija može ispuniti sve svoje ideale.

Nadam se da ćete uživati u diskusijama tokom konferencije i želim svim učesnicima da uzimaju učešća u jednoj ravnopravnoj debati. Nadam se da ćemo čuti različita mišljenja, ali se takođe nadam i da svi mi delimo iste ideje o pravičnom društvu, utemeljenom na slobodama za sve. To je, dame i gospodo, najbolji temelj za put ka miru.

PROF. DR VUKAŠIN PAVLOVIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U BEOGRADU

Autor teksta *Načelo demokratije u knjizi Osvrti 2012.*

Srbija, dakle, kao i većina novostvorenih država na prostoru druge Jugoslavije, i nakon dve decenije od formulisanja predloga Borisa Vukobrata o saradnji unutar ili među novostvorenim nezavisnim državama, i dalje se svrstava u grupu poludemokratskih država. Ta potreba za unapređenjem demokratije ostaje danas jedno od prvih načela neophodnih za razvoj ovih društava i unapređenje njihovih međusobnih odnosa, i to je bila moja početna konstatacija ili ocena u mom prilogu.

Čini mi se da su za raspravu o demokratiji na ovim našim prostorima dva ključna pitanja - zašto se demokratija razvija tako sporo kod nas i kako može da se unapredi. Ja sam u tekstu dao jedan kratak osvrt na dobro poznate razloge koji se tiču i ozbiljnog i dugotrajnog istorijskog deficita demokratičnosti i civilnosti na ovim našim prostorima i neću se na tome zadržavati. Ostaje mi jedino veliki upit nad jednom vrstom neodgovornosti novostvorenih država da, iako su one objektivno, ili mnoge od njih, opterećene, neke manje, neke više, postratnim traumama, da se još uvek srećemo sa nerešenim pitanjima utvrđivanja sudbine nestalih lica, sa nedovoljnim povratkom izbeglica, nedovoljnim stepenom utvrđene odgovornost za ratne zločine, suočavanjem sa istinom o proteklim događajima, itd.

Ono što je, pored ratnih sukoba, mnogo aktuelnije za ovo postratno vreme, to je činjenica da jedan od najozbiljnijih neprijatelja demokratije ostaje taj jedan autoritarni tip politike čije je jedno od obliča i politički populizam. To je izgleda neka politička biljka koja najbolje uspeva na ovim našim prostorima, bez obzira na sve klimatske promene, i da tom autoritarnom modelu politike pogoduje ne samo nizak nivo političke kulture, nego i slabo i nerazvijeno građansko, odnosno civilno društvo. Ja sam u ovom prilogu ponudio dva pitanja od strateškog značaja za mogućnosti unapređenja demokratije u regionu. Jedno je pitanje demokratskog formiranja i podizanja kapaciteta političke klase. Namerno sam upotrebio stari izraz Gaetana Moske „političke klase“, mada sam govorio i o političkim elitama, ali elite podrazumevaju i neku izvrsnost, neki kvalitet, a toga, plašim se, nema mnogo na ovim našim prostorima. I drugo ključno pitanje je pitanje kvaliteta političkih institucija i naravno njima saobraznih demokratskih procedura. Usudio sam se da dam ocenu da u svim ovim našim novostvorenim državama na bivšem jugoslovenskom prostoru postojalo je, i postoji, vrlo široko nezadovoljstvo stanovništva tzv. „tranzicionim političkim elitama“. Mislio sam da je izuzetak od ovoga jedno vreme bila Slovenija, ali samo, čini mi se, do izbijanja velike ekonomsko-finansijske krize. Dakle, nezadovoljstvo kvalitetom političkih klasa ili elita na postjugoslovenskom prostoru je naročito vidljivo u toku druge polovine tranzicionog procesa. Prva je bila neosporno pod političkom formulom, nacionalno-patriotskom, dakle podrška političkim elitama je bila tada uslovljena činjenicom koliko su uspešne u formiranju novih nacionalnih država, i u tom periodu i elite i mase su najmanje bile zainteresovane za napredak demokratije. Jedna od poenti iz mog priloga je, da ma koliko je za mnoge bio bolan nestanak druge Jugoslavije, tu uključujem i sebe, mora se prihvatiti da je formiranje više novih država na njenoj teritoriji potpuno u skladu sa generalnim trendom povećanja broja država u svetu. Samo u Evropi se broj država u XX veku više nego udvostručio. Može se opravdano pretpostaviti da će se broj država u svetu i dalje povećavati i mnogo je razloga za to, ali mi se čini da je među njima najvažnije nastojanje nacija da očuvaju svoju samobitnost i opstanak. To se naročito jasno pokazuje krajem XX i početkom XXI veka, kada se pod pritiskom procesa globalizacije

mnoge etničke grupe osećaju ugroženim i naravno svaka etnička grupa koja uspe da se konstituiše u naciju smatra da je posedovanje sopstvene države, ili bar jedne, a po mogućstvu i više, jedan od važnih uslova da bolje zaštiti svoj jezik, kulturu i običaje. Dakle, taj kulturni diverzitet, po mom mišljenju, ima bitnu vrednost za očuvanje društvene raznovrsnosti i sprečavanje socijalne entropije, kao što i biološki diverzitet povećava mogućnost opstanka različitih vrsta i svake vrste pojedinačno. I očuvanje ili unapređenje kulturnog diverziteta, koje predstavlja veliku vrednost za svako društvo, kao i ljudsku vrstu u celini, iskazuje se danas na dva načina - formiranjem i posedovanjem sopstvene države, po mogućstvu u nacionalnom smislu što homogenije, ili razvijanjem različitih modela multikulturalizma u nacionalno heterogenim društvima. Drugo strateško pitanje za razvoj mladih demokratija na ovim našim prostorima je pitanje kvaliteta političkih institucija. Stanje političkih institucija predstavlja Ahilovu petu mladih demokratija. Tu ne mislim samo na institucije, nego i na demokratske procedure. Novi institucionalizam pruža niz kriterijuma i uputa kako se može podizati kvalitet političkih institucija. Na prvo mesto bih stavio vladavinu prava. Da zaključim, mislim da razmena iskustava među državama na postjugoslovenskom prostoru u podizanju demokratskih kapaciteta političkih ustanova pomaže svakoj od njih da se podigne stepen optimalne funkcionalnosti institucija, da se izbegnu slaba organizaciono-institucionalna rešenja i da se uvećaju mogućnosti socijalnog učenja i unapređenja demokratije. Dakle, sudbina naših društava je, plašim se, u rukama slabih i u osnovi siromašnih i zavisnih država. Evropske integracije jednim delom pomažu da se smanje slabosti političkih institucija, ali pitanje unapređenja političke klase i političkog vođstva ostaje pitanje svakog pojedinačnog društva i tu ne treba da čudi kada smo na neke ishode parlamentarnih i predsedničkih izbora više osetljivi mi sami u regionu ili naši susedi, nego što su zabrinuti centri u Briselu, Vašingtonu ili nekom drugom mestu u svetu. S druge strane, unapređenje dobrosusedske saradnje važno je ne samo zbog, kao što se obično na prvo mesto stavlja, uspešnije ekonomske razmene i privrednog napretka, već i zbog unapređenja demokratije, jer demokratija nije samo pitanje političkog poretka, već je i najširi oblik socijalnog učenja u kome snaga dobrog primera utiče na čitav region.

I poslednji stav, aktuelnost Vukobratovog projekta nakon dve decenije vidim u potrebi, a rekao bih i u neophodnosti, da se novostvorene države višestruko regionalno povezuju sa starim i novim susedima, u različitim grupacijama i po različitim osnovama užih i širih povezivanja. Postoji više takvih oblika šire i uže regionalne saradnje, a jedan od važnih oblika saradnje i povezivanja treba da bude i u nekadašnjem ju-prostoru. Dakle, nekadašnji višedecenijski život u zajedničkoj državi, lako sporazumevanje, saradnja u oblasti kulture, a posebno bih istakao otvorenost mladih generacija za međusobno upoznavanje, dakle i mnogi drugi zajednički ekonomski i politički interesi u odnosu na druge regione - sve to pruža dobre osnove za bolje i produktivnije povezivanje ovog

prostora po mnogim linijama. To bi svakako olakšalo i razvoj demokratije u našem regionu.

PROF. DR VOJISLAV STANOVČIĆ

AKADEMIK, SRPSKA AKADEMIJA NAUKA I UMETNOSTI

Autor teksta *Načelo pravne države* u knjizi *Osvrti 2012*.

Moja tema jeste pravna država, to je postavljeno 1992. godine, ali umesto „pravne države“ koristim termin „vladavina prava“ (the rule of law). Nemačka je imala pravnu državu, oni su je krajem XVIII veka, pa u XIX veku stvarali, ali su i odustali. U njihovim priručnicima nemate nigde „Rechtsstaat“ nego „rule of law“ - engleski termin. I u Evropskoj uniji je to. To je jedna ideja koja ima vrlo dugu istoriju. Platon i Aristotel su filozofi koji su utemeljili ideju pravne države. Platon je svojom Državom hteo da stvori jednu idealnu tvorevinu gde bi dao vlast ljudima koji su lojalni, koji su pametni, koji su mudri, koji su poštjeni. Sokrat je bio sve to, pa je doživeo da mu izreknu smrtnu kaznu, a onda su ga dva njegova studenta koji su imali države na Siciliji, polise, zvali da im bude savetnik. Video je da se ljudima ne može poveravati vlast.

Dve su stvari neophodne - prvo, oni koji vlast dobiju moraju, ne deliti vlast i deliti privilegije sa onima koji su ih podržavali, nego u opštem interesu svih; a drugo, moraju imati jedna pravila, ustavna, osnovna zakonska pravila vladavine prava koja su mnogo ranije uspostavljena i kojima se onda podvrgavaju svi oni koji vlast vrše. O tome sam govorio početkom 80-ih godina, da je nama potrebno 50 godina da uvedemo vladavinu prava, a i sada moram da kažem 50 godina, jer ništa do sada ovih 30 godina kod nas nije napredovalo, osim što govorimo o tome. Dakle, svaka civilizacija počiva na nekim pravilima. Najpre su to bila neka moralna, pa običajna, pa verska, religijska, pa tek onda su stupila na pozornicu pravna pravila.

Platon i Aristotel su dali podršku ideji vladavine prava, vladavine zakona. A Ciceron rimski, koji i nije bio pravnik, ali je studirao u Atini na Platonovim i Aristotelovim delima, za Rim je utvrdio pravilo: *Non sub homo, sen sub lege* - *Ne pod čovekom da bude neko podređen, nego pod zakonima*. I engleski lord Henri de Brekton 1235. godine, 20 godina posle *Magna Carta* (1215) koja je odbačena već 1216. godine jer je došao drugi kralj i to se nije poštovalo, ali ovaj je uveo vladavinu prava prema onome što je preuzeo od Cicerona. Samo je dodao još *et Deus*.

Na Pravnoj školi Harvardskog Univerziteta preko čitave zgrade, mislim da je 70, 80m ta zgrada, toliko su duboko u beton urezana ta ogromna slova - *Non sub homo, sen sub lege*.

Jedan naš vrlo visoki funkcioner, možda najviši u tom trenutku, 1987. ili 1988, koji je bio predsjednik Saveza komunista, rekao je da je ideja pravne države kontrarevolucionarna i toga su se naši držali. Njima je još uvek više značila ideološka i partijska država. Naše sadašnje rukovodstvo odbacilo je ideologiju, ali je uspostavilo partokratiju.

Srbija nema građanski zakonik, a imala ga je. Godine 1844. jedan Novosađanin je preveo austrijski Građanski zakonik, prilagodio ga našim uslovima, i to je već 1844. godine prihvatila vlast u Srbiji. Taj zakonik je ukinut 1944. godine kada je došla druga vlast; to je ukinuto jer su sva pravna pravila ukinuta. I mi još nemamo Građanski zakonik.

Grci su raspravljali o kvalitetu zakona, sofisti još ranije o prirodnom pravu, o moralnim nadpravnim, da postoje pravila koja su iznad onih koje donose vlasti, kojima se regulišu neki građanski odnosi, ali ovi principi i pravila uglavnom se koriste rimskim pravom. To su ona pravila kao što je *Auditor et altera pars*. Ja sam to nekada studentima govorio, nisam to smeo pisati, ali studenti su slušali. Koliko je godina Milovan Đilas ćutao, nije smeo ništa da napiše i nije se mogao odazvati na ono što njemu prebacuju. *Auditor et altera pars* nije samo za pravne odnose, nego i za društvene i političke. Drugo pravilo je *Nullum crimen, nulla poena sine lege* - nema krivičnog dela ako nije bilo zakona za to u određenom trenutku kad je to učinjeno. Haški tribunal nije na tome zasnovan, ne priznaje *Nullum crimen, nulla poena*, jer naknadno su izmišljena pravila. Cicerona su ubili, odsekli mu glavu, ruke, izneli ga pred Senat, pa su onda konstatovali da je više ljudi dolazilo da ga vidi raskomadano nego što su ikada čitali njegove radove. Njegovi radovi iako su spaljeni, ipak su se sačuvali. August je u vreme kada je Ciceron ubijen bio imperator. Jednoga dana August je video da njegov unuk čita Cicerona i rekao mu je: „To je bio ljubitelj Rimske Republike“. Mnogo je takvih stvari. Drugo, za civilizacije, Konfucije i Buda jednaka su pravila izmislili, a da nisu ni znali jedan za drugoga. Osnovno pravilo za ljudska ponašanja jeste: „Ne činite drugome ono što ne želite da vama drugi učini“. Na tome se sve može zasnovati - sva pravila i svi pravni poreci. Isus Hristos je išao dalje, on je tvrdio nešto više, ali to je utopističko. On je tvrdio da ljudi treba da čine drugima sve što bi želeli da njima drugi učine. Još je Kant raspravljao da se na onim prethodnim zahtevima može uspostaviti zakonodavstvo, mogu se zakonima ograničiti da ne čine ono drugima što ne bi želeli da drugi njemu čine, ali za hrišćanstvo, ljubav hrišćanska ne može da se nikom nametne pravnim propisima.

Mi nemamo nadpravne, moralne i pravične kriterijume, mi imamo odsustvo demokratskih tradicija i ustanova, trajno, dugo; kod nas još uvek preovlađuju obrasci autoritarnog političkog ponašanja. Činjenica je da u većini ovih zemalja tek treba da se razvije građansko društvo. To građansko društvo nisu organizacije koje nešto organizuju, nego građansko društvo znači razvijenu

privredu, razvijenu kulturu, razvijenu nauku, razvijene univerzitete, partije slobodne, sindikate, ustanove, mnogo toga što znači, i nama treba isti period vremena da bi se to kod nas moglo uspostaviti. Mnogim ukorenjenim reliktima oligarhijskih i birokratskih struktura i interesa, to je kod nas apsolutno prisutno.

Na kraju smatram da za uspostavljanje vladavine prava moraju se postići tri stvari. Prva je razvitak građanskog društva. Druga je da imamo liberalnu političku kulturu, da imamo konstitucionalizam, ja sam o tome pisao u članku za *Nin - Simulacija države i simulacija prava*. Naš Ustav iz 2006. godine, ne može se promeniti, jer se ne može izboriti dvotrećinska većina u sadašnjoj Skupštini, ili nekoj drugoj. To je vrlo loše. Recimo, predsednik može biti i predsednik partije i predsednik države. Drugo, svaki naš poslanik po Ustavu treba odmah da napiše ostavku, pa da je preda partijskom šefu. To je u Ustavu dato. Treće, imamo neposredne izbore. To je u Ustavu jedno od pet načela, kao i vladavina prava. Svaki partijski vođa može da stavi za izbore, ne ove sadašnje, nego one prethodne, može da stavi 250 svojih članova i kada dobije kvotu koliko je ta partija dobila, onda recimo on ima 20 članova da postavi, gde onda vođa partije ne bira od početka, nego bira, bira, bira... Prema tome, vođa partije je izabrao i to nisu narodni poslanici, to su predstavnici političkih partija u Skupštini koji ne smeju ništa da govore jer vođa partije već ima njihovu ostavku. To je naš Ustav.

Dakle, potrebna nam je liberalna demokratija i konstitucionalizam, podela vlasti i nezavisno sudstvo. To je utvrđeno u članu 17. *Francuske deklaracije* iz 1789. godine, da ona država koja nema podelu vlasti i koja nije garantovala ljudska prava nije država. To su naše mane i nedostaci. Ne postoji nijedna idealna država koja se pridržava ideja vladavine prava.

PROF. DR SC. ŽARKO PUHOVSKI

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Autor teksta *Načelo zaštite etničkih skupina* u knjizi *Osvrti 2012*.

Pokušat ću, na osnovu onoga što smo prije 20-ak godina pokrenuli, u skladu sa razgovorima koje smo jutros imali, zaviriti malo preko ruba i pokušati sagledati kako ono o čemu smo govorili prije 20 godina izgleda danas. Tri mi se elementa pritom čine bitnima. Prvo, svjetonazorski kontekst o kojem smo mi govorili je nužno bio libelarne prominjencije. Taj je kontekst danas u ozbiljnoj krizi. Politički kontekst, drugo, o kojem smo govorili bio je kontekst evropskih integracija. Nedvojbeno se Evropska unija u svakome pogledu osramotila i taj kontekst više nije po sebi dan. Treće, kontekst je bio pokušaj da se preuredi onih 255.804 kvadratnih kilometara koje je zaposjedala Jugoslavija. Od toga se uglavnom odustalo. Situacija u kojoj se mi danas nalazimo je situacija u kojoj se, po mojem sudu, opet pokazuje mudrom izreka jednog od veoma mudrih i zaboravljenih ljudi - Jeržija Ledsa. Njegova formulacija, iz 1963. glasi,

ako se ne varam, a mislio je na stare sustave, ali to važi i danas: „Onog časa kad jedan problem postane politički aktivan, on više ne postoji kao društveni problem“. Drugim riječima, mi imamo, upravo kada se o manjinama govori, situaciju da manjine dobivaju prava kada više manjina nema. Neke su rastjerali manjine, pobili, raselili i tako dalje, a onda su onim Mostarcima dali prava kakva nikad nisu imali. I to je nešto što pokazuje jalovost današnje diskusije o manjinskim pravima, kad govorimo o etničkim pravima, jer tih manjina praktički više nema. I kad su najzadrtiji hrvatski nacionalisti morali shvatiti da je Srba i Srpkinja toliko malo da ne mogu nikoga ugrožavati, onda se moglo govoriti o korektnim riješenjima za prava srpske manjine u Hrvatskoj, uključujući i neke, po mojem sudu, potpuno besmislene ideje, koje su se bile pojavljivale čak i kao većinska saborska odluka da se pripadnicima etničkih manjina daju dvostruka prava glasa, što je srećom Ustavni sud oborio, jer to naprosto ne odgovara elementarnoj logici. Ovo pretjerivanje, da tako kažem, upozorava međutim na problem koji je za našu diskusiju u širem kontekstu bitan. Ne sme se nasjedati na ideju kategorijalne harmonije. Demokracija ide sa vladavinom prava, vladavina prava ide sa zabranom diskriminacije, zabrana diskriminacije ide sa evropskim integracijama, sve to nekako se zapakira i gore se metne mašina i sve je u redu. Zaštita prava je moguća samo protiv demokratskih načela, jer poništava temeljno demokratsko načelo jednakosti. I zato se to zove pozitivnom diskriminacijom. Dakle, mi smo i protiv načela zabrane diskriminacije u ime jednog drugog načela, mi smo neprestano u situaciji da biramo jedno načelo kao bolje ili manje loše od nekog drugog, a ne da vjerujemo da se sve to nekako može pomiriti i zapakirati, sve će biti dobro i ljepo. Ne ide to tako. Ni u boljim sredinama, a pogotovo ne u ovima za koje važi dobar deo onog o čemu je govorio prof. Stanovčić maloprije. Ako to ne ide tako, ako imamo, dakle, borbu među pojmovima, među konceptima, među vrijednostima, onda se ne rješava stvar tako da se kaže „peace brothers and sisters, volimo se, dajmo si ručice“, *new age* varijante, razni popovi se sjednu, daju si ruke, a nakon toga se ispod stola tuku nogama. To se tako ne rješava i to smo vidjeli. Oni sjednu i nakon toga svoje sljedbenike šalju u borbu jedne protiv drugih. To su činjenice. Manjine, o kojima je trebalo voditi računa u 90-im godinama, su doživjele zlehudu sudbinu. Rastjerane su. Sva su područja bivše Jugoslavije etnički očišćena, osim Vojvodine, ili su, kao u Bosni i Hercegovini i Makedoniji, unutrašnje granice uvedene. Dakle, došlo je do trijumfa politike etničkog čišćenja, najprljavije moguće politike, koliko god govorili o čišćenju. I onda su benevolentni novi vladari odlučili da će manjinama dati neka prava. I sad držimo Srbe u Hrvatskoj kao kućne ljubimce, tako da kažem, da ih na neki način utješimo za ono što se nekad događalo; dajemo im prava koja im više ne trebaju, koja im nismo davali onda kada su im trebala. Nešto slično će se u narednim godinama, uvjeren sam, zaoštriti ovdje u Vojvodini, gdje još tek dolazi zadnja točka raspleta jugoslovenske drame, o čemu se jako malo govori. U onom prvom kontekstu, svjetonazorskom, kad sam govorio o liberalnim vrijednostima i kad sam govorio o tomu da su se te vrijednosti zadnjih nekoliko

godina pokazale izrazito spornim, našli smo se u situaciji u kojoj se pred nama, ako hoćemo biti poštteni, po onim istim načelima koje smo 1992. tako ozbiljno uzimali u obzir, neke druge manjine pojavljuju kao važnije od etničkih, kao više ugrožene - nezaposleni ili stari, itd. Dakle, trebaće po istoj moralnoj osnovi promjeniti politički fokus, a onda ćemo se naći u jednom žrvnju, u sendviču zapravo, dva tipa karikiranih stavova koji karakteriziraju ne samo opću, nego dobrim djelom, čak i teorijsku javnost. S jedne strane histerično poricanje neoliberalizma, s druge strane idiotsko zanemarivanje reprodukcije bjede i negdje između će se trebati, pod pritiskom obadvije strane tog sendviča, nastave li se ova načela kako su mišljena, a ne kako su formulirana, pozicionirati zaštita manjina. Mi smo u jednom razgovoru, 1998. godine u Hrvatskoj, ustanovili jednostavnu formulu: onog časa kada većina ljudi u Hrvatskoj shvati da treba maltretirati Rome i Romkinje, a ne Srbe i Srpkinje, Hrvatska će biti zrela za Evropsku uniju. I to je ono što se stalno iznova pokazuje. Jer Romi i Romkinje nemaju državu iza sebe. Srpkinje i Srbi imaju kakvu-takvu, ali ipak nekakvu državu, i njih se ne smije toliko dirati. I to legendarno međunarodno pravo kojem se svi zaklinju ne štiti pripadnike onih koji nemaju državu iza sebe, jer je međunarodno pravo jedna legendarno cinična tvorevina. Nasuprot tomu mi moramo, dapače trebamo, investirati moralnu razinu intervencije, a to znači pogledati one koji su danas u toj situaciji u kojoj je, s jedne strane moguće ono o čemu je gđa Prljević prije govorila, u jednoj od najbogatijih država na svijetu raspravljati o partnerstvu, sintezi, i tako dalje, ali u realnosti se događa to da niko drugi do Džordž Soroš prije sedam mjeseci u tekstu u Evropskoj uniji govori o mogućnosti klasnog rata. I to juče na televiziji možete kao jednu sliku pred nekim parlamentima sasvim uvjerljivo vidjeti. Dakle, danas je situacija u kojoj se ideja sinteze pokazuje nečim što je na dnevnom redu narednih etapa, ne ove, sada se radi o tomu da se ono obrnuto, analiza, raspad, razvod, dekonstrukcija izvede koliko je moguće pristojno, sa minimumom nasilja, sa minimumom diskriminacije, sa minimumom oštećivanja onih koji su najlošije prošli. Ono što se u engleskoj tradiciji zvalo „worst of“, oni koji su, dakle, žrtve. Mi se u 90-im godinama nismo bavili bogatima, jer bogati na početku rata nisu bili posebna kategorija. Danas su bogati problem i kad razgovarate s ljudima onda oni, uz ovo o čemu je govorio prof. Stanovčić i prof. Pavlović, ne preziru samo političke elite, nego preziru tajkune i ujedno im se ulizuju, naravno, to je druga strana, koji su dio posljertatne situacije. Bosna i Hercegovina je to dobro pokazala. Nakon rata je politička alternativa bila veoma jednostavna - možete birati između ratnih zločinaca i ratnih profitera. Ja sam uvijek za ratne profitere, svi drugi su bili za ratne zločince, jer su ratni profiteri manje zlo. Mi smo danas proglasili u svim ovim državama korupciju većim zlom od ratnog zločina, jer je ratni zločin ipak bilo moguće činiti u naše ime. Ubijali su da nas zaštite, ali ne možete reći da su krali u moje ime, ako ja nisam našao ništa na računu. I znam da su krali u svoje ime, ali iz toga ne slijedi da je korupcija veći zločin od ratnog zločina. A ratni zločin se odvija upravo kao zločin protiv manjina koje mi nismo uspjeli zaštititi, nismo ni mogli uspjati. Drugi ih nisu htjeli zaštititi koji su

mogli. Sad ih više nema i zato misle, da se na kraju vratim na početak, u ovom trokrako promjenjenom kontekstu, čini važnim da se zaštita manjina definira na novi način, s obzirom na prilike u kojima se sad nalazimo.

MR ELIZABETA KITANOVIĆ

IZVRŠNI SEKRETAR ZA LJUDSKA PRAVA I KOMUNIKACIJE U KOMISIJI ZA CRKVU I DRUŠTVO KONFERENCIJE EVROPSKIH CRKAVA

Autor teksta *Načelo zabrane svih oblika diskriminacije u knjizi Osvrti 2012.*

Pre 20 godina ja nisam učestvovala na ovom skupu jer predstavljam jednu novu generaciju koja se nosi sa poslasticama svih ovih principa i pokušava da učestvuje u razvoju demokratije, vladavine prava i ljudskih prava. S obzirom da radim u Briselu već par godina, ja sam pokušala u svom radu da napravim jednu paralelu, studiju slučaja onoga što se događa u Evropskoj uniji i onoga što se događa na Balkanu, odnosno u zemljama bivše Jugoslavije.

Fondacija za mir i rešavanje kriza zabranu diskriminacije nazvala je jednim od važnih elemenata, odnosno principa, u procesu stabilizacije nakon raspada bivše Jugoslavije. Ono što sam ja u svom osvrtu dala jeste najpre taj zakonodavni okvir koji se razvio u poslednjih 60 godina krenuvši od *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima*, gde se kaže da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Kada razmatramo princip diskriminacije, ovde ću se pozvati na član 14. *Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda* usvojenim 1950. godine u Rimu, gde je diskriminacija po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo povezano sa nekom nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status, zabranjena. Međunarodni pravni okvir u pogledu diskriminacije što se tiče međunarodnih instrumenata i mehanizama ljudskih prava u ovoj oblasti je zaista bogat. Međutim, važan je problem implementacija tog zakonodavnog okvira, ne samo u državama bivše Jugoslavije, već takođe na području Evropske unije, ali naravno i ako govorimo o evropskom kontekstu, takođe postoje vrlo vidljivi problemi - i Ujedinjene nacije, Savet Evrope, Evropska unija i Organizacija za bezbednost i saradnju imaju određene mehanizme i instrumente. Postavlja se pitanje - da li su nam potrebni na međunarodnom nivou, odnosno na evropskom nivou, novi mehanizmi i novi instrumenti ili implementacija tih instrumenata? Ono što je u stvari važno jeste implementacija tih instrumenata i mehanizama, ali preduslov za tako nešto jeste pravna država, što je prof. Stanovčić već spomenuo. U svom radu sam navela već rad jedne nove institucije u Evropskoj uniji, a to je u stvari Agencija za osnovna ljudska prava Evropske unije, koja je ranije bila Evropski nadzorni centar za rasizam i ksenofobiju. To je u stvari jedna nova institucija koja je estabrirana 2008. godine i njen je zadatak da prati razvoj ljudskih prava i osnovnih sloboda unutar 27 država. Iz kog razloga? Evropska unija se više

interesuje za ljudska prava van svojih granica, nego što se interesuje za ljudska prava unutar svojih granica. Nekako je uvek lakše gledati u tuđe dvorište, nego u svoje. To je ponekad jako bolno. Podsetiću da Evropska unija u svojim ekonomskim i trgovinskim ugovorima ima „human rights clause“, znači koje su stvari države obavezne da poštuju pri tim trgovinskim sporazumima. Naravno, u Evropskoj komisiji postoji ceo „unit“ koji prati taj „human rights clause, economic and trade agreements“ i to nije ni malo lak zadatak, niti za Evropsku uniju, niti za ove druge države sa kojima postoje ti ekonomski i trgovinski sporazumi. Potom sam dala direktive koje se tiču zabrane diskriminacije Evropske unije koje će svakako države iz bivše Jugoslavije, znači one koje žele da se pridruže Uniji, biti u obavezi da implementiraju. To je direktiva 2078 koja se tiče opšteg okvira za jednak tretman pri zapošljavanju i profesionalnom osposobljavanju. Potom, princip nediskriminacije takođe na temelju rasnog i etičkog porekla se navodi i u članu 2. direktive saveta 2043, itd.

Ono što je važno to je da u stvari u članu 2. *Lisabonskog ugovora*, ovde citiram: „Unija se temelji na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava osoba iz redova manjina. Ove vrednosti su zajedničke za države članice u društvu, u kome pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca preovlađuju. To su neki osnovni principi Evropske unije. Kako postoji nekoliko polja na osnovu kojih ljudi mogu biti diskriminirani od strane vladinog, ali takođe i nevladinog sektora, ja ću samo podvući neke crte u nekim oblastima. Diskriminacija po osnovu starosnog doba jeste jedan vrlo veliki izazov u Evropskoj uniji, ali takođe i ovde kod nas na Balkanu, posebno kada se radi o pristupu pri zapošljavanju, jer diskriminaciju najčešće iskuse osobe između 15 i 24 godine starosti, i osobe između 55 i 64 godina starosti. Ovo je citat iz poslednjeg izveštaja Agencije za ljudska prava Evropske unije za prošlu godinu. Ovo je zaista teško, zato što se vrlo često u političkim debatama kaže: „Mladi su budućnost!“ Nije baš tako - mladi su i sadašnjost i to je za nas mlade zaista jedan izazov, zato što se često ne pružaju te mogućnosti da se ljudi zaposle u onoj oblasti u vezi sa onim šta su studirali, gde bi mogli zaista da daju najbolji doprinos. Međutim, u procesu tranzicije mi smo apsolutno svesni da dolazi do velikog broja otpuštanja radnika, znači upravo je to ova kategorija - 55-64 godina. Poenta je šta onda raditi sa tim ljudima? Ne možete jednostavno da ih izbacite na ulicu, a da se prevashodno ne obezbedi neki program ili prekvalifikacije tog kadra, a da ne kažemo da su to ljudi sa neverovatnim iskustvom od kojih ove mlađe generacije i te kako mogu puno da nauče. Onda se postavlja pitanje - od koga će mlađe generacije učiti posao, zanate ili već nešto drugo?

Takođe, jedan od velikih izazova jeste društvena izopštenost, odnosno isključenost, i podsetila bih da 20 miliona građana Evropske unije se nalazi na rubu krajnjeg siromaštva. Sa svojim kolegama u Briselu, kada diskutujemo

na temu siromaštva, to je već aktuelno sa ovom poslednjom finansijskom i ekonomskom krizom koja je krenula, za mene kao laika, 2008. godine, međutim kod nas je kriza na Balkanu već 20 godina i ja kažem kolegama: „Pa zašto ne vidite malo i ne pogledate iskustva Balkana, kako se Zapadni Balkan suočavao sa krizom i preživljavao poslednjih 20 godina, jer je to za njih odjednom bila jedna novina“. Ono što je važno jeste da se u doba ove krize, pošto je sada kriza bukvalno u celoj Evropi, nekako čuje glas tih marginalizovanih ljudi, da postoje platforme gde ljudi mogu da kažu koje su njihove potrebe na tom lokalnu. Diskriminacija zasnovana na veroispovesti jeste takođe jedan od važnih principa. Posebno je važan za zemlje bivše Jugoslavije zato što su vera i nacija bili spojeni nekako u ovim poslednjim balkanskim ratovima, gde smo imali Srbina koji je bio pravoslavac, Hrvata koji je bio katolik, i Bošnjake koji su bili muslimani. Da je zaista došlo do implementacije slobode veroispovesti teško bi bilo spojivo da se u stvari nacija i vera poistovete do te mere da samo Srbin može biti pravoslavac, ili Hrvat katolik, ili Bošnjak musliman. Takođe, ja sam ovde obradila princip diskriminacije na osnovu rasne i etničke pripadnosti. Ono što je interesantno, što je i govornik pre mene spomenuo, to je u stvari povratak tih raseljenih lica, koji su isterani iz svojih kuća, jednostavno danas ljudi ne veruju u ljudska prava, ne veruju da su ta prava garantovana iz prostog razloga što nisu implementirana. To je jedno mrtvo slovo na papiru. Ono postoji u međunarodnom zakonodavstvu, međutim, ako to zakonodavstvo nije preneto u nacionalne instrumente i mehanizme, i nije implementirano od strane političkih elita, onda je to jedan glavni izazov sa kojim se mi suočavamo i to bi bilo jedno pitanje za budućnost, da prosto gledamo kako bi to pitanje moglo da se reši. Takođe, veliki problem predstavljaju Romi. Kao što je već spomenuto, oni nemaju svoju državu i oni su isto diskriminirani. Jedno od interesantnih pitanja je bilo, kada smo diskutovali prošle godine, da se Evropska unija izuzetno bavila okvirom za nacionalne strategije i integracije Roma do 2020. godine. Interesantno je bilo kada su Romi rekli: „Mi smo gladni!“ A onda su i drugi građani rekli: „Pa mi nismo Romi, ali i mi smo gladni!“ Imate ljude koji jednostavno nemaju sredstava za život. I ono što stvara jedan novi koncept u Evropskoj uniji, to je razvoj koncepta multiplicirane diskriminacije. Na tom konceptu se sada još uvek radi. On još nije zaživeo, zaživeo je u nekih šest država, međutim još uvek ga Evropska unija nije jasno definisala. To znači, na primer, da ako ste na više polja diskriminirana osoba, onda se snosi i veća tzv. „compensation of victims“, znači morate da dobijete veću nadoknadu ako ste na više polja diskriminirani. Gospođa Kop je spomenula diskriminaciju osoba sa invaliditetom. Osamdeset miliona Evropljana koji se bore za slobodno kretanje, sa svim svojim porodicama pokušavaju da nađu svoje mesto u društvu. Ona je spomenula koliko je to koštalo Švajcarsku. Samo ću spomenuti da se Evropska unija bori upravo sa novom direktivom koja je 2008. predložena od strane Evropske komisije na osnovu veroispovesti, starosti, istopolne orijentacije i diskriminacije osoba sa invaliditetom. I glavni spor država članica Evropske unije jeste upravo taj njihov pristup, zato što košta neverovatno puno.

Poslednji od principa diskriminacije koje sam ja u ovom tekstu obradila, jeste diskriminacija na osnovu rodne pripadnosti. Žene na Zapadnom Balkanu i dalje se suočavaju sa problemom da su manje plaćene u privatnom sektoru nego muškarci, i takođe je sporno još uvek njihovo učestvovanje u političkoj vlasti, da to bude otprilike nekih 30 do 40%, što su otprilike standardi Evropske unije.

NJ.E. SLAĐANA PRICA

Mislim da bi bilo dobro da se posvetimo upravo onome što bi moglo, trebalo, bilo korisno da se učini u nekoj budućnosti za, pre svega, prepoznavanje situacije u kojoj se zemlje nastale na prostoru bivše Jugoslavije, ja nikada ne zovem „bivšim republikama“ i „bivšom Jugoslavijom“, jer mislim da je to uvredljivo. Nažalost, jedna od zemalja još uvek mora da trpi i takav prefiks. Gde smo mi to danas, koliko smo daleko od situacija u kojima su tadašnje republike Jugoslavije bile kada nisu uspele da izbegnu i spreče te krvave sukobe i u ekonomskom, i u svakom drugom pogledu stepena razvoja demokratije? Ja sam u prilici da kroz svoju profesiju dnevno pratim stepene razvoja demokratije, demokratskih institucija svih tih država, činjenicu da su, naravno, postale članice svih međunarodnih organizacija, od Ujedinjenih nacija, OEBS-a, Saveta Evrope; činjenice da su, pristupajući, ulazeći u njih bile u dobroj meri naučene i primorane da svoja zakonodavstva, ako ništa drugo, usklade sa tim najvišim standardima; činjenicom da još uvek nismo naučeni da to isto i poštujemo, bez obzira da li se radilo o ustavima ili zakonima, da se suočavamo sa istim problemima, jer smo sa istim problemima i završili krvave pirove, bilo da su nam isti bili zakoni, ili još gora praksa, a da ne govorim o mentalitetu, da još uvek iste predrasude vladaju na ovim prostorima, da su još uvek te diktatorske većine, bile one političke, partijske, autokratski režimi, kako god se oni u teoriji nazivali, a u praksi postojali, zapravo svuda vide kao osnovna prepreka svakom razvoju i jačanju demokratije, a da niko od ovih država nije spreman da se time pozabavi. Ne bih se čak ograničila ni na ovaj prostor ili prostor Zapadnog Balkana, sigurno se to može reći i za Jugoistočnu Evropu. Ono što se prepoznaje poslednjih godina, možda, a naročito od promena u Srbiji, i za njih mi je teško da izgovorim tek tako kao definiciju „demokratske“, je činjenica da postoji interes da se saraduje; postoji potreba i da se suočimo sa prošlašću i da prepoznamo krivicu odgovornih za tu prošlost, i da tražimo sami puteve i načine svoje saradnje. Jeste, možda su interesi bili ekonomski, ali mafije nam još uvek bolje saraduju nego policije i mislim da se to neće uskoro promeniti. Takođe je prepoznata potreba da mnogo toga imamo zajedničkog što nam olakšava život, od jezika, kulture, nekakve tradicije, čak i da na svakom tom skupu nikada ne nastupamo skoro zajedno, iako su nam isti interesi, ili trpimo iste kritike, ali se družimo konstantno na „splendid isolation“. U ćoškovima ćete uvek naći sa ovog prostora, čak i u vreme najvećeg sukoba, ljude koji najnormalnije komuniciraju i nešto dogovaraju.

Volela bih da pokušamo da nastavimo „Cavtatske principe“. Kada ih ponovo čitam, ja tada nisam bila uključena, sebe još uvek vidim kao nekog „uidijevca“. Jesam možda i ja jugonostalgičarka, nije lako kad vam neko oduzme državu. Ne mislim da smo na nivou odnosa ni danas, ni sutra da ćemo stvarati nekakve nove vidove zajedništva, ali svi imamo isti cilj - evropske integracije - svi im težimo. Evropa i Evropska unija za deset i petnaest godina, kada sve države ovog prostora uđu, biće daleko od onog što je bila pre deset godina, pre petnaest. Ja je vidim čak i u Evropi regiona, dve trećine direktiva, ne usudujem se da tako govorim pred stručnjacima kao što su Vladimir i drugi, ali dve trećine regulativa Evropske komisije ne primenjuju centralne vlasti, već upravo regioni. Svjesno ću reći da iskreno verujem da je odgovor na „albansko pitanje“, ja to ne zovem „kosovskim problemom“, ne želim tako da ga zovem i tretiram, da će takođe biti rešavano putem demokratizacije, normalizacijom odnosa svih na ovim prostorima, i naravno procesom jer, nažalost, Kosovo zbog svih okolnosti sporije napreduje uz pomoć međunarodne zajednice na putu demokratije i ustanovljavanja demokratskih institucija, jer to je ono što je potrebno građanima Kosova i celom ovom regionu.

AZEM VLASI

ADVOKAT

Kad se osvrnemo na početke ove inicijative gospodina Vukobrata, nažalost moramo da se prisetimo pre 20 godina na ovim prostorima sa velikim fanfarima i ratnim muzikama ulazili smo pravo u tragedije i stradanja. Sada kad bacimo jedan pogled unazad, vidimo iza sebe sve ono što je devastirano u tom periodu. Principi etničke tolerancije, multikulturalnosti stigli su do nulte tačke i ispod toga. Inicijative i ideje, ono što je napisano, slato je na mnoge adrese, to je negde našlo mesta, a sad se postavlja pitanje jesmo li mi u fazi prevazilaženja posledica toga što se desilo ili moramo još da uložimo napore da se zaustave dalje negativni trendovi. Da se zaustavi ono što ima sve simptome daljeg posrtnja. Sada smo suočeni sa ekonomskom krizom, a svi znamo i u Evropi i uopšte, ekonomske krize ne da nisu bile pogodne da se društvena pažnja fokusira na prevazilaženje makar nekih drugih problema. Da se kaže da jesmo siromašni, da tavorimo ekonomski, ali daj kao ljudi da vidimo malo u pogledu etničke tolerancije, pomirenja, prevazilaženja, da napravimo korak napred, nego naprotiv. Ekonomske krize su pogodovale produbljivanju kriza u svim ovim aspektima, pa možemo li neke sugestije u tom smislu da damo, da se ne istrajava na osporavanju državnosti Bosne i Hercegovine, da se prevaziđu etničke podele kakve su u Makedoniji, u Bosni, na Kosovu, da se, dakle, napravi jedan iskorak dalje u suočavanju sa datom realnošću, da se odlepimo od prošlosti, naročito iz onih centara odakle su pokrenute i inicijalna kapisla pošla za sve tragedije koje su se desile. U vezi sa tim mislim da treba fokusirati pažnju, jer posledice prošlih vremena ne samo da nisu sanirane, nego su ostale negde kao potencijalni fitilj za nova potpaljivanja i novo zaoštavanje problema.

SAVA ANĐELKOVIĆ

ADVOKAT, BEOGRAD

Veliko mi je zadovoljstvo što sam pozvan danas da prisustvujem ovom skupu koji i obavezuje. Obavezuje zbog toga što vidim zaista ono što se zove elita u intelektualnom svetu. Izato se zahvaljujem organizatoru i gospodinu Vukobratu što je organizovao ovaj skup. Mislim da bi trebalo sugerisati organizatoru da bude što više mladih ljudi koji su izrasli za ovih 20 godina i koji danas već u svetu predstavljaju - u političkom svetu, naučnom svetu, umetničkom svetu - a njih ovde nema, a mislim da je to bitno, jer treba njih čuti, pred njima je život, i oni treba da žive život koji treba da se ostvari ovim putem. Slažem se, deviza koja je ovde nas okupila, *mir je put*, ali ozbiljno predlažem da ovaj skup odgovori na pitanje otkud u XXI veku da naša deca ne mogu da se igraju na slobodnom prostoru, ne mogu da budu u slobodnom prostoru, u parku, koji je svuda, bar o Srbiji sada govorim, kasetnim bombama zasut. Ne može se govoriti o miru, da je to put, ako je taj put sa kasetnim bombama. Pre svega fizički moramo nešto uraditi da se ta neeksplozivna ubojna sredstva likvidiraju, da se unište, da se uklone i da to što nam je priroda dala, to znači parkove, šume, zelenila, skijališta, sportske igre, da mogu deca slobodno da koračaju i da žive.

PROF. DR ILIJA VUJAČIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U BEOGRADU

Autor teksta *Načelo decentralizacije i regionalizacije u knjizi Osvrti 2012.*

Postoji jedan trend, posebno tamo gde je postojao rat, a i u drugim postkomunističkim zemljama, gde je došlo do jedne enormne centralizacije, što je opet jasno u vezi i sa ratnim uslovima, i iz te centralizacije se sada vrlo teško izvodi decentralizacija. Decentralizacija je, zajedno sa demokratizacijom i deregulacijom okvir u kom možemo posmatrati problem decentralizacije i regionalizacije. Okvir tog razloga je što jedno bez drugog, odnosno trećeg, ne može, i što bilo kakvo izvođenje decentralizacije bez demokratizacije i deregulacije mislim da bi bilo promašeno, kao što smo imali slučaj, a recimo relativno visoko decentralizovana bivša Jugoslavija nije bila demokratizovana i nije vršena deregulacija.

U Srbiji je naročito vezano pitanje decentralizacije sa pitanjem regionalizacije onog trenutka kada su od 2005. do 2009. godine nastajali razni predlozi ustavnog karaktera i postojali različiti modeli koji su se nudili, modeli decentralizacije i regionalizacije koji, nažalost, nisu imali nikakvog velikog značaja pri donošenju Ustava Srbije. Tako da smo mi danas, u svim bivšim jugoslovenskim državama u situaciji da je, bez obzira što su procesi ka decentralizaciji, stvaranje modela i donošenje odluka da se vrši decentralizacija, počev od najranijih u Sloveniji 1993, pa do najkasnijih u Makedoniji 2005. godine, do sada veoma malo

učinjeno. Mi imamo još uvek jednu kompetenciju države i centralne vlasti koja je prevelika. Odnosi između države i lokalnih vlasti nisu partnerski, nego su hijerarhijski. Nije izvršen ni pokušaj regionalizacije, nije ostvarena suštinska reforma lokalne samouprave, samo delimično je podignut kapacitet lokalne uprave. Da ne govorimo o tome što je došlo do vrlo regresivnih tendencija, samo da pomenem od onog početka, od 1990. godine u Srbiji kada je donesen zakon koji je uklonio veliki deo nadležnosti autonomnih pokrajina, pa do 2005. godine kada je praktično država postala titular svojine gradova i time praktično onemogućila svaku ozbiljnu decentralizaciju. Kada iz autoritarizma i komandne ekonomije prelazimo u liberalnu demokratiju i tržišnu privredu, moramo reći da onda postoji jedan problem te bliske vezanosti demokratizacije i decentralizacije. I moramo posmatrati iskustva drugih zemalja. Tu govorim pre svega na ona uspešna iskustva zemalja koje su upravo išle ovim putem povezanosti tih, rekao bih, velikih 3D - decentralizacije, demokratizacije i deregulacije, kao što su Nemačka i Italija posle Drugog svetskog rata, odnosno Španija posle ukidanja Frankovog autoritarizma. To je jedan dug proces, recimo u Španiji je trajalo 18 godina, u Češkoj 9, u Mađarskoj 6, da se dođe od onog trenutka kada se odluči za decentralizaciju i kad se postavlja koncept decentralizacije do ostvarenja prvih rezultata decentralizacije. Mislim da je važno da tom pitanju uvek treba prilaziti pragmatično, a ne obično sa nekim teorijskim modelima koji onda treba da se implementiraju, naravno s obzirom na uslove. Pragmatično iz tog razloga što se vrlo često decentralizacija vrši sa jednom idejom da odozgo postoji neko ko će stvoriti dobar koncept decentralizacije i regionalizacije, ko će jasno razgraničiti onda i regione, ko će utvrditi i tačan broj stanovnika, izvršiti razne i ekonomske kalkulacije da bi odredio koje su granice regiona i opština. Mislim da je to pogrešan put i da treba pratiti jedan pragmatični proces koji bi podrazumevao jedno dispozitivno načelo koje bi podrazumevalo da postoje različiti stepeni moguće decentralizacije i regionalizacije s obzirom na stepen nadležnosti i svega onoga što podrazumeva jedan koncept regionalizacije. Drugo pravilo ili princip bila bi otvorenost modela, što bi značilo da se postavi jedan ustavni okvir koji bi odredio maksimum nadležnosti koje regioni, odnosno opštine treba da imaju i minimum sadržaja autonomije koji bi obezbedio dobrovoljnost i punu slobodu izbora nižih jedinica da same određuju, prema svojim ekonomskim uslovima, prema svojim resursima, prema svojim kapacitetima, upravljačkim kapacitetima, da same odlučuju koliko će nadležnosti da preuzmu s obzirom na njihove potrebe i mogućnosti i praktično na koji način će moći da se, u tom okviru, organizuju. I treći važan princip bi tu naravno bio, pored ove otvorenosti koncepta unutar ustavnih okvira, da se postave procedure koje će obezbediti na koji način mogu da se preuzimaju nadležnosti. I time se zadovoljavaju četiri osnovna principa koja su neophodna i sve ostalo bi praktično trebalo da bude otvoreno i da se spusti na niže nivoe organizovanja gde će ljudi, koji se najbliže nalaze onim problemima koji njih tište i koje bi hteli da reše, jasnije moći da odrede šta jeste ono čime hoće, i čime naravno, mogu da se bave. A to je princip demokratije,

iz tog razloga što može doći do decentralizacije i bez demokratizacije, što je bio slučaj bivše Jugoslavije, i videli smo kako je završila upravo iz tog razloga. Zatim to je princip supsidijernosti, i to princip supsidijernosti i u vertikalnom i u horizontalnom smislu tog pojma. U vertikalnom da sve ono što može niža i uža zajednica da obavi, da postoji prvenstvo njenog obavljanja tog posla, odnosno tih nadležnosti, a samo ono što ona nije u mogućnosti, da se prenosi na više niveoe. Ali i horizontalno načelo koje kaže da „što više društva, što manje države“, njega bih još nazvao i liberalnom supsidijernošću, i mislim da je ona vrlo važna, ali nažalost nedovoljno se ima u vidu, to je ono da sve ono što može da obavi neka privatna agencija efikasnije, ne treba prepuštati glomaznim, inertnim i u drugim dimenzijama vrlo problematičnim javnim ustanovama. Sledeći princip je princip ekonomske racionalnosti, koji naravno podrazumeva da se uvek faktor rizika treba uzimati opredeljujućim, koji će opredeliti šta kome doista pripada. Samo ako odlučuje i investira onaj čije će se posledice tih odluka odnositi na njega, i koristi i štete, samo taj praktično najbolju odluku može da donese, i zato je ovaj princip ekonomske efikasnosti veoma važan. I naravno, princip liberalizma, da po opsegu delovanja država treba da bude što uža, da postoji što manji stepen regulacije i to što manji stepen regulacije ne samo na centralnom nivou, nego i na nižim nivoima teritorijalne organizacije vlasti, iz prostog razloga da ne bi dolazilo do toga da prevelika regulacija guši jednu inicijativnost, preduzumljivost i kompetentnost lokalnih zajednica, opština i regiona. Ovo je veoma važan faktor, mnogo važniji od faktora demokratičnosti principa decentralizacije. Mislim da je važniji ovaj faktor ekonomičnosti principa decentralizacije i da ova četiri principa obezbeđuju da se, na neki način, učvrsti jedan element otvorenosti i dispozitivnosti budućih projekata i želja, potreba i kompetencija onih koji bi hteli da se regionalizuju.

PROF. ZORAN PUSIĆ

PRESEDNIK GRAĐANSKOG ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA, ZAGREB

Autor teksta *Načelo osobne slobode u knjizi Osvrti 2012.*

Na ovakvim vrlo interesantnim konferencijama, razgovorima, gdje se izmjenjuju mišljenja i gdje pokušavamo naći nekakav put prema van, često mi padne na pamet jedan razgovor između dva lika iz Šekspirove *Oluje*, gdje jedan od njih kaže: „Ja mogu pozvati sile mraka iz dubine!“ A drugi kaže: „To mogu i ja, samo je pitanje da li će doći!“

Ova naša konferencija je malo kao parafraza one, nama starijima dobro poznate parole iz 1968. godine: „Budimo realni, tražimo demokratsku, pravednu i socijalno osjetljivu državu“. Pitanje je da li je to moguće. I svi ti atributi uvijek zvuče utopijski. Da li je to utopija, kao što su dobrim djelom utopija oni zahtjevi koji su sadržani u *Prijedlozima za Novu zajednicu republika bivše Jugoslavije*? Da. Naravno, kada ih danas čovjek čita, ti prijedlozi izgledaju

razumni, dobronamjerni i nekako se samo po sebi nameće pitanje - da su ih tada vodeći političari poslušali, koliko bi nesreća bilo izbjegnuto, koliko bi života bilo sačuvano. Neka predviđanja iz tih prijedloga zapravo pokazala su se manje utopijskim nego politika tada vodećih realpolitičara koji su na njih gledali s prezirom i odmahujući rukom. Citiraću jedno: „Po prestanku ratovanja odgovornima bude sudio Međunarodni sud, koji bi presudom ekstremistima skinuo kolektivnu krivnju s naroda“. I to u doba kada nije bilo ni traga, ni spomena takvom sudu, a dobar dio tih realpolitičara, koji su s prezirom smatrali to čistom utopijom, su na tom sudu, koji je zbog njih i bio organiziran, i završili.

Ja sam pisao o načelu lične slobode. Postoje različiti aspekti, meni je odmah palo na pamet kad sam čitao neka pisma od Nehrua koje je on pisao iz zatvora svojoj kćeri Indiri, i kroz to je probao obrazovati o različitim stvarima, o ekonomiji, o znanosti, o društvenim aspektima. Mene je impresionirao sadržaj, jedna dobronamjernost, racionalnost i u suštini to da kad ste pročitali to pismo imali ste osjećaj da ga piše zapravo slobodan čovjek. Tako da lična ili osobna sloboda je dobrim djelom naša unutrašnja sloboda.

Za većinu ljudi je mnogo lakše ne ulaziti u nekakve filozofske rasprave o slobodi, nego ju razumjeti onda kada je ona ugrožena, i zapravo većina ljudi slobodu smatra kao slobodu od vanjskih i unutrašnjih ograničenja. Mi ovdje gotovo uvijek smatramo, kada govorimo o slobodi, kao manjak ili što manji broj društvenih restrikcija, makar kroz veći dio ljudske povjesti, zapravo su to bile prirodne restrikcije koje su ograničavale slobodu jer su ograničavale slobodu izbora. Da li mi uopće imamo slobodu izbora ili ne, to je isto pitanje oko koga se mnoga koplja lome i recimo zadnja interesantna istraživanja fiziološka pokazuju da u mnogim stvarima mozak počinje pripreme i deset sekundi prije nego mi postanemo svjesni neke svoje odluke. I u tom smislu prevladava mišljenje da zapravo ne postoji ta vrsta slobodne volje i donošenja odluka. Međutim, kada se radi o ograničenju izbora, sjeća me na jednu davnu partijsku diskusiju gdje je bilo baš govora o slobodi i gdje sam ja diskutirao i rekao kako ja smatram da je sloboda proporcionalna potencijalnim mogućnostima koje čovjek ima. I da, na primjer, Pimeji su zapravo najslobodniji, jer imaju mogućnost ili da uhvate antilopu ili da umru od gladi ili da ih pojede lav. Nemaju puno izbora. Ljudi u Sovjetskom Savezu sigurno nemaju opasnost da će ih pojesti lav, ali isto tako nemaju puno izbora, jer im je ta „društvena sigurnost“, takva da im ne pruža mogućnosti. Dok Pimeji mogu govoriti šta hoće, putovati kud hoće, a da smo mi u Jugoslaviji tada negdje na polovici. Poslije toga je bio drugi partijski sastanak, gdje su raspravljali o meni pod optužbom da sam rekao da Pimeji imaju više slobode nego ljudi u Jugoslaviji. Tako je ispalo.

Težnja za slobodom kod ljudi koji su diskriminirani, koji su pod presijom, nedvojbeno se manifestira, bez obzira na civilizaciju i bez obzira na rasu, i možemo je uzeti kao jednu od osnovnih ljudskih karakteristika, kao jedan aksiom ljudskog društva, recimo to tako. Na kraju ovog kratkog osvrtu o ličnim

slobodama ja sam pridodao dvije tablice koje daju nekakvu osnovu za nadu, jer pokazuju da generalni trend, i to ne kroz neko jako dugačko vrijeme, kroz zadnjih 30 godina, pokazuje da ima sve više demokratskih država, sve više država koje se jednom nepristranom metodom ocjenjuju kao slobodne. Kako će te stvari izgledati kod nas? Još u doba Jugoslavije je slavni američki satiričar, Art Buhvald, jedanput napisao da se u Jugoslaviji izgrađuje socijalizam prema konceptu braće Marks. Meni se čini da se demokratsko društvo u ovim zemljama koje su nastale poslije, izgrađivalo prema jednoj manje poznatoj priči od autora Vilijama Jakobsa, *Majmunška šapa*, gdje je suština priče u tome da vam se ostvari svaka želja koju zaželite, ali na takav način da poželite da vam se nikada nije ostvarila. Slušao sam ovdje šta su prethodnici govorili i čini mi se da u ovom području o kojem mi govorimo, prvo dugačke prognoze su jako teške, to je u bilo čemu na duže vrijeme da imaju nekog smisla. Drugo područje, pa čak i područje ekonomije, u koje ulazi sve više matematike, ali ovo o čemu mi govorimo je zapravo empirijsko. Slušao sam akademika Stanovčića koji je govorio o Platonu, Aristotelu i Ciceronu u društvenim i pravnim pitanjima, ali kao relevantnim autorima, relevantnim mišljenjima za danas. Zamislite jednu konferenciju o elementarnim česticama, gdje bi neko citirao Demokrita i Leukipa kao relevantna mišljenja. To je nezamislivo. Ali ovdje postoji. Tako da mi se čini da je važno, pošto se radi o još empirijskom stadiju ovog područja o kojem mi razgovaramo, da je važno vidjeti dobre primjere. I s time bih zaključio i naveo jedan dobar primjer, koji ja mislim da bi trebalo naprosto sljediti. Ako bi gradili raketu koja ide na Mjesec, naravno da bi morali pogledati iskustva koja su imali ljudi koji su to već napravili. Tako je slično i ovdje. Mislim da postoje dobri primjeri, navešću jedan koji mi pada na pamet i koji mislim da bi trebalo razmotriti, a to je nordijski oblik suradnje, suradnje među nordijskim zemljama - Finskom, Švedskom, Norveškom, Danskom, Islandom. Oni čine tzv. Nordic Council - Nordijski savjet. Te zemlje, zapravo, nisu tako različite od nas, kao što to u prvi čas izgleda. One imaju velike manjine, napetosti među tim manjinama, Švedi u Finskoj; neke od tih zemalja su u Evropskoj uniji, a nisu u NATO-u; neke su u NATO-u, a nisu u Evropskoj uniji. Ratovale su, samo nešto malo prije nas, međusobno, a danas predstavljaju nešto za šta se upotrebljava izraz „bumbar koji može letjeti“. Teoretski, u aero-klubu svaki aero-inženjer će vam reći da bumbar teoretski ne može letjeti. Međutim, mi znamo da on vrlo lijepo lijeti. Tako su i ove zemlje. Te zemlje, koje zajedno imaju oko 25 miliona stanovnika, predstavljaju devetu ekonomsku silu u svijetu. Kad usporedite druge zemlje sa brojem stanovnika, koje su desetak i pedesetak puta veće, onda vidimo šta to znači. U isti čas te zemlje imaju vrlo visok, vjerojatno najviši u svijetu standard ljudskih prava i socijalne države. Kako to, te dvije stvari, koje jesu kontradiktorne i jesu suprotstavljene, kako to napraviti? Mislim da je to dobar primjer gdje bi se nešto od ovih ideja koje mi hoćemo ovdje progurati, i to radili skupa ili svaki posebno već 20-ak godina sigurno, da je to dobar primjer iz kojeg se nešto može naučiti, a uz to mislim da ima još jednu prednost, koje smo svi mi svijesni, a to je da ove naše težnje, poslje ovih ratova, treba izaći iz ove

sobe. Ljudi ne misle kao što prosjek ljudi ovdje u ovoj sobi misle. Dakle, postoje animoziteti i to ne ide tako lako. Kao što je jedanput Šeks rekao: „Budala pljune u bunar, a mudraci onda 20 godina ne mogu očistiti“, što bi jako dobro mogao biti opis onoga što je HDZ napravio. Jedan model nordijskih zemalja bi ovdje bio, malo po malo, ja mislim puno lakše prihvaćen nego nešto na šta će svi protivnici uvijek ukazivati prstom i reći: „Ma znamo mi njih, oni hoće obnoviti Jugoslaviju“, bez obzira da li to bila istina ili ne. Ta pobjeda znamo da se događa i znamo da ima svoju težinu. Dakle, ja mislim da je za ove prijedloge, koji su se pojavili 1992. godine, o kojima mi danas ovdje diskutiramo, dobro imati neke konkretne korake i kroz konkretne primjere, koji mogu biti ovdje, mislim u ovoj regiji prihvaćeni, i ići s njima dalje.

PROF. DR ZDRAVKO GREBO

UNIVERZITET U SARAJEVU

Autor teksta *Načelo nepovredivosti granica u knjizi Osvrti 2012.*

Ja ću pokušati da ovo što sam napisao predstavim kao, uslovno rečeno, provokaciju. Mir je put, to je tačno, ali i rat je put. I to smo naučili takođe. Pokojni, mi ga zovemo predsjednik, mada nije bio predsjednik, bio je predsjednik Predsjedavajući Predsjedništva, Alija Izetbegović, je govorio: „Rata neće biti, za rat je potrebno dvoje i rata neće biti!“ Nikad suroviji rat niste vidjeli nego onaj koji se desio u Bosni i Hercegovini. Za tango je potrebno dvoje, za rat je dovoljan jedan, prema tome poigravanje sa tim doskočicama i poskočicama nije zdravo. Naravno, ja ne mislim više da je rat na području, kako god ga zovete - Balkan, Zapadni Balkan, Jugoistočna Evropa - više moguć, ali da je produbljavaње tenzija, animoziteta, zaista moguće i da je poprilično teško ako date nekom udžbenik iz političke teorije, pa naučite od Norvežana, Šveđana, Finaca, itd. Bojim se da taj pristup nije baš najbolji. Moja domaća zadaća je bila nepovrjedivost granica. Mislim da će se, na neki način, ako govorimo o mogućnostima nekog našeg zajedničkog života, bio on tek na socijalnom nivou, kulturnom, bilo kakvom drugom ili eventualno na nekakvim kvazi ili semi političkim integracijama, svoditi na ovo pitanje - dakle, nepovrjedivost granica.

Moja prva teza jeste da su svi ratovi, kako je to sve krenulo - opereta u Sloveniji, pa onda malo u Hrvatskoj, pa je onda sve izvezeno u Bosnu i Hercegovinu, gdje mi uvijek platimo krvav kusur, pa smo imali naravno i Kosovo - ratovi su počeli zbog granica i toga moramo biti svjesni. Dakle, u ovom generalnom projektu u kojem učestvujemo, govorimo i o tome šta znači princip nepovrjedivosti granica. Prva moja teza, ko traži promjenu granica, ko su subjekti i na kojim osnovama? Drugo pitanje, kako međunarodni dokumenti i međunarodna tijela regulišu to pitanje? I treće pitanje - zašto? Pa skoro 20 godina, možda nešto manje, ta pitanja nisu riješena među bivšim jugoslovenskim republikama, sada

državama. To su sve poprilično teška pitanja. Ona uključuju definiciju prava na samoopredjeljenje, uključuju pitanje ko ima pravo i na koji način koristi pravo na samoopredjeljenje za secesiju. Treće pitanje u tom prvom nivou jeste da imate unutrašnji aspekt prava na samoopredjeljenje, koji kaže da su individue nosioci tog prava koji određuju koji oblik državnog uređenja žele da imaju, i imate spoljnji naravno, imate ofanzivni i defanzivni koncept uređivanja granica. Treća stvar jeste, ako poređamo sve te stvari, i ja mislim da su to, na neki način, prethodna pitanja, kada smo se suočili s tim užasom, koji vjerovatno većina normalnih ljudi nije htjela, i slažem se sa Vukašinom Pavlovićem, da ne govorimo o elitama, pošto to podrazumjeva nekakvu pozitivnu konotaciju, nego ratnim vođama, nikog posebno ne optužujem, desilo se to što se desilo i našli smo se u situaciji u kojoj smo se našli.

Imate prvi dokument koji se tiče tog problema, to je *Badenterova komisija*, koja je odgovarala na pitanja Srbije, da li Srbi u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini imaju prava, uključujući i granice.

Imamo dokument Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, imamo *Bečku konvenciju o međunarodnim ugovorima*, imamo, naravno, *Helsinški završni dokument*, koji govori o nepromjenjivosti granica. Još jednom se vraćam na svoju prvobitnu tezu, ako ćemo imati generalnu debatu volio bih se vratiti na to. Ako je to tako, a moja teza je da su ratovi počeli zbog granica. U krajnjoj liniji najjednostavniji primjer - svi Srbi u jednoj državi. S druge strane, Badenterov odgovor jeste *Uti possidetis juris*, dakle, da granice ostaju garantovane i da se ne mogu mijenjati na nasilan način i da se nijedan čin postignut agresijom ne može međunarodno priznati. S tim se moramo suočiti.

Da li vas ponekad muči problem da otkad smo dobili pozive za ovu konferenciju, desile su se silne stvari koje govore ovo moje treće pitanje - zašto u ovom trenutku ne postoji spremnost da se među novonastalim državama granični problemi riješe. Imali ste skoro soap operu Kosa Pahor sa Piranskim zaljevom, eto nije završilo sretno ljubavnom vezom, nešto se desilo. Imate problem Bosne i Hercegovine i Hrvatske oko mosta na Pelješcu. Imate problem Bosne i Hercegovine i Crne Gore oko Sutorine. Imate problem, doduše ne Bosne i Hercegovine nego Milorada Dodika, oko granice na Uni, i to su sve žarišta mogućih sukoba. Na koji ih način riješiti, ja ne znam, i time završavam.

Neću se vraćati na Bosnu i Hercegovinu, pošto je ona primjer za sve i svašta na svijetu, takva unikatna država ne postoji, to je čudo, ako uopšte postoji kao država. Ali u ovom kontekstu nepovredivosti granica imamo dva problema, ja ih nudim kao hipotetičke. Prvi je problem tzv. poroznih, vanjskih granica državnih i veoma čvrstih unutrašnjih granica, govorim o Republici Srpskoj Federaciji. Imate nikad riješen problem, makar za ovim stolom, poprilično jasnog razgraničenja između zapadne Makedonije i ostatka Makedonije; imate problem „nikada ni pod kojim uslovima nećemo...“; Tomislav Nikolić Generalnoj

skupštini. Dakle, problem internih granica, ne samo eksternih granica, kako su one zaštićene i na koji način mogu biti predmet dogovora, razgovora među normalnim ljudima. Znam da ću zvučati smiješan. Eventualno odgovor glasi - primite nas u Evropu. Sve. Onako đuture, u Bosni se kaže džematile. Jer u tom trenutku, mada ja znam da u tome nema ni morala, ni principa, ni bilo kakvog odgovora na strašne zločine koje smo jedni drugima počinili, ali jednog dana, kada to što smo ostali kao crna rupa i tlaka ovo što već nije u Evropi, mislim da je Hrvatska već u Evropi, onda ta pitanja na neki način postaju irelevantna. Nije lako pitanje - što smo se klali, ubijali, razarali, itd. U redu je što smo zaokružili granice, u redu je. Da li je odgovor - primite nas u Evropu, jer tada poštujete pravila. Kao kad uđete u avion, ispred vas postoji pravilo, piše kako se ponašate, nema pametovanja. I ovo rješenje govori da smo svi za Evropu. Slovenija i Hrvatska već jesu, Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo naravno jeste, svi su za Evropu. Ostaje još jedno pitanje, a koje se tiče granica i integracija. Svi vladajući političari će vam reći u vašim državama da Evropa nema alternativu. Imate odgovor - da Evropa ima alternativu. Evropa ima alternativu, Evropa kao ideja, kao integracija i kao koncept, ima alternativu u pokušaju Rusije da ponovo vlada ovim regionom ili, pošto dolazim iz države iz koje dolazim, praktičan odgovor glasi - jedna zatvorena vrata, sad govorim o Turskoj, naravno misleći na Bosnu i Hercegovinu, jedna zatvorena vrata znače otvaranje drugih vrata. Ako nas nećete u Evropu, zbog islama, zbog terorizma, Bog te pita zbog čega, ima alternativa - Zajednica islamskih država. I s tim se nije igrati. To su ozbiljne stvari koje bi trebali staviti na sto.

PROF. DR MOJMIR MRAK

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U LJUBLJANI

Autor teksta *Načelo integracije u Evropu u knjizi Osvrti 2012.*

Ja ću nastaviti sa Evropom, princip na kome sam radio je bio baš integrisanje u Evropu. Moram reći da nisam bio na tim početnim stvarima 1992. godine, ali sam bio na Cavtatskom skupu, koji je bio više ekonomski obojen, ali interesantno je sada pogledati ta dva dokumenta u tom kontekstu Evrope. Dve stvari generalno ako se posmatraju, mislim da tada u ono vreme, nisam siguran da je situacija danas još takva. Tada je stvarno bilo jedna stvar gdje smo svi bili nekako jednoglasni o različitim situacijama, ali Evropska unija to jeste, ja to vidim i u onom principu vrlo jasno napisanom. Interesantno je sada pogledati kako je u onom principu bio predviđen taj ulazak. Tada je bilo predviđeno da ćemo, da bi išli prvo u evropski zajednički prostor, znači ne članstvo, i tek kasnije u članstvo. Bila je neka logika da ovih EU 12 u ono vreme neće biti spremni za proširivanje. Govorim o 12, to nije ni Austrija, to su bila vremena još pre početka pregovora sa ovim do tada neutralnim zemljama koje do tada nisu ušle. Ali koncept je bio Evropska unija, vrlo, vrlo daleki cilj. Ako se pogleda sada ta Evropska unija, u ono vreme to je bila jedna vrlo

atraktivna propozicija. To je bio kraj 80-ih godina, to je bila priča oko tih četiri sloboda, početak dogovora oko monetarne politike. Posle desetak godina neke krize Evropske unije, između 1975, 1987, 1988, to je bio neki period propulzivan Evropske unije i to je bilo ono vreme kad se to pisalo. Mislim da to treba danas gledati nekako u tom kontekstu. Druga stvar, ako se gleda sada taj dokumenat iz Cavtata, koji je doduše više ekonomski konotiran, to je bilo vreme baš pre Solunskog samita, gdje je bio taj „political commitment“ (politička posvećenost) i sa strane Evropske unije, još uvijek, ja bih rekao, vrlo jak. To je bio već kraj pregovora sa 10 zemalja, ali politički je bilo jasno da treba tu stvar nastaviti, a sa strane zemalja ovdje u regiji, tu mislim da onih 10 godina nije došlo do neke promjene. Dobro, neke zemlje, Slovenija je tada već završila pregovore, ali taj zajednički cilj jeste, to je ono gde želimo, mislim da u prvih 10 godina nije se bitno promjenio. Sad, ako gledamo taj proces do danas, i jasno sadašnju situaciju, ja mislim da Evropska unija danas jeste neka potpuno druga stvar i mislim da je mnogo manje jasno kojim putem ide. Mislim da to gdje se uključujemo, ako sad govorimo o perspektivi narednih 10 godina, verujem da bi bilo interesantno da možda malo porazgovaramo gdje ide Evropska unija, šta je to. Jasno u tom kontekstu, ja ću biti vrlo iskren ovde, ta sudbina eurozone, ja moram reći da ne vidim ako dođe do nekih ozbiljnih problema u eurozoni, ne govorim o tome da kriza završi sa istupom jedne, dve zemlje, to ja ne smatram za bitnu promenu, ali ako dođe do stvarno nekog, ja bih rekao više-manje nekontrolisanog raspada, mislim da onda ni Evropske unije nema više. To je moje lično uvjerenje. Mislim da se jednostavno ne može sa monetarne unije ići jedan korak nazad. Jedan problem Evropske unije jeste da je bio proces, koji je bio, jasno znamo, politički i ekonomski motivisan i išao je ne kao biciklista, uvijek ide, ne sme da stane. I problem je u tome da si ti sad išao iz carinske unije u četiri slobode, to je relativno dobro, solidno išlo, a onda si išao u monetarnu uniju za koju su preduslovi ipak, ja bih rekao, „textbook“ (udžbenik) - uslovi mnogo složeniji. I mi smo išli u to, iako se znalo da taj princip optimalnog valutnog područja, Evropa nije baš primer. I šta sada radimo, sad u poslednje dve godine? Sad u te godine u suštini pokušamo postaviti ono što je stvarno potrebno za monetarnu uniju. A nisam siguran da smo politički spremni na to. Evropska monetarna unija ne može preživjeti bez toga da ide u neku stvarnu fiskalnu uniju. Ne može. To su sve, to što sad radimo sa ovim fondovima, EFSF, to je sve *de facto* paralelni sistem za budžet. Imate Evropsku uniju sa budžetom od 1%, koji ne može da igra stabilizacionu ulogu. Ali to su stvari koje će imati duboke uticaje na Evropsku uniju. Tako da je to jedna stvar, jer je to još uvijek cilj, mislim da bi bilo korisno da o tome pogledamo. Naredna stvar je oko procesa. Jeste, mi imamo sada *de facto* dve zemlje koje su ušle, bila je ona politički „commitment“ (posvećenost) iz 2000. godine, ali očito jeste da je došlo i u Evropskoj uniji do nekog, to svi osećamo, zasićenja. Svi ti unutrašnji problemi, ostavili su taj „enlargement“ (proširenje) u *de facto* neki drugi sklop, to se vrlo jasno odražava kroz pregovore. Ako gledate Hrvatske, govorim o modalitetu pregovora, bitno drukčiji nego što su bili pregovori nas deseterice

u ono vreme - dve, tri razlike. Imate sada taj proces „screeninga“ (proveravanje), te prve faze, daleko značajniji. U onoj fazi nije bilo nikakvih uslova za otvaranje pregovora, samo su bili uslovi za zatvaranje. To je sad bitno druga situacija. Naredna stvar, iskustva verovatno sa našim proširenjem, tu brojim i Bugarsku i Rumunsku kao dio proširenja malo kasnije, jeste jedno iskustvo. Znae, mi smo svi krasno usvojili zakonodavstvo, prilagodili ga, ali institucije ne funkcionišu, po različitom stepenu. Ja mislim da jedan od problema kojeg mi danas imamo u Sloveniji jeste problem institucija, stabilnosti institucija, koje nije direktno u vezi sa Evropskom unijom, da ne bi bilo neke pogreške. Mislim da su naši ekonomski problemi u Sloveniji mnogo više u vezi sa tim da mi jednostavno nismo razumjeli šta znači ući u monetarnu uniju, ne u Evropsku uniju. Jer to stvarno potpuno menja taj koncept ekonomskih politika. Kakva će biti Evropa? Ja znam da to je ovako malo, ako gledamo u budućnost, zemlje se uključuju u to. Neke smo već unutra. Ja vam moram reći da u Sloveniji, po prvi put, sada se ozbiljno počinje diskutirati kakva je ta Evropska unija, šta će to biti. Do ulaska nije bilo te diskusije uopšte. Druga stvar, uključenje u Evropsku uniju, ja ne znam da li je to još uvijek ovakav prioritet zemalja koje nisu članice, kao što je bio. Gledam recimo primjer Makedonije. Nisam siguran da je to stvarno takav prioritet kao što je bio. Možda se varam. Znaju sigurno neki ljudi više o tome. Crna Gora počinje pregovore. To su stvari koje su ovako malo bogokletne, jeste svi smo za Evropsku uniju, ali nisam siguran da li je to stvarno tako, pogotovo jer ne znaš, to je „moving target“ (pokretna meta), u šta se uključuješ. I treća stvar koja je u vezi sa tim, ova kriza je definitivno uticala na to da se model ekonomskog razvoja kojeg smo mi više-manje svi primenjivali, tu je razlika opet malo Makedonija, nešto jasno Kosovo, zbog situacije jer nisu imali tih dostupa, ali svi ti drugi, taj model se menja, definitivno se menja. I tu je i koncept uključivanja u Evropsku uniju imao značajan uticaj na taj model.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Autor teksta *Načelo tržišne privrede u knjizi Osvrti 2012.*

Prva stvar koju želim da kažem je u vezi sa slobodnim tržištem i Evropskom unijom. Prvo pitanje, koje su, da tako kažem, granice integracije? Evropska unija strogo rečeno nema mnogo smisla bez slobodnog tržišta. Kao zajedničko tržište, ili jedinstveno tržište, to je u suštini fundament Evropske unije. Ovo sve drugo može, a i ne mora da bude nakačeno na to. Dobro, ima ta vizija Ujedinjene Evrope, mislim da je trenutno problem u tome što te vizije više nema u suštini, u tom nekom smislu demokratske, praktično savezne države, ali ono što je sada tu problem jeste da u nekom trenutku se pojavljuje taj interes za zatvaranjem tih tržišta. To je ta granica integracije. Vi sada imate taj veliki protekcionistički nalet u Evropi. Monetarna unija je jedna stvar, o tome se može raspravljati.

Da li je trebalo, nije trebalo, to je sad druga tema. Ključno pitanje je - ako vi sad krenete da to dezintegrirate, ide monetarna unija, pa onda ide finansijski sistem, posle toga onda dolaze carine. Biće vrlo teško održati taj sistem bez carina. Imate jednu dezintegraciju zajedničkog tržišta. Tako da to je prva stvar koju želim da kažem.

Mi u ovom trenutku zapravo ispitujemo, kao što je bio slučaj 80-ih godina u Jugoslaviji, u suštini granice integracije. Drugo pitanje je regionalna saradnja na Balkanu, na tzv. Zapadnom Balkanu. Vi zaista imate taj isti problem, samo u malome i, da tako kažem, iz drugog ugla. Koje su mogućnosti integracije i koje su prepreke integracije? I kada gledate i ta tržišta i kada gledate te međusobne odnose, vi u ovom trenutku imate tu tzv. CEFTU, zonu slobodne trgovine, ali, ono što je i Mojmir rekao, koja je posvećenost tome? Vi u stvari imate vrlo slabu posvećenost primeni tih načela slobodnog tržišta. Imate jedan obratan problem, da u stvari ne možete da izađete iz te, da ne kažem, zaljubljenosti u protekcionizam, koji se opravdava na hiljadu načina - nacije, granice, sve i svašta... Imate unutrašnje granice, što je Grebo govorio, koje su i ekonomske. I kao poslednje, jel kad znate šta je to što je bio problem i u Jugoslaviji, šta je problem sada, šta je problem i u Evropskoj uniji, šta je problem za budućnost, a to je kad ste mala zemlja, u kojoj meri je eksterna agenda važnija od interne agende. To je koliko je vama važnije da se tučete sa susedom ili da imate otvorenu privredu. Ako gledate ovo što se događalo 20 godina, a koliko ja mogu da vidim stvar tako izgleda i za sledećih deset, petnaest godina, jačaju te ideje; vi ovde imate dominaciju te interne agende, u stvari odluke za integraciju u Evropu u najvećem broju ovih zemalja nikada nisu donete. O slobodnom tržištu i da ne govorim. Jedan broj zemalja nije član, ova zemlja, na primer Srbija, još nije član ni Svetske trgovinske organizacije. To je čist protekcionistički interes. Bosna i Hercegovina takođe, iz više razloga. To je, po mom mišljenju, ključno, to su te dve ključne stvari - koja je granica integracija i koja je posvećenost ili interes za održavanjem protekcionizma. Rasprave o tome da li je tržišna privreda čorsokak, nije čorsokak - to je beskraino zanimljivo. Ja bih voleo više o tome, nego o ovim praktičnim stvarima. Ali sa političke tačke gledišta, ili sa ekonomske tačke gledišta, pa i druge politike, zapravo tu neke ozbiljnije alternative, pa kad je reč i o očuvanju ličnih sloboda, kad je reč o očuvanju sopstvenosti, itd, pa na kraju krajeva čak i kad je reč o socijalnoj bezbednosti i sigurnosti, tu u suštini te neke ozbiljnije alternative nema. Meni je žao da zvučim kao Fukujama, ali to je otprilike tako.

BORIS VUKOBRAT

PREDSEDNIK I OSNIVAČ FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Iskoristio bih priliku sada kada smo ušli u suštinu problema, jer u krajnjoj liniji cijelo vrijeme govorimo o integracijama, odnosno o regionalnoj saradnji, i svima nama je tada bilo jasno, odmah posle rata počeli smo sa prvom konferencijom

u Sarajevu, ona je imala ekonomski karakter. Nastavili smo sa Cavtatom, takođe ekonomski karakter. Kada smo se sastali 1995. godine u Parizu, ovdje ima dosta nas koji smo bili učesnici toga, to je bila ekonomska konferencija i svima nam je bilo jasno da je upravo ekonomija lokomotiva regionalnog povezivanja. Sad smo ušli u, *de facto*, medias res onoga šta deklarativno svi govorimo, a to je ulazak u Evropu.

Prvo da budemo realni. Ulazak u Evropu nije samo političko pitanje, nego u isto vrijeme i finansijsko pitanje. Evropa koja se danas nalazi u situaciji koja je svima nama poznata, koja ne zna koju će rupu finansijsku prije, počevši od Grčke, Portugala, Španije, itd, da začepi, a to su, vi znate svi zajedno, daleko veće sume nego kad smo mi u pitanju. Ta Evropa, naročito od referenduma povodom Ustava evropskog, ne žuri da se širi, čak ima i članica Evrope koje su kategorički protiv i Vlado je sada rekao u jednoj rečenici - za narednih deset ili petnaest godina da nije optimista, ja nisam optimista ni za narednih 20 godina da će se Evropa žuriti da nas integriše. Govorim o Bosni, govorim o Srbiji, da ne govorim o Makedoniji, Kosovu, itd.

Slazem se sa ovim što smo maloprije čuli i što smo mi, u krajnjoj liniji, prije 20 godina predložili u našim prijedlozima - rekli smo da bi Evropa na najelegantniji način sprečila najgore kod nas da nas je u tom trenutku, 1992, 1993. godine, primila sve zajedno u Evropsku zajednicu, onda još nije bilo unije, međutim, njima to u tom trenutku nije padalo na pamet. Ja sam sa Kirom Gligorovim svojevremeno, koji je bio predsjednik Makedonije, razgovarao poslje sarajevskog susreta. Isti dan, isto večer, De Lor je došao u Beograd i ponudio je četiri i po milijarde dolara u ono vrijeme, da se na neki način stiša situacija kod nas, znajući da je novac bio jedan od osnovnih problema koje smo mi u tom trenutku imali. To je bilo prije samog raspada i prije najgorega. Znači mi sa tom Evropom, pitanje je ući ili ne ući.

Kako sam ja izrazio želju da iz ove sale izađemo sa nekim iskorakom u odnosu na rješenje postojećih problema, moja razmišljanja su uvijek bila, s obzirom na našu ekonomsku nerazvijenost, na naše siromaštvo, na naše probleme, da je jedan od prvih koraka možda, pravljenje nekog zajedničkog ekonomskog prostora za sve nas koji trenutno nismo u toj Evropi, jer bi to mogao da bude možda prvi korak neke bliže ekonomske saradnje.

PROF. VESELIN VUKOTIĆ

REKTOR, UNIVERZITET DONJA GORICA, CRNA GORA

Želim da vas podsjetim da je u programu, koji je donela Vlada Ante Markovića, čiji sam bio član 1989. godine, između ostalog stajalo da ćemo kao Jugoslavija biti članica te tadašnje Evropske zajednice 1998. godine. Znamo koja je danas godina, a samo da vam kažem da je velika kritika tog programa bila upravo u tome da je to za nas kasno. Mi ne možemo da čekamo 1998. godinu. To su

činjenice. Šta ovo pokazuje? Pokazuje da moramo dublje da gledamo u neke procese. Moramo da vidimo mnogo više nešto što se ne vidi i možda više da razmišljamo o tom odnosu pojavnosti i suštine. Da idemo prema suštini, da ne idemo samo na pojavne stvari i na bazi njih zaključivati stvari. U tom smislu moj prilaz je da spadam u ljude koji više vjeruju u procese, jako držim do spontanih procesa, mnogo više nego do konstruktivizma. Jer nauka jeste važna, ali ona ne može da predvidi budućnost u potpunosti, kao što mnogi ljudi misle.

Prelazim na drugo polazište. Jel Gandija danas imamo kao moto? Postoji isto jedna Gandijeva dobra misao: „Ako želiš promjenu, budi promjena“. U tom smislu možda da napravimo dinamiku, možda da postavimo pitanje - šta je ključni problem ovog prostora danas? Možemo da počnemo možda i sa nekim razlikama. Da li je to demokratija, pogotovo shvaćena u formalno-pravnom smislu, ili je to problem kako da se stvara nova vrednost i novi sistem vrednosti koji će stvarati tu vrjednost. Kako stvarati novu vrjednost? Ovo posebno, kada govorim o demokratiji u kontekstu budućnosti, i u kontekstu možda onoga što je govorio u svojim radovima Šumpeter. Londonski *Ekonomist* je među 20 megapromjena do 2050. godine između ostalog kazao „Povratak Šumpetera“ - što je vrlo važno, barem sa mog stanovišta. Znači, Šumpeter kaže da demokratija može da dovede, to je sad u kontekstu onoga da demokratija nije savršen sistem, da može da dovede i dovodi do birokratizacije, birokratizacija guši stvaralaštvo, odnosno guši ljude koji stvaraju, i to je opasnost za kapitalizam kao sistem. I on govori o kreativnoj destrukciji, sad ulazi u onu drugu zonu - kako treba osloboditi pojedinca, kreativnog čoveka, preduzetnika, inovatora. I meni se čini u tom kontekstu - kako graditi jedno inovativno društvo na ovom prostoru. Ipak moramo da znamo da živimo u vremenu kad su tehnološke platforme veoma važne i ključne za oblikovanje nekih odnosa. To je prvi naglasak ove diskusije. Drugi je - svi govorimo o državi. Ja bih stvarno želio da vidimo kako shvatamo pojam države. Jesmo li mi državu shvatili kao nešto što je univerzalno, ili je to neka institucija koja se mijenja? Tu je sad pitanje da li, ako gledamo procesno i u kontekstu budućnosti, da li će postojati nacionalne države? Koliko će biti važne te granice? Ja spadam u ljude koji smatraju da će one da nestaju i da idemo prema onome što je gospodin Vukobrat prije 20-ak godina rekao, čini mi se da je bilo, regionalizacija, ali ne regionalizacija u smislu administrativno-političke, nego stvaranje jedne regije države. To su, prije svega, sa ekonomskim funkcijama veoma otvorene, uvezane u mrežu, itd. Ako je to tačno, onda se postavlja pitanje gde je tu demokratija, kako tu politiku sad organizovati u jednom takvom sistemu regije država, koje su, prije svega, ekonomske suštine. E tu će se nalaziti neki kišobran na političkom nivou i u tom smislu, recimo, Evropska unija je taj kišobran, kako ja vidim. Prije desetak godina bio sam čovek koji je bio vrlo juroskeptičan. Sad mislim da više nisam, smatram da je to put i da je taj politički kišobran, da je to budućnost. Sada mi je to mnogo jasnije, bez obzira na sve probleme o kojima ovdje govorite. I treća stvar, tu bih se nadovezao na ovo što je sada rekao gospodin Vukobrat - ne

možemo mi imati integraciju ni na nivou regiona, ni u Evropi, ako ne shvatimo šta su ekonomske slobode. Mi sa ovim stepenom ekonomskih sloboda u ovim državama koji sada imamo, mi smo negdje, ne znam; Crna Gora, Makedonija su negde šezdeseti, Slovenija je nešto niže, a to je jako, jako visoko, mi sa tim ne možemo. Borba za ekonomske slobode, za tržište, je i borba za integracije.

MIRJANA PRLJEVIĆ

IZVRŠNI DIREKTOR FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Osvrnuću se na dva izlaganja, gospodina Greba i gospodina Pusića, pošto su mi najbliža, da tako kažem. Mir je put, ali i rat je put, slažem se sa tim sa aspekta procesa, ali ono što smo mi hteli da kažemo kroz ovaj filozofski citat Gandija, kao i ovaj što ste rekli: „Ako hoćeš promenu, budi promena“, jeste „Ako hoćeš mir, budi na prvom mestu sam mir“. Kako smo dosta bili angažovani u međureligijskom dijalogu u poslednjih 10-ak godina, ono što je mene zaista zaprepastilo jesu one slike kada imate popove koji blagosiljaju topove, ili fratre koji blagosiljaju one sa puškama koji idu u rat. Ovaj slogan je u stvari, bar smo mi želeli da postignemo, da idemo sa jednom percepcijom da Fondacija zaista ostaje, usled pokušaja da rešimo krizu na neke naše načine i sa svim prijateljima Fondacije, i da u stvari glavna stvar jeste mir: „Samo mir u nama vodi ka miru u sistemu“.

S obzirom da se 20 godina bavim strategijama, posebno strategijama pozicioniranja, i trenutno sam angažovana u jednom vrlo interesantnom fondu koji nosi naziv Black Sea Caspian Sea International Fund (Crnomorsko-kaspijski međunarodni fond) gde predstavljam Srbiju, kao osoba koja se bavi strategijama zaprepašćena sam koliko su jasno definisane strategije Evroazijske unije od strane Rusije i strategijom Turske. Apsolutno se slažem sa vama i mislim da je nedostatak u našem regionu to što mi nikada nismo imali dobre institute za strateška istraživanja; ograničavam se na period od pre 20, 30 godina koji poznajem. Mi na prostorima zemalja bivše Jugoslavije apsolutno nemamo dobre institute za strateška istraživanja. Mislim da smo se složili i u samoj Fondaciji oko toga. Nemamo kvalitetne strategije, imamo samo „liste lepih želja“, i često kada naše političke elite definišu određene pravce mi nemamo odgovarajuće strategije koje bih ih pratile. A bez pravih strategija koje definišu načine i sredstva kako ćemo te neke ciljeve da ostvarimo, mi nemamo instrumentarij da bi pokrenuli priču. Mene su baš iznenadili, apropos gospodina Izetbegovića što ste rekli, nedavni zaključci istraživanja instituta iz Amerike na čelu sa dr Bogdanom Magličem. Dr Maglič je upravo preokrenuo stav Sjedinjenih Američkih Država, i to njihov zvaničan stav, „da je XX vek bio vek u kome su preovladavali periodi mira, i bilo je manje perioda rata, dok će XXI vek, po svim njihovim istraživanjima, biti period, odnosno vek, u kome će biti više perioda rata, a manje perioda mira, i da su njihove strategije, čak i za osvajanje teritorija, odnosno granica upravo usklađene sa tim“. Svojevremeno

dobijeni nauk iz teorije strategija „ako ne znaš zašto si počeo rat, odnosno zašto ratuješ, nemoj ni da ga započinješ, odnosno nemoj da vodiš rat“ dovoljno govori u prilog ovome što sam rekla. Plašim se da na teritoriji Balkana sve više ima nekih drugih zemalja koje jako dobro znaju na našim prostorima šta hoće od nas, a mi koji smo tu to ne znamo. Mi jednostavno nemamo jasno definisane strategije razvoja i pozicioniranja zemalja Zapadnog Balkana. Što se tiče prof. Pusića, zaključila bih da sam takođe saglasna da mi trebamo da podelimo pozitivne primere i pozitivna iskustva drugih zemalja regiona nama sličnim, upravo kako bi ukazali na neka moguća rešenja koja su bliska nama i našim prostorima, posebno sa strateškog aspekta.

PROF. DR ZDRAVKO GREBO

UNIVERZITET U SARAJEVU

U potpunosti se sa vama slažem i želio bih da svoju poziciju učinim jasnom. Mi ćemo ponovo pričati o evropskim integracijama, evropskim vrijednostima, koje doduše baš nisu uspjele da se pretoče u Ustav. Ne ide to tek tako, i ako pričamo da Evropa nema alternativu, zašto ne budemo realni da Rusija ima veoma jasne strateške interese, makar u jednom djelu ovih država. Ne znam da li je to anegdota ili istina, postoji jedna priča da je pokojni, ili kako se to kaže „rehmetli“ Alija Izetbegović ostavio Erduanu Bosnu u amanet da je brani. I Turska je takođe prisutna ovdje i hoću da kažem da nije sasvim beznačajno da razmišljamo i o tim različitim drugim uticajima; što se mene tiče, nemojte me doslovno shvatiti, daj bože da Turska bude, da ne bude Iran. Jer sve te opcije su otvorene, ako su druge zatvorene. Neko je spomenuo, to je moderno, Romi su „fancy“ (luksuzna) tema u Evropi; svako ko se bavi Romima zaradiće pare. To je u redu. I kažete Romi su u redu zato što Romi nemaju svoju državu. Tačno. Međutim, teza koja se valja javnim prostorom Bosne i Hercegovine, pazite to je veoma bitno.

Bosna i Hercegovina jeste čudo od države, u srcu je regiona, složena država, teza da ni Bošnjaci nemaju državu. Srbi i Hrvati možda imaju rezervne domovine, kao što imaju, Bošnjaci nemaju rezervnu domovinu, šta ćemo onda? Hoćemo li onda, vi ste govorili o ekstremizmu. Šta ako, što nije beznačajan fenomen, krenemo sa vehabijama, selafijama, itd? Ne treba zatvarati oči.

Treća stvar, i četvrta važna stvar - ne znam zašto nismo malo dublje kopali, moja percepcija onoga što se desilo jeste da naša plemenita želja da doprinesemo miru, saradnji, toleranciji, itd, zanemaruje jednu stvar, a to je, ponovo govorim kao Bosanac i Hercegovac, jedino nije moguće biti ovo, ne možete biti Bosanac, morate biti Bošnjak, Srbin i Hrvat, kao što niste mogli biti Jugosloven, statistički to nije bilo moguće, jeste u tome da je cijeli javni prostor etniciziran. Nema tu više ni ideologije, ni principa. Ja Fukujamu ne volim. Izvinjavam se, vidim da ovdje ima obožavalaca Fukujame, možda i Hantingtona. Ali problem nastaje

u tome zašto mi - ovo društvo koje vidim oko stola, to su sve sjajni, plemeniti, progresivni ljudi - ne govorimo o još jednom problemu, a to je sekularna država? Šta ćemo sa tim? Šta ćemo sa uticajem religijskih zajednica, sve tri - Pravoslavne Crkve, Katoličke Crkve, i Islamske zajednice - koje postaju skoro dominantan politički faktor? Šta je sa sekularnom državom kao evropskom vrijednošću? Zašto se ja ne bih zalagao za to, ako imamo vjersko obrazovanje u školama, naravno to je karikiranje cijelog problema, ja sam predlagao da se uvede predmet ateizam, pa nek djeca uče. Naravno da ne može. Ali to jesu bitna pitanja. Velike teme o vladavini prava, o zaštiti manjina, itd, su krasne, ali da vidimo sa čim stvarno imamo problem.

MAHMUD BUŠATLIJA

EKONOMSKI KONSULTANT, BEOGRAD

Prvi put učestvujem na ovakvom skupu i prije svega mi se čini potpuno razložnom, možda čak i realnom, ideja da se visoko integriše taj prostor ex-Jugoslavije, uključujući i Albaniju ovaj put, jer je i ona valjda sasvim zrela za to. Ako ništa drugo, makar stvaranjem jednog većeg ekonomskog ambijenta koji će moći da kreira tu jedan obim ekonomije koja će dati konkurentnu uslugu i konkurentan proizvod. Ali čini mi se da taj proces mora da prati demokratizaciju, prije svega, ovog ambijenta. Mi živimo u Srbiji u situaciji da nas neke međunarodne organizacije tretiraju kao poludemokratske, što je eufemizam za apsolutno nepostojanje - ili smo demokratija ili nismo. Kad o demokratiji govorimo, vjerovatno bi trebalo da prije svega čitav ovaj ambijent shvati da je to društvo u kome je mnogo više obaveza, nego prava, a i prava se mogu koristiti isključivo ako se te obaveze ispunjavaju. Sa druge strane, kad pogledate još jednu, da kažemo, prilično lošu situaciju u samim političkim sistemima, koji se kroz demokratiju ponašaju prilično suprotno demokratiji, dakle još uvek se na Balkanu vlada, a ne upravlja; još uvek su političari oni koji u svoje ime i u ime svoje oligarhije vladaju, a ne upravljaju za račun i u ime građana. I to je jedno veliko opterećenje za sprovođenje ekonomskih integracija. Ja ću vam navesti samo jedan mali primjer. Prije dvije godine Slovenija, Hrvatska i Srbija su napravile ugovor po kome su formirale jednu firmu za željeznički transport. I Hrvatska i Slovenija su do tada već završile rekonstrukcije svojih pruga, podigle ih na nekih 120 km/h u prosjeku. Srbija je ostala na 35 km. Dakle, taj sporazum, koliko god bio realan, koliko god bio potreban svima, i to preduzeće koje je i šire od samog interesa ove tri zemlje, jer integriše i Evropu sa Bliskim Istokom, a omogućava bolji život svima ovdje, ne može da se realizuje zato što u Srbiji ne postoji ni minimum političke volje da rekonstrukcija željeznice, bar na Koridoru 10, znači na međunarodnom koridoru, postane prioritet razvoja. Dakle, mi smo još uvijek svi na Balkanu pod stegama dnevne politike, politizacije i onoga što bi moralo da bude visoko profesionalno. I na kraju moram reći da jedini izlaz iz te situacije, ne samo u Srbiji, mada se nadam da će i prof. Kovačević uzeti sebi za pravo da malo priča

o reformama koje mi odavno zagovaramo. Moramo svi zajedno proći kroz jednu ozbiljnu reformu javnog sektora. Dakle, na Balkanu se generalno, čak uključujući i Sloveniju, mora reformisati javna uprava, javne finansije, čitav taj sektor koji mi zovemo javna preduzeća, a u stvari su komunalna preduzeća. Moramo riješiti pitanje penzionog sistema, jer država koja ne može da izdržava svoje ljude trećeg doba, nije država. I na kraju moramo da uvedemo nešto, što apsolutno nisam vidio ni u jednoj balkanskoj zemlji da se praktikuje na pravi način, a to je upravljanje državnom imovinom. Dakle, na najlukrativniji mogući način da se državna imovina upotrebljava u svrhe stvaranja nekog najosnovnijeg budžetskog prihoda. Kod nas je logika, makar u Srbiji bila sve do nedavno, Cvetković je bio najveći zagovornik toga, da država mora da rasproda svoju imovinu. To je vrlo blizu onog ideala komunizma - da država treba da odumre. Država bez imovine, koja ne može da čuva svoju imovinu ne može da čuva ni privatnu imovnu i teško se može razvijati.

PROF. DR SC. ŽARKO PUHOVSKI

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Prvo, nažalost, nije istina da Hrvatske željeznice imaju pruge do 120 km/h, to je netačno. Prosjek je negdje 85 km, ali ostavimo po strani. Drugo, nije tačno da demokracija polazi od prioriteta obaveza, demokracija polazi od prioriteta prava. To je abeceda svake literature, o tome treba razgovarati. Treće, Zdravko Grebo je utoliko kriv ukoliko kritizira vjerski odgoj u školama. On je sa stajališta ateista idealna stvar. Jer vjerski odgoj u školama proizvodi ateiste. Škola sve uništava čega se domaši. Glupi svećenici, glupe sestre tjeraju ljude u ateizam. Ja stalno zagovaram vjerski odgoj u školama, to je za nas ateiste naprosto idealno. To treba tako taktički shvatiti. Treće, gđo Prljević, nema dvije napomene o miru. Pravi naslov bi bio „Mir je put kroz minsko polje koje je ostalo od prošlog rata“. To je ono s čim se mi susrećemo. Dakle, jeste put, ali put koji mi ne određujemo, nego je nama određen. Međutim, drugo gdje je ona u krivu - mir u ljudima je ono najgore što rat proizvodi. Rat tjera ljude da u društvu budu u miru. A bit društva je sukob. Kad nema rata, onda društvo živi na jedini normalni način, a sukob je jedini normalni način života u društvu. Sukob ne znači tučnjavu, sukob ne znači ubijanje, sukob naprosto znači oskudicu - to da ne možemo svi dobiti ono što želimo i da zbog toga imamo različite manifestacije sukobljenosti. To je nešto na čemu počiva svaka ozbiljna teorija društva. To rat onemogućava. Rat tjera ljude na neku vrstu nametnutog mira, na neku vrstu „deep freeze“, dakle dubokog zamrzavanja zbog kojeg do tog sukoba ne dolazi.

Kada je o sukobu riječ reći ću samo jednu stvar, ovdje je bilo toliko riječi o tržištu, ekonomiji, itd, i svi se ponašaju kao da su pravo, filozofija, politika, nekakve fantazije, dok je ekonomija nešto konkretno, stameno i materijalno, u varijanti ranih liberala ili Karla Marksa. To se upravo sada pokazalo netačnim. Danas je bitna ekonomska stvar nešto što se zove rejting agencija - nekih pet

Ijudi donose odluku kako će ko proći. Danas se taj kasino kapitalizam pokazao da te fantazije o objektivnosti tržišne ekonomije naprosto nisu istina. I sad nam se to stalno nameće - evo neka samo budu ekonomske integracije, neka bude više ekonomskih sloboda, govorimo mi, a Evropska unija se zadnjih pet godina bavi smanjivanjem ekonomskih sloboda, jer se pokazalo da se drugačije ne može izdržati, ako se i tako može izdržati. Dakle, treba se doista vratiti, u novom smislu riječi, po mojem sudu, u sintagmu politička ekonomija u tom smislu da ju se razumje kao prožetost ekonomije i politike. Ako to propustimo, naprosto ovu krizu koja se sad događa, ja sam uvjeren da nećemo moći razumjeti i ostaćemo u situaciji da nam se stalno čini ona ista greška koju su svi reformatori u socijalizmu, od Buharina, preko Kosigina i Markovića radili - samo da liberaliziramo ekonomiju, pa će onda i politika za njom. Ako sad Kina nije pokazala da to nije istina, onda zbilja više ne znam kakve empirijske navode treba donositi. Dakle, ne rješavaju se politički problemi ekonomijom, ali se, nažalost, ekonomski problemi krivo pokušavaju riješiti politikom. To je onaj problem koji ja vidim.

PROF. ZORAN PUSIĆ

PREDSEDNİK GRAĐANSKOG ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA, ZAGREB

Samo par primedbi. Prvo, kad je Boris naveo Delora sa onim novcima koje je ovde ponudio, ono što je Delor ponudio tada, a nisu bili novci, je članstvo u Evropskoj zajednici; to je bilo više od godinu dana prije Maastrichta, kako god želimo - da li kao Jugoslavija, da li kao nezavisne države, ali samo da se dogovorimo mirno. Milošević i Tuđman su odbili i to pokazuje vjerojatno jednu kombinaciju o kojoj mi ovdje manje govorimo, a to je da u svemu tome postoje snažni elementi iracionalnosti, koji se mješaju sa željom za mogućnošću lične promocije i naprosto lične koristi koji su ovi kroz sve to skupa vidjeli. Ali taj element iracionalnosti u ovim sukobima je, koje smo proživjeli, bio jako prisutan. Drugo, što se tiče Evropske unije, ti pokušaji, da ne idemo dalje u prošlost, su bili sigurno prisutni od početka ovog stoljeća. Francuska i Engleska smatraju se da su preživjele Prvi svjetski rat posle one inicijative Monea da se udruže neki zajednički veliki trustovi i organiziraju oko uvoza žita do proizvodnje čelika još u Prvom svjetskom ratu. Prije pada Francuske je bio vrlo ozbiljan predlog, 1940. godine, da se Engleska i Francuska ekonomija ujedine. Dakle, pokušaja je bilo i kao i demokracija, kroz hrpu tih pokušaja, da li će ovaj trajati za vjeka vjekova teško je reći, ali je sigurno da on ima pozitivne elemente i da je važan u jednom djelu, u onom djelu u kom je on nastao - a to je da se ratovi ne ponove i to je, za nas ovdje, možda važnije od ekonomskog elementa. Da ti standardi koje garantira Evropska unija je za ovo područje možda sad izgleda manje važno, ali ako samo malo pogledate prema Makedoniji ili dolje, je od ogromnog značaja, da se konflikti o kojima je govorio Žarko počnu rješavati na drugi način. Da se počnu riješavati, jer ja ne mislim da su, naravno Žarko i ja dosta o tome diskutiramo, i ne misli ni on da su sukobi, odnosno konflikti samo jedna strana

medalje, jedna strana novčića. Druga strana je suradnja. Zapravo to je povjest kroz dugi niz stoljeća kako to konflikti koji postoje, i koji će uvijek postojati, kako ju ih rješavati nenasilno kroz suradnju, i Evropska unija je jedan element koji je tu zbilja na ovim prostorima sasvim nov i značajan projekt.

DR MILADIN KOVAČEVIĆ

Pošto nema vremena na ovoj prepodnevnoj sesiji, kao što ni Zapadni Balkan nema vremena i nalazi se u vremenskom i finansijskom tesnacu, i nalazi se Jugoslavija, da kažem, ponovo pred velikom krizom, je prostor pred velikom krizom koja će se najpre manifestovati kao kriza duga i naravno u tim uslovima demokratija dobija relativni smisao ili relativno značenje i naravno velike stope nezaposlenosti, preko 25 posto, relativizuju vrednost demokratije same po sebi. Ali ne želim sad mnogo da obrazlažem to, samo da kažem tri anegdote, to su te tri rečenice.

Želim da vam ispričam tri anegdote. Prva anegdota - jedan film posvećen Josipu Brozu i bivšoj Jugoslaviji, posthumno stavlja u usta Broza sledeću rečenicu: „Moju domovinu nije uništio ni pad Berlinskog zida, ni komunizam, već neuglasa ljubav prema religiji i prošlosti“.

Drugi citat ću vezati za jedno veliko ime istorijske nauke, to je Erih Hobsbaum od pre godinu dana, on ako sad nije živ, izvinjavam se što ne znam tačno, ali bio je zašao već u desetu deceniju kad je to rekao. On je shvatio problem ekonomije na Zapadnom Balkanu, odnosno bolje rečeno nemogućnost izgradnje ekonomije na ograničenim obimima i rekao je: „Čudi me da se niko nije setio ponovo Balkanske unije.“

Treća anegdota u vezi je sa svim ovim reminiscencijama, koje jesu jedna lepa uvertira u čitavu priču, to je anegdota o Konstantinu Rokosovskom, maršalu nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, koji kada je stigao iz gulaga 1940. godine i susreo se sa Staljinom, koji ga je videvši bez nokata rekao: „Mnogo smo vas mučili“, na šta je on odgovorio: „Crko ako pomenuo prošlost“. Dakle, pred velikim nevoljama zaboravio je sve to.

I na kraju, treća rečenica kineskog cara Sina kaže: „Ljudi vole prošlost i ja protiv te ljubavi ne mogu ništa, ali jednoga dana rodiće se čovek koji će srušiti zid, kao što sam ja spalio knjige i biće moja senka i moje ogledalo.“

RANKO RISOJEVIĆ

PREDSTAVNIK FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA U BANJALUCI

Dame i gospodo, meni je žao što se moja intervencija, nešto što je sada već *tempi passati*, odnosi na problem oko rata, da je rat vođen za granice, oko granica, utvrđivanja granica, itd. Mislim da to nije sasvim precizno, jer kada

bi to bilo, onda bi oni koji su vodili rat za granice imali svijest o državama i odgovornosti. Ali oni su iskazali potpuno odsustvo bilo kakve svijesti i ja to nazivam kod nas klasičan rat za gospodstvo nad nekom teritorijom, pa kolika ona bude. Bitno je da se zagospodari nad nekom teritorijom, bilo u okviru borbe za etnička načela ili neka druga načela, i to kod nas u Bosni, na primjer, pokazuje katastrofalne slučajeve gdje se sada prostor Republike Srpske, kada su u pitanju granice, svodi na Dodikov problem, a ne na problem Sarajeva, što je besmislica i negiraju se istorijske granice koje su postojale na Uni i Savi u odnosu na Hrvatsku. Istorijske granice, znači od Karlovačkog mira koje su utvrđene. Pa to zna svako ko je učio školu. Te granice sada prepuštaju se kao nešto što je privatna stvar Republike Srpske, a ne države Bosne i Hercegovine. Kada bi to tako bilo, onda bi država Bosna i Hercegovina navela sva otvorena pitanja u vezi sa granicom sa Hrvatskom. Za toliko koliko Hrvatska insistira na svakom centimetru svoje teritorije, ona je toliko više država nego što je Bosna i Hercegovina koja pokazuje insoficijenciju u vezi sa tim.

Takođe htio sam da malo polemišem oko pojma prenošenja nadležnosti odozgo prema dole. Najjasnija je nadležnost kada je bila u vrijeme Austrougarske, a kada je bila u Beču. Tada je sve to poštivano u Bosni i Hercegovini. Svako prenošenje nadležnosti koje je bilo unutar same Bosne i Hercegovine za nju je bilo katastrofa. Znači imali smo nadležnost koja je bila u Beču - pod kojim je ministarstvom bila Bosna i Hercegovina? Ekonomije. Znalo se šta je bilo bitno i čime treba upravljati, a potom je nadležnost prešla u Beograd. Onog trenutka kada vlast dolazi u Sarajevo, ona više uopšte nije respektovana i ide na ulicu, i danas u stvari još biva tamo. Naravno da se tu uspostavljaju neki odnosi i neke relacije, ali između onog proklamovanog, znači ja želim državu Bosnu i Hercegovinu - to znači to i to, a kao posljedicu ima to i to.

Mislim da je sada mnogo značajnije da kažem nekoliko riječi o samoj Fondaciji, a što recimo nije puno govoreno, a treba napisati i jednu knjigu o mukama Fondacije koje je prošla za ovih 20 godina. O tome se malo govorilo, jer je bila u suštini kao ilegalna organizacija. Ona je bila ilegalna organizacija u Beogradu i legalno nije mogla gotovo ni da postoji, ni da se finansira, itd. Ilegalna je bila gdje god se pojavi. I pokazalo se u stvari koliko najplemenitija želja oko istinskih problema naroda, a to je problem ekonomije, vodi da se ljudi okupe. Znači vladajuća nomenklatura to u suštini nije htjela i smatrala da je najopasnije upravo to - da se narodu predoči u stvari šta je problem ovog prostora. Naravno da mi to ne možemo preko noći vratiti i da ne možemo ovde uspostaviti demokratiju. Na ovom prostoru Balkana demokratija je, u stvari, bila na prostoru Austrougarske, izgubila se 1914. godine i gotovo. Ona se više, u suštini, nije vratila i naš je problem paralelno, da gradimo demokratiju, ali da li ćemo izgraditi demokratiju ako vlast spustimo po školskom principu dole, umjesto da se u određenom smislu, po mom mišljenju, uskrate neka prava dole, a idu gore. U suštini ka tome ide i Evropska unija. Jedina šansa Evrope je ako

prihvata načela Amerike. *A nolens volens*, ona mora da prihvati načela Amerike, da prihvati liberalnu demokratiju američkog tipa. Ne da se mi kandidujemo, nego kako je Amerika i nastala mi se priključimo Evropi. Ali to znači da mi neke svoje nadležnosti damo Briselu. I to je suština promjene. Htjeli ne htjeli, Evropa će jedino tako i opstati i mi u suštini da bismo, pa to je lijepo rečeno da između tajkuna i ovih kriminalaca biramo tajkune, ali ne, između školski shvaćene demokratije mi prihvatamo jednu demokratiju koja u suštini ograničava jedno polje slobode da bismo se mi zaštitili od sebe. To je suicidalno. Mi imamo neke suicidalne nagone da nam je lakše da idemo protiv sebe, i da sebe i pobijemo ako treba, ali da mi ne prihvatamo i ne damo jedan dio svoje slobode. Koje đavolje slobode? Mi smo vječno bili robovi i vječno ćemo biti robovi, samo se oblik ropstva mjenja. Jedan broj ljudi vlada, a ostali pokušavaju da se uključe u sve to. Mislim da je značaj same Fondacije zaista veliki i mogu samo žaliti što mi nismo uspjeli u Bosni i Hercegovini, ni ja u Banjaluci, ni neki ljudi u Sarajevu koji su se priključivali, pa isključivali, pa lijevo-desno lutali, odlazili u politiku. I u svemu se politika pokazivala zaista kao jedan užasan remetilački faktor u Bosni i Hercegovini. Za Bosnu i Hercegovinu u određenom trenutku bilo bi korisno da joj se 50 godina zabrani da se bavi politikom, da se stavi jedan generalni menadžer, da se on stavi ko zna gdje i da se primjeni jedan model koji je predlagan početkom mira. To je konsocijacija. Što to znači? Možda je to nepravedno, ne. Pune su novine beogradske Republika šumska, Republika šumska, Republika šumska. Strašan unutrašnji bunt, to je planinski narod Petra Kočića; strašan bunt se javlja kod ljudi koji su bili demokrate i koji su bili protiv svega toga. Pa šta ti mene imaš tu krstiti? A ovdje nevladin sektor kompletan u Beogradu naziva tu tvorevinu Republika šumska. Pa kako misle uopšte da se uspostavi kakav model? Znači model konsocijativni koji je predlagan, je odbijan. Kaže ne, mi ćemo demokratski. Pa čekaj, kako ćeš demokratski? Šta znači demokratski? Jedan čovjek - jedan glas. Izvini molim te. Ako ja imam ovdje recimo 100 Bošnjaka, imam recimo 20 Srba i 20 Hrvata, njih je ukupno 40. Pa hajde mi navedite ijednu temu, kad budemo glasali, da će ovi Bošnjaci glasati za one prijedloge koje će dati Srbi i Hrvati. Pa to je potpuno besmisleno. Znači postoji neki, bez obzira da li smo mi etnička skupina, manjinska ili neka druga, postoje neki elementi koji se moraju uvažavati. E to je predlagan konsocijativni model koji je odbijen. Poslije tog odbijanja nema drugog modela nego jedna, da li je to švajcarski ili ne znam drugi kakav je koncept, ali nema naprosto dobre volje u svemu tome. Dakle, problemi su mnogi, problemi su raznovrsni, ali u suštini mi ih ne možemo rješavati školskim definicijama. Moramo pronalaziti realne izlaze iz realnog stanja uz potpuno realne ljude, koji takođe idu sada na izbore. I vi kada pogledate ko ide na izbore kažete - ja ću glasati za tu i tu stranku. Ali kada biste pitali: „Da li bi dao da ti iz te stranke čuvaju tvoje ovce?“, rekao bi: „Ma ne bi čovječe, oni bi ili prodali te ovce ili bi ih pogubili“. E to je naša situacija.

PROF. DR ZDRAVKO GREBO

UNIVERZITET U SARAJEVU

Ne slažem se ni sa jednom riječju koje je sad izgovorio moj prethodnik, pa dobro ja neću oduzimati riječ drugome. Imam puni respekt prema bilo čijem mišljenju, ali ovo što smo sada čuli je, u najmanju ruku, konfuzija i set kontradiktornih iskaza. Nećemo odozgo prema gore, nego ćemo odozgo prema dole, pa kad je otišla Austrougarska, došla je stara Jugoslavija koja je ubila demokratiju. U redu, pa je došla druga Jugoslavija - ona je dotukla demokratiju i „kada je vlast došla u Sarajevo počela se valjati ulicom“. Ne razumijem. Kako je to kada je vlast došla u Sarajevo počela da se valja ulicom? Sa druge strane, ako želite državni koncept, ja sam sa kolegom razmjenio mišljenje oko razgraničenja sa Hrvatskom. Naravno da to nije problem Milorada Dodika, to bi trebalo da bude problem Bosne i Hercegovine kao države. Ali ako zagovarate takvu tezu, da li ste onda spremni, dragi kolega, da punim ustima izgovorite da je Sarajevo glavni grad? Niste. Ni vi, ni predsednik Republike Srpske. Ja ne navijam za Federaciju, potpuno mi je svejedno. Mene oba entiteta, kako se to već zove, podjednako sekiraju. Druga stvar o kojoj govorite, bez ljutnje, to je nekako moja oblast. Ja ne znam ko je to predlagao konsocijacijski model. Koliko znam, konsocijacijski model je dolazio od strane teoretičara iz Hrvatske, dakle prvenstveno Mirjane Kasapović i ljudi oko statusa; ja nikada nisam čuo da je neko iz Republike Srpske, bilo ko od teoretičara, političara, itd, predlagao konsocijacijski model koji je odbijen. Prvo, ko je predlagao, drugo ko ga je odbio? Postoji sedam elemenata, projekata šta je konsocijacijska demokratija. Objasnite mi koji element konsocijacijske demokratije nedostaje u Bosni i Hercegovini: velika koalicija, dvodomi parlament, pitanja od vitalnog nacionalnog interesa, teritorijalna autonomija? Po mom sudu, ja nisam ljubitelj konsocijacije, odmah da kažem, ali to je jedan od mogućih modela; ja mislim da u tom kontekstu, ako se tako zagovara, u Bosni i Hercegovini imamo višak konsocijacije, i u tome je problem. U krajnjoj liniji, kod Lipharta konsocijacijska demokratija je zamišljena kao prelaz ka normalnoj demokratiji. Prema tome nije fer, nije pošteno da se sa tim kategorijama poigramo, ako ne znamo šta tačno hoćemo da kažemo. U krajnjoj liniji, da li bi kolega prihvatio da, budući da su ova dva entiteta koji postoje u Bosni i Hercegovini, koji su stvoreni mirovnim sporazumom, *nota bene*, ne Ustavom, koje je aneks 4. Ustava Bosne i Hercegovine, dakle, to su paradržave.

Ja sam maloprije, kada sam imao svoju prezentaciju, rekao da su granice unutrašnje između entiteta mnogo čvršće nego granice spoljne Bosne i Hercegovine, što je dodatni problem. Da li bi bilo ko od zagovarača tog koncepta pristao, recimo, na konsocijacijski model u Republici Srpskoj? Jer u Federaciji, kakva je da je, nakaradna je, nikada nisam izgovorio riječ „Republika šumska“, niti sam izgovorio još jedan teži termin - „manji entitet“, kao da je to važno, 49-51, to je besmisleno. Ali, da li bi Republika Srpska, koja je centralizovana

paradržava, Federacija je sastavljena iz kantona, ko zna iz čega sve ne, pristali na taj koncept unutar Republike Srpske, pa onda da pričamo o uređenju Bosne i Hercegovine.

RANKO RISOJEVIĆ

PREDSTAVNIK FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA U BANJALUCI

Ja sam htio da pokažem kakva je konfuzija u Bosni i Hercegovini i da ta konfuzija ima genezu. Dakle, ja sumnjam da kolega Grebo ne zna ko su predlagači konsocijativnog modela i da su oni ne u Banjaluci. U Banjaluci vjerovatno tada niko nije ni znao šta to znači, nego su naučili od nekoliko Sarajlija koje je predvodio Ugo Vlasisavljević. Dakle, prof. Ugo Vlasisavljević, njegova je bila koncepcija konsocijacije i kod Ivana Lovrenovića i ljudi u Sarajevu koji su pružali određenu alternativu jer su shvatili, ako se u tom trenutku, a to je bilo prije 10 godina, ne uspostave takve veze, da će popucati, da i one krhe kohezivne veze će popustiti. Oni su istinski bili u tom trenutku zabrinuti za Bosnu i Hercegovinu. Otkud, isto tako, ideja kolega Grebi da ja nisam za glavni grad, a ja sam jedan od tvoraca simbola Bosne i Hercegovine. Znači moj koncept je lično zastava koja je sada, jer sam htio da se uklone ratne zastave i to je Vestendorf prihvatio. Moj koncept je grb, moj koncept je takođe i himna. Ta himna koja nema riječi, u tom trenutku nije imala riječi ni španska. Zašto? Zato što takođe odražava probleme. Mi možemo ironizovati sve. I ta ironija „vrhunaravna“, kako bi rekao Krleža, Sarajeva, nervira svakog pametnog u Bosni i Hercegovini, jer vidi da ta ironija nema nikakvog pokrića. Ona je besmislica. Razumijete! I ja nisam ovdje da budem advokat Republike Srpske, nisam čovjek političar, ja sam ovdje advokat ove Fondacije koja je prošla kroz takve probleme da u Sarajevu nije mogla ni da se osnuje, ni da postoji. To govori o problemu koji je bio tamo. Znači problemi su brojni i na nama je da, u stvari, vidimo otvoreno te probleme. Ako ih mi ne vidimo, nego ih vidimo u komšijskom dvorištu, onda đavo će nas odnijeti. Gotovo.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

U neku ruku, Bosna je, ono što kažu Amerikanci kao uostalom i svi drugi, slon u radnji, i mi znamo da taj problem postoji. Ne, nije u staklarskoj radnji, nego to je onaj veliki problem - „elephant in the room“ (slon u sobi). Probao sam da kažem otprilike kako ja doživljavam ovu polemiku, da bismo prešli na sledećeg govornika. Kad kažem da je problem, ne mislim da je problem postojanje Bosne i Hercegovine, nego da je problem upravo ovaj dijalog koji smo čuli, odnosno to su takvi problemi, ali u svakom slučaju, po mom mišljenju, pošto se takvi dijalozi vode i tu i tamo očigledno nije moguće to i izbeći.

PROF. DR DARKO TANASKOVIĆ

FILOLOŠKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Dame i gospodo, kolegice i kolege, pre 20 godina nisam učesvovao u razgovorima koji nam sad omogućuju da se okupimo oko jedne relativno konkretne teme. Nažalost, ne mogu za to da navedem razlog koji je navela kolegica Kitanović, odnosno dob, ali nismo svi tada mogli učestvovati u tim razgovorima. Ono što želim da kažem jeste da ideje sa tih razgovora su mi i tada bile veoma simpatične, iako, kažem, više sam prisustvovao onome što se događalo narednih 20 godina i posebno zahvaljujem svima koji su mi omogućili da danas, u izuzetno kompetentnom društvu pokušamo razmotriti gde smo sada u odnosu na te predloge.

Ova prethodna diskusija je izvanredan šlagvort za ono što sam ukratko hteo da kažem. Jedan deo mog kratkog izlaganja odnosiće se na ovo pitanje demokratije, odnosno aporije demokratije u jugoslovenskim uslovima ili bivšim jugoslovenskim uslovima; a drugo na pitanja sekularne države, što je s razlogom kolega Grebo pomenuo da je nešto o čemu nije bilo reči, a mislim da ima razloga, pogotovo što smo tokom poslednjih godina, kao što je rekla i kolegica Prljević, o tome dosta razgovarali.

Prvo je pitanje ograničenosti mogućnosti demokratije i njenog realnog sprovođenja na prostoru bivše Jugoslavije. Bivša je, nekome nije to lako da kaže, a jeste bivša. Onda, jedno vreme se govorilo „prethodna“ kada se ovde želeo ostvariti kontinuitet, u stvari znači ona u kojoj smo svi mi uglavnom odrasli i gde smo se formirali kao ljudi i kao građani. Elem, veoma cenim trud koji je uložio kolega Žarko Puhovski, jer je on svoje kratko izlaganje o načelu zaštite etničkih skupina očigledno veoma pomno napisao. On je tu odvagao svaku reč i ono je veoma odmereno i mislim da ga valja pažljivo čitati zbog toga što neke, možda čak i usputne ovde napomene, koje više stvaraju jedan okvir za razgovor, mogu zaista biti putokaz u realističnom razmatranju situacije na jugoslovenskom prostoru. Duboko se slažem sa njim u onome što je zaključio, čini mi se u, da li u diskusiji ili u prvom izlaganju, nije to ni važno, da zapravo mi se još uvek nalazimo u fazi dekonstrukcije, i to ne onoj Deridinoj filozofskoj, mada i to ima naravno veze sa ovim, i da bi, u stvari, maksimum do kojeg bismo u ovom trenutku mogli realno doći, a taj se trenutak za mene meri godinama, možda i decenijama nažalost, u stvari jedna civilizovana dekonstrukcija radi buduće konstrukcije. Buduća konstrukcija bi moglo biti ono što je predloženo ovde kao Nova zajednica jugoslovenskih država, ili kako je ona nazvana, sa ovom izrazitom regionalizacijom. Meni se to veoma dopada, ali mislim da iz niza razloga smo još veoma daleko od toga. Nešto od toga smo mogli čuti i ovde. Očigledno se moramo suočiti sa realnošću, sa realnim ljudima, što je rekao ovde kolega Pusić, izaći malo napolje pa videti i ne zavaravati se onim što je takođe kolega Puhovski nazvao nekom harmonijom kategorijalnog reda, gde će se

ostvarivanjem nečega što je apstraktni model ili recept postepeno uvoditi red, jer to sve treba da nose neki realni ljudi. U tom smislu je za mene veoma važna njegova konstatacija u vezi sa razlozima koji su doveli i do raspada države i posle ulazjenja u period turbulencije i rata, a kaže da, nažalost, u to vreme, a svi ste vi u tome učestvovali, nije bilo moguće nametnuti građanski koncept, jer su totalitarne tendencije nacionalnih suverenosti citiram: „I nacionalističkih mitova uživale očitu većinsku podršku stanovništva, koja se nakon političkih promena iskazivala i u demokratskim formama“. Suština problema za mene jeste u tome što se možda i danas u demokratskim formama, u stvari, velikim delom iskazuju na sociološki svakako relevantnom planu upravo ovakva opredeljenja. Dakle, imamo prividno paradoksalnu, a po svemu sudeći i zakonomernu situaciju, da se u stvari nedemokratsko iskazuje u demokratskim formama, a mi moramo poštovati i razvijati demokratiju, pa smo tako došli u situaciju, mislim da u svim svojim sredinama imamo za to potvrde, da u stvari se totalitarni um sa perverznom zadovoljstvom danas zaklinje u demokratiju. To je demokratski paradoks, to je blisko onom čuvenom Bukenfardeovom paradoksu koga su se kasnije tek mnogi ljudi setili, da u stvari liberalna država ne može sama da obezbedi uslove sopstvenog postojanja. Dakle, kolega Puhovski govori o pozitivnoj diskriminaciji, on to problematizuje na taj način zato što je njegova tema bila zaštita manjina, ali naravno nekakva vrsta diskriminacije u odnosu na demokratiju je potrebna, samo kako i koliko i ko to može da odredi - to je veliko pitanje. Od demokratije boljeg poretka nema, ali smo svesni, o tome je odlično govorio i kolega Vukašin Pavlović, pa ne moram da ponavljam, i kolega Ilija Vujačić na opštem planu i prof. Stanovčić. Međutim taj deficit demokratski je u toj meri izražen na našem prostoru realno endemski, da je prosto teško videti kako ga prevazići. Mi delujemo u određenim prilikama, i društvenim i ekonomskim i kulturnim i socio-psihološkim. One su takve kakve jesu i mislim da se s time moramo suočiti. Pa kad je reč konkretno sad evo o manjinama, jasno, pozitivna diskriminacija je svakako jedini način za manjine, to je poznato da se oseće kao da su ravnopravne. Međutim, drugo pitanje, koje takođe kolega Puhovski ovde tretira, to je pitanje teritorijalizacije nacionalnog. Recimo, nacionalne manjine, bez obzira na to što je, saglasno onome što je i on rekao, njih sad mnogo manje, upravo zato što ih ima manje, a tamo gde kompaktno žive one nastoje da po svaku cenu teritorijalizuju ta svoja prava koja bi dobili pozitivnom diskriminacijom, što onda naravno dovodi do dodatnog oklevanja u toj pozitivnoj diskriminaciji i naravno kompromituje ideju regionalizacije, jer se ona počinje doživljavati ne kao jedna realna ekonomska i ako hoćete administrativna regionalizacija, već se počinje doživljavati kao jedna u stvari nacionalna, etnička regionalizacija, kao jedna vrsta geta za one koji na taj način žele da obezbede sebi sigurnost u odnosu na većinu. A onda to ide stepenasto - od manjine ka najvećoj većini. Svako je u odnosu na nekoga negde manjina ili većina. Dakle, ja ću posle u vezi sa sekularnom državom to i konkretnije pokušati da iskažem da bismo bili na terenu konkretnog, jer smo pozvani da ovde ipak nešto konkretno kažemo. Dakle, to je moje mišljenje i smatram

da moramo biti veoma realistični i suočiti se sa zaista realnim stanjem stvari, nikako ne podlegati tome da, kako je ovde napisano, obožavamo demokratiju, i da nudimo rešenja koja realno nisu moguća. Mislim, da ovo što je i kolega Grebo govorio, sve veoma konkretno, naročito kad je reč o Bosni i Hercegovini, granicama, itd.

Uzmite primer Roma. Pomenuti su ovde Romi kao izuzetak manjine koja nema sopstvenu državu. Vidite, ja sam imao priliku da razgovaram sa jednom Romkinjom iliti Cigankom, obrazovanom, koja čak vodi jedan program na niškoj televiziji. Kada sam malo stekao njeno poverenje, pitao sam: „Dobro gospođo, da li su ova velika briga za Rome, dekada Roma, naučni projekti koji se rade o Romima, nevladine organizacije koje se zanimaju za Rome, nešto vama pomogli u pogledu vašeg statusa?“ Ona me je pogledala i rekla: „Gospodine, znate šta, mi smo postali Romi, ali i dalje živimo kao Cigani.“ Mislim da je time rekla prilično u odnosu na ono kakav je ishod jedne simulacije, u stvari brige za nekakva manjinska i druga prava, da bi se možda zadovoljili i neki kriterijumi koje Evropa nameće, a u kojoj takođe položaj Roma, kao što znamo, nije rešen, pri čemu uopšte ne smatram da veliki deo ljudi koji se time bavi ne radi to iskreno i ne ulaže napor da bude bolje. Ali, imamo jedan da kažem i sociokulturni i sociopsihološki kontekst takav kakav jeste. U vezi sa tim ja bih se samo osvrnuo na sekularnost, problem sekularnosti države, zbog toga što u izlaganju, donekle, kolegince Kitanović, nije bilo mnogo reči o tom religijskom i verskom činiocu, koji je bio veoma bitan, pogotovo u sprezi sa nacionalnim i nacionalističkim na prostoru Jugoslavije, i o kome su napisani tomovi i izgovoreno mnogo reči. Vidite, ja ću sebi dozvoliti nešto, izvinite, nemojte mi zameriti, da zvučim možda staromodno i arhaično, ali ja više mislim da je to antički nego što je arhaično. Po meni je jedan od ovih problema, za koji ne znam da li je ishod ili posledica, ali jeste stanje, o kome se ne govori, ali koje je prisutno i koje se ne podvrgava analizi, to što jedno od velikih zala poslednjih dveju decenija, a možda i perioda pre toga, to što se izgubila mera u stvarima, izgubila se mera pre svega. Mislim da se preteruje u svemu i da više nismo skloni i sposobni da govorimo umereno i sa merom. A mera nije nekakva, kako bih rekao, stvar ličnog opredeljenja, niti je mera stvar dobrog ukusa i dobrog vaspitanja. Na meri su počivale civilizacije. Dozvoliću sebi da citiram, ne slučajno, Horacija iz jedne njegove pesme u kojoj kaže: *Est modus in rebus sun certi de nique fines quot ultra citraque nequid consistere rectum*. Zašto sam citirao? *Est modus in rebus*. Postoji jedna mera, koja je istovremeno način, modus, u stvarima, a ni sa jedne, gornje ili donje, strane te granice ne može postojati ono što je ispravno, a to je rectum na kraju. Znači mi govorimo o načinu, modusu, i o onome što je pravo. Znači i demokratsko pravo i svako drugo pravo. To se kod nas pogubilo i niko ne može dozvoliti da neko drugi bude malo u pravu, a malo ne. Nego, ili uopšte nije u pravu ili je potpuno u pravu ako je moj istomišljenik. Drago mi je što ovde od jutros slušam stvari sa kojima se uglavnom slažem, ali me to po malo i plaši - razgovori istomišljenika nisu baš naročito produktivna

stvar. Drugim rečima, kod nas ne postoji mogućnost da bi neko mogao biti malo u pravu, a odnekle nije pa ću ga ubediti, jer jednostavno stvari su toliko složene da ne postoji neka apsolutna istina i to da neko može biti kategorijalno potpuno u pravu u vezi sa ovako složenim temama kao što su naše sem, naravno, u onim krajnjim i konačnim moralnim sudovima i vrednostima kada se ne mogu postavljati ovakva ograničenja, niti ja hoću da relativizujem neke stvari koje su granične linije ljudske egzistencije. Dakle, mere nema. Apelujem i u onome što pišem i što govorim, i nastojim u onome što radim, da apelujem na meru u stvarima. Mera, a zašto smo je izgubili i kako i gde - ne znam.

Pitanje sekularnosti. Po opštem ubeđenju nema boljeg modela da bude slobodna, kako se kaže, i Crkva i država, od sekularnog modela. Za sada bolji nije pronađen i za njega se moramo zalagati. Međutim, karakteristično je da pravi sekularni model države, koji je sada malo pod znakom pitanja bogami i u Evropi, nigde na jugoslovenskom prostoru nije zaista zaživeo u potpunosti, niti smo se mi tome približili. Mislim upravo zato što je on pogrešno shvaćen, iz ovih razloga koje sam prethodno naveo. Sekularnost su teisti, odnosno da kažem pogotovo ljudi Crkve, a i teisti, skloni da u stvari shvate kao otvaranje prostora za u stvari nekakvo crkveno politikanstvo i osvajanje i političkog prostora, a ne samo duhovnog koje bi trebalo da pripada Crkvama i verskim zajednicama.

S druge strane ateisti su, ako su na vlasti, skloni da se posluže argumentacijom verskih zajednica i opštereligijskim argumentima da bi ojačali svoje prilično tanane i slabe, istančane argumente ideološke, da to pojačaju, najčešće kroz nacionalizam ili neki državni interes koji je podudaran sa verskim, ili onda, s druge strane, drugi ateisti postaju antiteisti, postaju ideološki sekularisti u smislu toga da sekularnost zamenjuju ideološkim sekularizmom i onda imamo situaciju jednog militantnog, agresivnog antiteizma u kome ima opet mnogo boljševičkog, što je s jedne strane reakcija na one iste ateiste koji upotrebljavaju religiju u političke svrhe, kao i na verske zajednice koje tu sebe nađu i naravno odstupaju takođe od svoje uloge. Dakle, nema mere, nema onoga što bi sekularnost trebalo da bude i zbog toga, na tom planu mi imamo neverovatne situacije. Meni se veoma dopala duhovitost, pošto je Žarko inače jako duhovit, kada je efektno rekao da treba pustiti decu na versku obuku, jer kako to Crkve rade to je najbolja kontrapropaganda u odnosu na veru. Velikim delom je to tačno, premda mislim da treba se ipak kloniti baš tolikih uopštavanja. Jer izgleda da je onda muftija Zukorlić istomišljenik Žarka Puhovskog, pošto je juče nekom fetvom zabranio deci da idu na versku pouku, zbog toga što kaže da je to put ka genocidu, a u suštini je stvar u tome što tu versku obuku izvode neki izgleda veroučitelji koji nisu članovi njegove verske zajednice, nego ove druge, rivalske.

Dakle, i sa jedne i sa druge strane vidimo da na ovome planu imamo dosta zastranjivanja i to je loš put da se nešto postigne u našim, inače prenapregnutim,

opštim okolnostima. Ova kooperativna odvojenost Crkve od države, model koji se nastoji ostvariti i u Evropskoj uniji i u većini savremenih država, znači kooperata odvojenost, gde Crkve i verske zajednice u delu socijalnog moraju participirati; u delu socijalnog - ne kažem u donošenju političkih odluka, mi nismo ostvarili.

Gde ja vidim tu put i rešenje? Ako ga ima, ja ga vidim umnogome u tome što bi trebalo zakopati ratnu sekiru koja postoji između organizacija civilnog društva, nevladinih sektora i Crkava i verskih zajednica. Mi imamo, objektivno, iz čitavog niza, pre svega, ideoloških razloga jedan duboki jaz između Crkava i verskih zajednica s jedne strane, i celog civilnog sektora ili najvećeg dela civilnog sektora s druge strane. A smatram da su Crkve i verske zajednice, ukoliko rade svoj posao kako treba, i upravo civilno društvo, najprirodniji partneri da bi se ostvarila realna i prava sekularnost, a onda i multikulturalnost, a ne multikulturalizam, koji je opet ideološki koncept, i da se onda prinudi država, jer država ne postoji apstraktno, da se prinudi zatim država da se zaista ponaša u skladu sa tim kako žele građani, a to su znači i vernici i ateisti.

Mi imamo dobrih primera nevladine organizacije CIVIS, niz projekata u kojima sam imao zadovoljstvo da učestvujem; Fondacija Konrad-Adenauer recimo deluje na taj način. Ima još delova civilnog društva koji tako nastupaju, ali smatram da dok ne bude bilo ostvareno jedno skladno sadejstvo između Crkava i verskih zajednica i organizacija civilnog društva u promovisanju realne sekularnosti, nikakva država neće niti biti voljna, niti će imati mogućnosti da ostvari realni sekularni model društva. Naprotiv, ona će verovatno biti štetna na tom planu i zato pozivam na tu vrstu saradnje u onoj meri u kojoj je to ostvarljivo. Jer zajednički imenitelj postoji - dostojanstvo ljudske ličnosti, bez obzira na to iz kog izvora proizlazi stav o dostojanstvu ljudske ličnosti - da li iz priznavanja osnovnog principa tvorca ili demokratije prirodnog prava, dostojanstvo ljudske ličnosti je nešto gde bi se mogle okupiti Crkva i verske zajednice ukoliko bi zaista nastupale nezainteresovane za politiku u ovom užem smislu. Zatim, uzmite zaštitu prirode, koja je devastirana na prostoru bivše Jugoslavije, čak i u ekološkoj državi Crnoj Gori možda i ponajviše. Znači, zašto vernici štite prirodu? Štite je zbog toga što je to tvorevina tvorca koju ne smemo narušavati. Naravno, zeleni i drugi ne govore o tvorcu, ne govore o Bogu, ali recimo, Vaseljenski Patrijarh Bartolomej vodi sa Vaseljenskom Patrijaršijom jednu od najuspešnijih velikih ekoloških akcija, koja se potpuno podudara sa stavovima Zelenih u Evropskom parlamentu, itd. Zašto bi to bilo nemoguće? Mislim da je to jedini put i smatram ako išta mogu konkretno doprineti, to je sugestija da civilno društvo s jedne, i Crkva i verske zajednice s druge strane, pronađu zajednički jezik uz zaštitu dostojanstva i ljudske ličnosti, i da onda zajednički vrše pritisak na državu, koja onda neće moći da izbegne svoje odgovornosti.

PROF. DR VOJISLAV STANOVČIĆ

AKADEMIK, SRPSKA AKADEMIJA NAUKA I UMETNOSTI

Želeo bih reći nešto o demokratiji. Blizu dve i po hiljade godina politički sistemi se dele na ispravne i iskvarene. Radi se o sistemu prvo, jedan čovek može biti monarhija, može biti diktatura, može biti nekoliko njih, aristokratija, može biti oligarhija. A među demokratijama mogu biti najbolji, ali mogu biti i najgori od svih političkih oblika i moramo ih gledati gde se oko nas nalaze ili kod nas samih. Taj oblik je neispravan zato što ne ispunjava neke uslove. Vladavina prava je najvažniji uslov, najviše to omogućava. Drugo, dobra konstitucionalizacija sa institucijama, sa podelom vlasti. Naš Ustav deli vlast, ali kod nas egzekutiva dominira i skupštinom, i sudovima, i Ustavnim sudom, i svim ostalim. Dakle, sudovi nisu nezavisni. U Srbiji zakon o izborima po kome se birala ova sadašnja - pet posto dobijenih glasova, to je cenzus za političke stranke, i koliko ona dobije procenata, toliko će joj procenata od 250 poslanika dati. Ali, sve nacionalne manjine kod nas oslobođene su tog cenzusa od pet posto, nego imaju tzv. prirodni cenzus. Ako mađarska manjina ima, recimo, dva posto, onda će dobiti i dva posto od 250 poslanika. I svaka druga manjina. To je jedan elemenat konsocijalne demokratije. Teoriju te konsocijalne demokratije započeli su Robert Dal, koji je bio čuveni profesor na Jelskom univerzitetu, bio je moj mentor na tom univerzitetu. Arend Lajphart iz San Dijega je još veći teoretičar toga. Daniel Elazar, koji je preminuo, ali koji je bio na Temp Univerzitetu u Pensilvaniji u Filadelfiji, a bio je i u Izraelu, i mnogi drugi. Dakle, to su rešenja za složena društva, višenacionalna. Bosna i Hercegovina je sada ustrojena po idejama konsocijacije, jer inače, da je samo to jedna država, onda bi ova Srpska Republika bila nadglasavana. A u Saveznoj skupštini SRJ, u Srbiji se moralo dati 65.000 glasova za jednoga poslanika, a Crna Gora je davala sa 12.500 glasova jednog poslanika. Vidite kolike su to razmere, četiri, pet puta. Dakle, to su ideje konsocijalne demokratije.

Džon Lok je dao ideju liberalne demokratije - 50 posto plus jedan, ali to je tako minimalna manjina da se taj jedan može svako malo menjati.

Američki sistem za biranje predsednika. Evo na primer Nikson je, kada je bio protivkandidat Kenediju, dobio najveći broj glasova građana, stanovnika Amerike, ali postoji elektorski konzilijum, odnosno elektori, oni su dali većinu glasova Kenediju. Prema tome, američki sistem, odnosno američki tvorci Ustava, nisu hteli neposrednu demokratiju, nego za predsednike posrednu demokratiju preko elektora, a sve države biraju elektore.

Da završim, ali od Aristotela, preko Medisona, do Džona Stjuarta Mila, ukazivano je na opasnost tiranije većine i ta tiranija većine je velika mana i mogućnost demokratija, a još gore su te demokratije kad je među njima kaos i kad jedna određena grupa samo upravlja. Recimo Ostrogorski, Rus koji je u Engleskoj bio profesor univerziteta, napisao je 1901. godine *Demokratija i političke stranke* i

rekao je: „Engleska nije demokratija, Engleska je oligarhija.“ U pravu je, jer u XIX veku Engleska je bila liberalna država i bilo bi dobro svakome živeti, ja bih u toj državi živeo, jer imala je vladavinu prava i nezavisno sudstvo. A opšte pravo glasa za muškarce u Engleskoj došlo je 1918. godine, posle Prvog svetskog rata, a za žene deset godina kasnije. Prema tome, Engleska nije bila demokratija, a nije ni danas, ali jeste liberalna država i sa vladavinom prava.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Mislim da svi znamo, ili pretpostavljam da svi znamo, da postoje određeni konstitucionalni problemi u nekim bivšim ili sadašnjim državama i ja bih rekao da su to konkretno stvari o kojima zaista konkretno može i da se razgovara. Konsocijetalna demokratija. Ideja je da imate državu koja ima pluralizam različitih konflikata od velikog značaja. Ne, dakle, državu u kojoj možete da imate, kao što je slučaj u nekim, da imate praktično sistem u kome ne možete nikako odlučiti. I onda se za primere konsocijetalne demokratije daju zemlje u kojoj ja živim, Austrija, zemlja kao Holandija, i tako redom. Tu nije problem majorizacije, to nije pitanje majorizacije, to je pitanje stabilnosti u uslovima multilateralnog ili multidimenzionalnog socijalnog spora. Znači, negde postoje etnički problemi, ili slično. Uzmite primer Austrije, to ne može da se poredi sa Kosovom, ili Makedonijom, ili Bosnom i Hercegovinom. Prosto nije taj tip problema. Ideja da postoji mogućnost u demokratiji majorizacije po etničkoj osnovi - mi imamo u suštini primere demokratizacije država na istoku, postsocijalističkih država, gde vi vidite da u stvari to nije tačno. Zato što u demokratijama većinski, čak i ako je multinacionalno, i da ima većinski narod, obično taj većinski narod ima nekoliko partija. Tako da demokratija i ta ideja da će većina da dominira manjinom - to je potpuno netačno.

Imate, na primer, u Rumuniji, u Slovačkoj sada, u Bugarskoj, manjinske partije ili partije manjina koje su manje-više uvek u Vladi, jer većinsko stanovništvo ima više partija. Prema tome, demokratija nije nešto što ne omogućava i manjim interesima da budu reprezentovani. Tako da to nije uopšte sve tačno.

Nije smetnja, po mom mišljenju, u Bosni i Hercegovini, mogućnost majorizacije. U Bosni i Hercegovini vi imate sistem u kome nema demokratije. To je po mom mišljenju osnovni problem. Ustav je formulisan tako da nemate nikakav demokratski sistem na nivou države. Ne možete doneti odluku, bez obzira, konsocijetalno, na ovaj način ili onaj način. Zašto je to tako? Zato što jedan deo hoće da se otcepi. To je suština stvari. Nema svrhe tu sad pričati o Aristotelu i Platonu. Slična stvar je u drugim. Mi imamo te teritorijalne sporove koji još nisu rešeni. Teritorijalni spor po prirodi stvari je implicitno ili, da tako kažem *dinuce*, on može gotovo uvek da se pretvori pod nekim okolnostima u vojni sukob. To

je priroda teritorijalnog spora. Mi toga još imamo na ovom prostoru. Tako da to su ti „slonovi u sobi“ koji se ne mogu izbegavati. I to je generalno suština tih problema.

Kada je reč o sekularnoj državi mislim, opet vrlo konkretno govoreći, da su Crkve problem, a ne ateisti. Mislim da su Crkve vrlo agresivne na ovome prostoru. Jel tako? Mislim da je to problem. Ne mislim da su problem ljudi koji su militantni ateisti. Tih jedva da i ima. Problem sekularizma nije taj da li se uči veronauka ili se ne uči veronauka, nego je problem monopol jedne Crkve u jednoj državi. To je problem sekularizma. Vi nemate mogućnosti da registrujete novu Crkvu tako jednostavno. Uzmite da hoćete da registrujete novu Pravoslavnu Crkvu - Nova Srpska Pravoslavna Crkva. Kako biste to izveli? Recimo, hoćete da osnujete novu religiju. Kako biste to izveli - kao nevladinu organizaciju? Kako biste vi to izveli? Imate uglavnom tu ideju da imate te tzv. tradicionalne Crkve, pa onda neke male sekte, pa tako dalje i onda na taj način. Znači imate jednu državnu, jednu etatizovanu nesekularnost. Tako da to je problem po mom mišljenju. Nije problem u tome da li Crkve rade humanitarne stvari, ja nemam utisak da iko ima problem s tim. A postoji problem ako biskup ili patrijarh ili neko, vladika, navija za neku partiju. Taj problem postoji, to se događa non-stop. To je problem sekularizma po mom mišljenju. Na tom nivou priče.

A large, stylized white graphic of a bird, possibly a phoenix or a similar mythical creature, is positioned in the background. The bird is depicted with its wings spread wide, and its tail feathers are visible. The graphic is rendered in a clean, minimalist style with smooth curves and sharp points. It is centered vertically and horizontally on the page, creating a sense of balance and symmetry. The bird's form is composed of several distinct sections, including the head, neck, wings, and tail, all of which are rendered in a uniform white color. The overall effect is one of elegance and simplicity, making it a prominent visual element that complements the text.

II DEO

EKONOMIJA NA DELU

MODERATOR

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Iz diskusije danas su se izdvojile tri teme koje možemo da vežemo i za opšte i za ekonomske naslove. Jedna je regionalizacija, od čega je ovaj skup i počeo i zbog čega smo ovde. Druga, koju je Mojmir naćeo, jeste Evropska unija i pridruživanje. Treći aspekt bi bio određeni problem. Hoću da nametnem temu nezavisnog sudstva ili želim da kažem šta najviše u toj i toj republici koči korupciju, odnosno lećenje korupcije, itd.

Sve tri ove teme, bilo da je regionalizacija, bilo da je pridruživanje, bilo da je konkretan problem, bilo bi dobro institucionalizovati. Dakle, ja sad to mogu, predlažem ili mislim ili bojim se da ovakvo institucionalno rešenje nije dobro, i da bi trebalo nešto da predložimo. Ne mora naravno, nije lako da se predloži, da se napravi, jer odavno bi mi izašli iz krize, ali makar da kandidujemo. Ono što je pri tome osnovno je redosled. Svi mi znamo ljudska prava, ali šta je prva stvar? Šta je prvo i neophodno da se uradi? Na primer, u Srbiji dok se ne uvede većinski sistem, vi ćete imati ovakvu konstituciju na vlasti. Otprilike da na tu temu da svedemo raspravu. I posle toga da vidimo da li postoje podsticaji koji su loši ili su dobri i da o tome pričamo. Ovo bi mogle da budu tri teme - regionalizacija, Evropska unija, odnosno neko pitanje institucionalno, bilo šta što vi smatrate da je relevantno.

SLAVKO VUKAJLOV

Ja bih rekao trenutno stanje koje imamo ovde i što ova Vlada pokušava da sprovede celu ovu priču oko regionalizacije. Pomenuo bih da smo diskutovali, pošto ja sarađujem sa jednom velikom grupom ljudi iz dijaspore, koja je napravila jedan makroekonomski program, koji ćemo vam podeliti u elektronskoj formi, da diskutujete na tu temu i ja mišljenja sam da bi bilo dobro da napravimo, da to spustimo na, pošto je to makroekonomski program, da to spustimo na mikronivo.

Što se tiče regionalizacije, mislim da ova naša priča koja se odvija u Srbiji, nema mnogo veze sa regionima. Ovde, kao što vidimo, pokušava da se nametne ponovo neka paralelna struktura vlasti, s obzirom da je država Srbija po Ustavu organizovana politički po regionima, po okruzima, pardon. Onda sad pokušava da se stvori jedna paralelna struktura gde će opet biti potrebno da se uposle neki ljudi, da se postave neki funkcioneri, neki direktori ili upravni tih nekih regiona. Mislim da je prava regionalizacija ono što se radi u Evropi, a to su opštine. Znači ako spustimo celu priču na nivo opština, a pritom u opštinama već postoje državni službenici i ta lokalna samouprava, i ako im se

da iz budžeta, po našem predlogu, da zadrže 40 posto sredstava koje prikupe iz budžeta, onda je to neka prava priča, s tim da se broj opština poveća; sad ih ima oko 165 valjda, bilo bi dobro, po našem predlogu, da se poveća na nekih 350 opština. Jer to je onda, ako opština počne da funkcioniše kao u Evropi, kao jedno preduzeće, koje će privući, videće svoj interes predsednik opštine i struktura oko njega, onda će shvatiti da što više investitora budu privukli - ostaće im više para u budžetu. Oni će moći da razvijaju tu neku svoju infrastrukturu i šta već misle da im je potrebno. I jedna ključna stvar - to su projekti. Ovde, znači da bi uopšte počeli da razgovaramo s nekim investitorima, potrebno je da bude bar nekih, 100 ili više projekata u „pay plan-u“ (plan plaćanja), kako to popularno kažu, što ovde nije slučaj. Imali smo već u više navrata situaciju da su dolazile vrlo ozbiljne delegacije i sa zapada i sa istoka, pa Vlada Srbije nije mogla da ponudi nikakve projekte.

MIRJANA PRLJEVIĆ

IZVRŠNI DIREKTOR FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Reći ću nešto konkretnije o tome šta je Fondacija dala kao doprinos i lično ja kao autor. Vi znate da smo aktivni i u poslovnom svetu. U tom delu susreli smo sa jednom konstatacijom stranih investitora u odnosu na ceo region bivše Jugoslavije, a to je što kažu: da „dođu zbunjeni, a odu sluđeni“, odnosno da mi uopšte nismo, kao region, dovoljno transparentni. Istovremeno imate i u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini, i u Crnoj Gori, konstatacije da svi žele da privuku direktne strane investicije, da svi žele da smanje nezaposlenost, da određeni ciljevi jesu definisani, ali sprovođenje tih ciljeva nije dovoljno jasno, pogotovo ne investitorima. Ja ću se okrenuti na taj konkretan deo zato što sam realizovala jedan projekat u ime Fondacije, za koji sam nagrađena međunarodnom nagradom iz Brisela, „Diskobolos“. Fondacija je u Dižonu, u Francuskoj pre dve godine, na skupu Evropske unije na temu približavanja i unapređenja saradnje zemalja Zapadnog Balkana na putu ka EU, predložila taj projekat kao jedan od glavnih i konkretnih predloga kako da unapredimo saradnju u regionu. Naime, projekat se zove *Geografska informativna mreža* i apsolutno je prilagodljiv i može se modifikovati i u Hrvatskoj na njihove unutrašnje regije - županije, u Srbiji na okruge ili regione, i drugo. Zašto? Zato što *Geografska informativna mreža* (GIM) daje pristup četiri mape: jedna mapa je mapa investicionih ulaganja, druga je mapa strateških partnerstava, treća je mapa proizvoda i usluga, i četvrta mapa su patenti. Hoću da ukažem na taj problem u regionu i regionalnom povezivanju, mi smo na svetskoj mapi mali, da ne kažem baš mali, i poenta je u tome što nismo dovoljno transparentni kada želimo da privučemo investicije u delu nuđenja projekata, znači nismo dovoljno konkretni; a s druge strane smo opet pa toliko mali da po sistemu količine, firme koje hoće, na primer, da naruče određene količine nameštaja, obuče, firme su pojedinačno, u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Srbiji, previše male po svojim kapacitetima. Tako da to onda dovodi na drugi inspirativni korak, ili

motivacioni, to je ta regionalna saradnja koja se ogleda kako na nivou malih i srednjih preduzeća, tako i na nivou velikih preduzeća. Ja ću samo naglasiti da je upravo *Copechim* 2004. godine prvi put okupio energetski sektor Srbije, ceo energetski sektor Hrvatske, koji su se povezali u delu koncesija koje je imala Hrvatska, a nije imala dovoljno garnitura za ispitivanje nafte. Kroz ovaj projekat smo pokušali da skrenemo pažnju i Agenciji za privlačenje stranih investicija u Hrvatskoj APIU-ju, i u Bosni i Hercegovini, u Srbiji je tada bila SIEPA, još uvek je. Ja ću reći da su svi pozitivno reagovali u domenu da žele da se tu oglase sem Crne Gore, gde sam prof. Veselina pitala za komentar. Tad mi je gospodin Medojević, koji je čuo za projekat, rekao: „To nikad neće proći u Crnoj Gori zato što tamo svi traže procenat.“ Hoću da kažem da ako mi imamo takvu percepciju o nama, mi koji živimo u regionu, kako tek onda da privučemo ozbiljne investitore, a ne neki špekulativni kapital. I za mene pitanje regionalne saradnje nije samo taj makro pristup, nego zaista i konkretna saradnja malih i srednjih preduzeća i drugih preduzetnika koji to mogu da ostvare.

PROF. DR VESELIN VUKOTIĆ

REKTOR, UNIVERZITET DONJA GORICA, PODGORICA

Kako je komentarisao neki politički lider, ja neću uopšte da pominjem ta imena. Da li ima korupcije ili nema, to ne znam. Želeo bih samo da kažem, da stranih investicija u Crnoj Gori ima jako puno, ali imamo isto tako mnogo drugih barijera, sad ne bih o njima govorio. To su više unutrašnja zbivanja u vezi sa, prije svega, regulacijom. Dalje, jedan trend vraćanja socijalizma, koji je inače problem čitavog regiona i protekcionizma, tako da je to meni mnogo veći problem nego možda tu neke sad pojave stvari.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Baš sam htela da kandidujem tu temu. Dakle, po publikaciji *Cost of Doing Business*, svi se regioni rangiraju toliko nisko, da je to zaprepašujuće u odnosu na nivo iz kog smo krenuli u rat. Onog trenutka da je umesto ratova naišlo nešto, mnogo bi bolje bili rangirani na tim listama. Ono što je, naravno, i što znamo, u smislu političke ekonomije, je da to koče lični interesi, da to sedi neko za nekim stolom i prima neki novac i zbog toga postoje glupi propisi, zbog toga su procedure jako duge, dakle to svi znamo. U Crnoj Gori i Srbiji je to veoma slično, ako ne identično.

MAHMUD BUŠATLIJA

EKONOMSKI KONSULTANT, BEOGRAD

Unaprijed se izvinjavam ako ne budem uspio da razlučim probleme ovako kako smo se dogovorili, prosto za mene je problem u cijelosti problem. Ako pričamo o

regionalizaciji, trebamo imati u vidu činjenicu da je Srbija u Evropi na najgorem mjestu po proporciji po odnosu između najnerazvijenije i najrazvijenije opštine. Ako to prebacimo na region, uvodeći Albaniju i Makedoniju sa jedne strane, i Sloveniju sa druge strane, onda će se ta proporcija još drastičnije promijeniti na gore. Dakle, sa tog stanovišta, osnov uopšte daljeg bivstvovanja ovog regiona jesu investicije. Da bih vam malo približio šta znače investicije i kakve su to investicije, ja ću vam samo ispričati ukratko šta se dešavalo u posljednjih 12 godina u Srbiji.

Od 2001. godine do kraja 2011. godine u Srbiju je, po osnovu investicija, dakle strane direktne investicije, portfolio investicije, srednjoročni i dugoročni krediti, ušlo 33 milijarde evra. Za to vrijeme izgubili smo 820 hiljada radnih mjesta, registrovanih radnih mjesta, po procijeni Svetske banke, i MMF se složio s tim, još minimum 200 hiljada u sivoj zoni, pošto smo izgubili suviše radnih mjesta u realnom sektoru, onda se gube i ona ulična radna mjesta, tako da će država vrlo brzo izgleda riješiti to pitanje sive ekonomije. Od svih ukupno, ovih preko 33 milijarde, srednjoročni i dugoročni krediti su negdje oko 16 milijardi. Ja sam napravio jednu malu analizu posljednjih deset mjeseci 2008. godine, znači uoči ekonomske krize, kad su se crossborder-i (prekogranični) u ovu zemlju vrlo lako prelivali. Struktura crossborder-a u tih deset mjeseci te 2008. godine izgleda ovako: poslovi sa nekretninama 27,5%, trgovina na veliko i malo 18%, finansijsko posredovanje 16%, ukupno 61,5%. To su investicije koje ne donose radna mjesta. Ni jedno jedino radno mjesto ove investicije ne donose. Ostatak - imamo 22% prerađivačka industrija, koja je praktično uvozila repromaterijale radi izvoza, i ona ima dobar efekat jer vrlo mnogo izvozi. Sa druge strane, osim građevinarstva, koje ima negdje 7%, što je isto obnavljanje, tehničkih sredstava i repromaterijali, sve ostalo - saobraćaj, vađenje ruda, hoteli i restorani, poljoprivreda, znači sve ostale privredne dijelatnosti, sve zajedno je 16%. Od ukupnih crossborder-a, koji su ušli u tih deset mjeseci, nije stvoreno ni jedno radno mjesto. Ne, ovo je samo deset mjeseci 2008. godine. E sad da se vratimo na tu jednu, da kažemo, politikantsku intervenciju planiranja razvoja države. Godine 2003, u ovoj zemlji je, sa obrazloženjem da treba stimulisati investicije, porez na profit smanjen na 10 posto, sa 14 na 10%. Za poslednjih osam godina, kad uzmete porez na dobit koju je registrovala država koju je primila i pretpostavite da su svi platili tih 10 posto, a ne niže zbog raznih poreskih beneficija, onda ispada da je profit stvoren u posljednjih osam godina 21 milijarda evra. Većina ovdje zna da profit kad imamo oporezovan, čist, on se raspodijeli u investicije i u ličnu potrošnju, odnosno u dividende koje se iznose za lične potrebe. Ja bih volio da vidim, da mi neko kaže ovdje, gdje su tih 21 milijarda evra. Dakle, čitava ova analiza pokazuje da smo mi od samoga početka, od 2001. godine, potpuno sa razlogom tretirani od strane onih koji cijene naš kreditni rejting kao oblast u kojoj se špekulativno investira. I to je, čini mi se, ja nemam uvid u sve ostale zemlje u regionu, ali sumnjam da bilo ko ima mnogo pozitivniji ili bolji rezultat od ovoga, vjerujem da čak ima i gorih

rezultata. Dakle, mi bi morali da se potrudimo da, prije svega, ako gledamo na regionalizaciju, sa čim se ja apsolutno slažem, da treba da bude korak ka našoj budućnosti, ne vjerujem da će biti svijetla, ali će makar biti izvjesna, jeste da mi pokušamo da se regionalizujemo, da se ukupnjamo, prije svega ekonomski, i na taj način izvršimo čak i uticaj na politiku da promijeni svoje stavove, odnosno da počne da funkcioniše u javnom interesu, a ne u interesu oligarhija, bez obzira koja je država u pitanju, a to se može isključivo kroz reformu javnog sektora. Zato predlažem da se ovaj dokument, sa kojim se ja apsolutno slažem, i koji je suštinski osvjetlio svaki aspekt buduće te integracije, da ga se dopuni jednim, da kažem, predlogom reforme javnoga sektora koji bi se mogao primjenjivati u svakoj od ovih država u onom segmentu koji je njima neophodan. To je prosto potrebno da bi se država mogla urediti da može da prima investicije koje će zapošljavati i obezbeđivati normalan život trećem dobu. Jer to su jedine dvije stvari na koje će morati da vode računa svaka sljedeća Vlada, makar sljedećih 20 godina. Dakle, mislim da bi mogao da bude zaključak ovoga sastanka da se pristupi proširenju ovoga dokumenta, sa jednim jasnim predlogom šta je to potrebno u državi promijeniti da bi ona mogla funkcionisati. Kad govorim o tome, prije svega mislim na činjenicu da u Srbiji manje imamo zaposlenih ljudi od penzionera. To je apsolutno neodrživo. Čak je i kriza sad pokazala da ni onih klasičnih dva i po radnika izdržava jednog penzionera, čak je to nemoguće postići bez tri, čak i više. Dakle, na koji način Srbija može obezbjediti penzije, kad ne može da zaposli pet miliona ljudi da bi imala dovoljno ljudi da bi mogla da plaća? To je jedno od ključnih pitanja koja moraju da se razmotre. Drugo je upravljanje državnom imovinom. Sve to ima svoje reperkusije u javnim finansijama i u javnoj upravi, prije svega. A onda, kad to sredimo, normalno je da će početi da funkcionišu, i ekonomska saradnja će početi funkcionisati. Jer sada na nivou ovog regiona jedina integracija koja postoji, jeste integracija kriminalaca. Ona je postojala posljednjih 20 godina u svakom momentu, ona jedino funkcioniše i mnogo je šira od granica našeg regiona. Dakle, ako stvorimo određeni interes za investitore, ako stvorimo mogućnost da kapital i ljudi i ideje cirkulišu slobodno Balkanom kako su ranije cirkulisali, svak se može sakrivati iza svojih granica, a mi ćemo imati makar jedan jedini interes - da dobro živimo. A politiku ćemo ostaviti političarima, neka oni raspravljaju gde je koja granica, ko će na koji način upravljati unutar svojih granica, a mi da imamo jedan jedinstven stav da hoćemo normalno da živimo, da imamo pravo na rad i da naša djeca imaju pravo na budućnost.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Bojim se da je 2012. godine kasno reći „reforma javnog sektora“, pa da to uđe kao ozbiljna mera u neki dokument. Na šta ste mislili?

MAHMUD BUŠATLIJA

EKONOMSKI KONSULTANT, BEOGRAD

Na reformu javnog sektora ukupnog, to sam jutros rekao, a sada ću Vam ponoviti. Podrazumjeva se reforma javne uprave, javnih finansija, kod nas se to zovu javna preduzeća, mada su to komunalna preduzeća. Dakle, preduzeća koja obavljaju komunalne servise i usluge, zatim reforma penzionog sistema, u dogledno vrijeme će se morati i zdravstveni sistem reformisati, pošto i on pokazuje sve slabosti, i na kraju reforma upravljanja javnom i državnom svojinom. Urgentna prva mera jeste kreirati tu reformu.

PROF. DR PREDRAG SIMIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U BEOGRADU

Do pre sedam godina bilo je pitanje da li Balkan, ili Zapadni Balkan uopšte postoji kao region. Nasleđe stare Jugoslavije bilo je, prvo da Jugoslavija sve do početka 70-ih godina nije bila evropska zemlja, ona je bila u Trećem svetu, tamo je bila politički okrenuta, ekonomski u velikoj meri okrenuta, i u to vreme smo imali i čitavu jednu infrastrukturu, i onu građevinsku, i finansijsku, i izvoznu, koja je bila okrenuta Trećem svetu. Tek tamo negde od Helsinkija se to menja. Jedna kratka ilustracija - vi ste iz bivše Jugoslavije mogli telefonom iz Beograda, iz Zagreba da pozovete i Nju Delhi, Angolu, Luandu, itd, ali je bio veliki problem ako ste želeli da pozovete Vidin ili Temišvar. Drugim rečima, ako pogledate i dan danas ta infrastruktura je nešto bolja, ali još uvek u tom pogledu nerazvijena. Dovoljno je ako se odvažite na jedno putovanje automobilom kroz balkanski prostor da otkrijete da ćete često naići na vrlo neobične puteve. Mi u Srbiji imamo neku ideju, volimo da govorimo da smo lideri u ovome, lideri u onome, to je još valjda nasleđe od Mirosljuba Labusa svojevremeno, on je voleo to da govori; ali ako pogledate u geografskom položaju, ako pogledate i kartu ovih regionalnih puteva, transevropskih saobraćajnica, možemo vrlo lako biti zaobiđeni. Uvek dovoljno razmišljati da se izgradi Koridor 4, odnosno da se izgradi famozni most između Kalafata u Rumuniji do Vidina u Bugarskoj i da to bude alternativa. Za poslednjih deset godina, otkad su svi ratovi stali, Evropska unija je tu dosta učinila i mislim da se jedna ideja, koja se pojavila još 90-ih godina, pokazala naročito dobrom, a to je ideja te nove CEFTE; CEFTE koja je nasledila onu staru višegradsku CEFTU; CEFTA koja se, bar u ovoj zemlji, doživljava kao jedino mesto gde se ostvaruje i neki trgovinski suficit, koja donekle kompenzuje nedostatak ekonomije obima i tih fragmentiranih ekonomija, i to je svakako dobro. Međutim, problem je što će CEFTA dogodine izgubiti jednog člana, što će neko to doživeti kao sreću, na primer Duvanska industrija u Nišu i Duvanska industrija Vranje će se osloboditi konkurencije iz Rovinja, koja ih je do sada mnogo nervirala. Hrvati će morati da traže kompenzaciju za jedan deo trgovine u kome će oni imati status. Dakle, na Borisovim konferencijama se često govori o stvaranju Nove zajednice. Međutim, fakat jeste da mi još uvek ne možemo da odgovorimo šta je to region

ni Zapadnog Balkana. Zapadni Balkan će se smanjivati. Verovatno je da će se sa izlaskom Hrvatske iz te konstrukcije, sa izlaskom iz CEFTE, sa izlaskom i iz drugih nekih aranžmana. Pretpostavljam da će se Crna Gora negde u dogledno vreme naći na sličnom putu, jer ne vidim zašto se ne bi našla, za razliku od ove preostale tri republike. Tako da nam na kraju ostaje pitanje da li mi, zapravo, ono što smo i pre deset godina dobili u tom smislu jačanja tih regionalnih veza i kroz CEFTU i kroz druge regionalne mreže, sa daljim širenjem Evropske unije i pauzom koja će nastati verovatno posle Hrvatske, gubimo. Kao što znate, verovatno je da će posle prijema Hrvatske uslediti barem pet, šest, sedam, osam do deset godina pauze, ako je verovati ne samo Angeli Merkel, nego i drugim zemljama, tako da u principu ostaje jedno pitanje - kako onda ostvariti ono o čemu je i ovde bilo govora? Kako te sitne zemlje, koje su opterećene i tim demografskim problemima, koji posle prevazilaze u problem javnih finansija. Navešću primer - rečeno je da Srbiji do kraja ove godine treba tri milijarde prihoda spolja. Dogodine, pretpostavljam da, ako se i bude dobro vodila ekonomska politika, trebaće barem milijardu do dve milijarde, jer jednostavno ni Srbija, a verovatno ni većina zemalja u okruženju, nisu ekonomski samodovoljne i samim tim se ponovo postavlja to pitanje regionalne saradnje na ovom prostoru koji je nekada pokrivala bivša Jugoslavija.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Možda bilo bi dobro, ako imate neki konkretan predlog kako da se uradi to što mislite da je napredak za region?

PROF. DR PREDRAG SIMIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U BEOGRADU

Teško. Jer dok je Hrvatska u CEFTI, Srbija i Hrvatska su bile određeni dvojac, naročito u poslednjih nekoliko godina, koji je dosta dobro funkcionisao i koji je dosta dobro davao smisao tome. Međutim, očekujem da kada Hrvatska iz toga izađe, da Srbija verovatno neće biti dobrodošla kao preostali lider ni u jednoj od ovih zemalja koje budu preostale u CEFTI. Ja očekujem problem, jer iako će biti možda iskušenja da se opet mi pojavimo kao regionalni lideri, problem je u tome što regionalno liderstvo Srbije niko od suseda ne želi.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Rekao bih nešto na ovu temu što je Predrag govorio, možda malo drugačije, pošto sam ja dosta radio na toj regionalnoj saradnji, praktično od 1996. godine, jer to je postala tema posle završetka rata u Bosni, onda posle sa Paktom za stabilnost i onda CEFTA.

Šta je bila ideja CEFTE? I to je onda i glavni problem i glavno, eventualno, rešenje. CEFTA je ideja koja je došla iz Brisela i praktično je i sprovedena iz Brisela, pre toga su postojali bilateralni sporazumi o spoljnoj trgovini, što je takođe došlo iz Brisela, pa onda multilateralizacija koja se zove CEFTA. CEFTA se zove zbog toga što Hrvatska nije htela da prihvati da to bude SEFTA, znači South East European, nego Central East European. Ima i nekih drugih tehničkih razloga zbog čega je to tako. U svakom slučaju, ideja nije bila da se značajno poveća unutrašnja trgovina. Razlog je sledeći, vi u ovom trenutku imate i rad o tome u ovoj knjizi, razlog je u tome što je trgovina između zemalja članica CEFTE zapravo sada veća, naročito kada je reč o Srbiji, od one koja je potencijalna. Drugim rečima, kada bi bilo slobodno tržište i sa drugima, Srbija bi manje izvozila nego što sada izvozi. Dakle, potencijalno trgovina nije tu bila ključna. Ključno pitanje, ključni razlog zašto se to guralo, je da se stvori veće tržište, ili veći prostor za investicije. Ocena je bila da ovde nemate investicije zbog toga što na svakih ne znam koliko kilometara morate preći granicu i nezavisno od toga koliko je ta granica propusna, ona uvek košta i stvara neizvesnost zbog toga što imate različite političke subjekte koji onda mogu da donesu različite odluke. Košta ne samo korupcija, nego košta sa stanovišta ekonomskih politika. I vreme i naravno stoji se na tim granicama. Tako da je ideja bila, da ako vi uklonite te granice, onda investitor ima pred sobom nešto veći prostor za investicije i može da optimizuje na tom prostoru, pa je ideja bila da bi onda došle investicije kojih nije bilo, i kojih još uvek nema, ovo što je Bušatlija govorio, investicije u industrijska postrojenja, jer ona zahtevaju ipak određenu ekonomiju obima. Trgovina je nešto drugo, finansije su nešto drugo. Tih investicija nije ni falilo, možda ih je bilo i previše. Tako da to je bila ta ideja. Problem je u tome što sve te neizvesnosti koje su percipirane i za koje se očekivalo da će CEFTA da na jedan ili drugi način ukloni, zapravo nisu uklonjene. Delimično i zbog toga što kod formulacije CEFTE, kod te ideje, postojala su očekivanja da će to biti sinhronizovano sa ubrzanjem pristupanja ovih zemalja Evropskoj uniji. Kada se o tome razgovaralo, 2004, 2005, 2006, pa i kasnije, ideja je bila da je to priprema za pristupanje Evropskoj uniji, gde se očekivalo da će to ipak relativno brzo da bude i u sukcesiji. Znači Hrvatska, pa Crna Gora, pa Makedonija, itd. Svakako se očekivalo da se to negde do 2015. završi za ceo ovaj prostor. I onda u tom kontekstu, ne samo uklanjanje tih internih neizvesnosti, nego i uklanjanje tih neizvesnosti oko toga kakav će biti odnos prema Evropskoj uniji, vi imate tu neku ideju da će to onda da dovede do značajnih investicija, uključujući prvo, a možda i najvažnije na samom početku, a to je ove razvojne investicije, to će reći infrastruktura, jer je tačno da je sa Balkana lakše otići, nego se Balkanom kretati. To se po malo menja, ali u načelu je još uvek tako. Znači infrastruktura, pa onda industrijska proizvodnja, da biste imali i ta mala i srednja preduzeća koja bi onda bila vezana. Vi ne možete imati neku veliku industrijsku proizvodnju u Makedoniji, to je vrlo teško, ali možete imati delove, proizvodnju delova za neku industriju koja je negde u tom regionu uspostavljena. To je bila ideja. Tu se nisu dogodile dve stvari. Prvo,

unutrašnja neizvesnost se nije smanjila, u velikoj meri sad sa ovom krizom se u stvari povećala. Zašto se nije smanjila? Zato što se takođe očekivalo da će doći do određene koordinacije ekonomskih politika. Imate, na primer, zemlje koje imaju fleksibilne kurseve i imate zemlje koje imaju fiksne kurseve. To nije isto. Ako hoćete, recimo, možete da devalvirate u Srbiji, i to ima identičan efekat kao da ste uspostavili carine prema drugim zemljama. To je praktično isti efekat. Vi biste onda morali da razmišljate da to koordinirate. Pa onda imate, ako i to iskoordinirate, imate fiskalnu politiku koja je takođe supstitut, jer ako ste stavili porez, to je opet isto, i tako redom. Očekivalo se da do toga dođe, od toga naravno ništa nije bilo, jer te koordinacije nema. Znači imate sve te probleme, plus dobijate ovu neizvesnost u vezi sa priključivanjem Evropskoj uniji. Tako da i sad onda dođe još i kriza, gde inače investicija nema, i onda cela ta ideja regionalne saradnje, bazirana pre svega na tome da se privuku investicije, ne toliko da se trguje preko granice, ona praktično nije zaživela i ima veoma malih izgleda da zaživi ovako kako stvari stoje.

Šta to znači sada? Tri stvari. Morate biti jasni oko toga gde idete, da biste imali taj, bez obzira da li je 10 ili 15 godina, to sa investicijske tačke gledišta nije toliko relevantno. Ako znate da je to od 10 do 15 godina, možete kalkulirati. Ako kažete, pošto je to 10 do 15 godina, onda možda da vidimo da li ima nešto levo, pa možda ima desno, možda ima nešto na jugu, i tako redom, onda je to sasvim druga situacija. To je jedno. Drugo, morate imati koordinaciju ekonomskih politika. Znači, mora da postoji neki politički dijalog oko toga hoćete li da koristite mere koje mogu imati štetne posledice po druge, da imate neku regionalnu ideju o tome, da se kao region predstavite tom investitoru, pošto je to ta ideja. I treće, mora da se umanje te unutrašnje neizvesnosti. Recimo da sada imate od bezbednosti, preko institucionalnih i političkih diskontinuiteta, i tako redom. Znači to su ta tri uslova da bi to funkcionisalo. I to ja mislim vrlo konkretno. U ovom kontekstu, ovako kako sada stvari stoje, po mom mišljenju ne zbog izlaska Hrvatske iz CEFTE, nego zbog toga što ova tri uslova neće biti zadovoljena, CEFTA nema perspektivu. Ona će opstati, ali imaćete netržišne, necarinske barijere; imaćete političke dodatne barijere, jer će se države braniti jedna od druge, taj protekcionizam će biti privlačan. I to je taj problem. Znači te tri stvari bi morale da se urade. U tom regionalnom kontekstu može zaista da se priključe, kao što je slučaj nordijskih zemalja, neko je to pominjao, to je dobar primer, delimično, mogu da se priključe i druge zemlje, zemlje koje su članice Evropske unije. Nije nemoguć regionalizam sa delovima iz Evropske unije i delovima koji su izvan. To nije nemoguće. To se može izvesti, ako vi to želite. Da li će to biti Slovenija, ili Bugarska. Vi imate u CEFTI situaciju da imate Albaniju, ali nemate, na primer, Bugarsku ili Sloveniju. Ali ako gledate ekonomski, Albanija uopšte nije praktično prisutna na Zapadnom Balkanu, jer ona ekonomski funkcioniše sa Grčkom i sa Italijom. Ona praktično nema nikakvu trgovinu, niti bilo šta drugo. Tako da taj deo je tu iz bezbedonosnih razloga. Pojam Zapadnog Balkana je pojam iz bezbednosti, nije iz ekonomije.

Tako da ako hoće da se razmišlja regionalno, može da se razmišlja zaista na ovom potezu, ne samo ovo što je sad preostalo ili još preostaje iz te evropske ideje.

PROF. DR MOJMIR MRAK

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U LJUBLJANI

Ako gledamo uključivanje tih zemalja Centralne i Istočne Evrope, institucionalno to je počelo sa tim tzv. Europe Agreement-ima (evropskim sporazumima). Ovde u regionu to je počelo sa sporazumima koji su se zvali malo drugačije - Stabilization and Association Agreements (Sporazumi o stabilizaciji i pridruživanju) koji su imali baš to, regionalnu konotaciju, ali u tom političkom elementu, u vreme kad je do toga došlo to je bilo i logično. Mislim da je ključna stvar to što je sada Vladimir rekao - šta mi razgovaramo u kontekstu regionalne saradnje. Mislim da ako govorimo unapred, ta diskusija da je regionalna saradnja u vezi sa zemljama koje su u priključivanju Evropskoj uniji i da je to kao nekakva priprema za Evropsku uniju, ja mislim da je to *de facto* prevaziđeno. *De facto*. Time se sada taj prostor toliko sužava, to ne znači da nema prostora za saradnju, ali ako govorimo o pravoj regionalnoj saradnji, mislim da će biti potrebno razmišljati o uključivanju zemalja koje su i formalno prema Evropskoj uniji u različitim pristovima. To komplikuje u nekim stvarima, ali to je činjenica. To nije, ako gledate i to što se događa u Evropi. U poslednjih par godina dosta je govora o tim tzv. makroregijama. Imate čitavu priču gore o Balsoj regiji. Tu se sad dosta priča o nekoj Podunavskoj regiji. Ključna stvar kod svih tih stvari, i to mislim da jest stvarno ovde problem, kako da se ta regija, šta god to zaobuhvaća, profilira protiv neregije. Da se nekako profilira kao neko područje koje je interesantno za nešto, verovatno pre svega za investicije. I ako gledate, sve te makroregije, i Balsa, i to koliko ja razumem šta se tu razgovara oko te Podunavske, to je više-manje, barem u toj prvoj fazi, vezano za infrastrukturne stvari. Da vam kažem moje iskustvo. Ja sam često putovao, za vreme bivše Jugoslavije, u Beograd noću vozom (spavaćim kolima), i prošle godine desilo mi se da sam to ponovio, neću dugo da ponovim, ne, ne. Mislim da su me pet ili šest puta probudili. Ali dobro, to su realne stvari, koje ako želimo da se ta regionalna stvar nekako produbi, moraćemo ići na to. Tako da mislim, ako govorimo oko regionalne saradnje ubuduće, moramo ići van toga da to zaobuhvaća zemlje koje su u nekoj fazi pristupanja Evropskoj uniji, nego da idemo na neki vid integracija zemalja sa različitim statusima. To ni ne znači neophodno zemalja koje su isključivo sa teritorije bivše Jugoslavije. Tako da mislim da ćemo morati te stvari malo možda drukčije. To što je Vladimir pričao oko tih političkih stvari tada i Stability Pact (Pakt za stabilnost), investment compact (kompaktno investiranje), tu je bilo puno nekih stvari pokušano od gore na dole, ali stvar *de facto* nije, imate utisak, bila prihvaćena od unutra. Bez nekog pritiska regije, ali stvarno zajedničkog pritiska regije, prema tim vanjskim faktorima, jasno to se onda uzima kao nekredibilno i ta posebna stvar, što

Vladimir kaže, ne unutrašnji problemi, kako god, mi smo još uvek opterećeni, u ekonomskoj oblasti opterećeni nizom stvari koje ako nećemo razrešiti, *de facto* će nam sprečavati stvari. To su recimo stvari u vezi sa sukcesijom, to su stvari koje *de facto* stvaraju određene probleme u tom kontekstu.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

To nadovezuje na ovo što je Predrag rekao. Neko iznutra, a to što ti kažeš, bi trebalo to da pokrene, a ako neće Srbija, odnosno ako hoće Srbija, neće je drugi prihvatiti, onda je to mišljenje impossible (nemoguće). Da li je to isto tvoj zaključak?

PROF. DR MOJMIR MRAK

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U LJUBLJANI

Mislim da to nije samo Srbija, nego ako se ide na neku takvu inicijativu, verovatno bi to moralo ići šire i na neke od postojećih zemalja članica Evropske unije.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Slažem se, ali ko bi trebalo onda to da nosi? Da li je to mišljenje impossible (nemoguće), kad ti sad imaš situaciju kakvu zaista imaš iznutra? Jer ne može Slovenija iz Evropske unije tu ništa da uradi, niti ima interesa da se uloži više nego mi koji očigledno to ne možemo da izvedemo.

PROF. DR MOJMIR MRAK

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U LJUBLJANI

Ne, ako ti imaš neki zajednički pogled; ja sam video da je recimo regija formulisala relativno solidan program oko pretpristupne pomoći za naredni period. Znam da je i Srbija bila dosta aktivna u pripremanju toga. Nažalost, ono što je bilo predviđeno mislim da je nerealno, konceptualno je nerealno. Ali te zemlje jednostavno moraju zajedno pokazati taj interes i toga nema.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Mislim da će to i dalje dolaziti spolja. Mislim da unutrašnjih mogućnosti ima malo. Ali hteo bih samo da potcrtam ovo što je Mojmir rekao, da sada zaista postoji jedan značajan napor da se pokrene ta tzv. Dunavska inicijativa, jer je

jasno da ovo što preostaje na Zapadnom Balkanu je suviše malo. A Dunavska inicijativa, ako dobro razumem, zahvata ceo sliv Dunava, što znači nije samo kuda Dunav prolazi, pa tako da tu spadaju manje-više svi, uključujući i Crnu Goru. To sam naučio pre neki dan. Izvinjavam se, ali Crna Gora je deo Dunavske inicijative i zaista tu postoji, po mom mišljenju, značajna infrastrukturna mogućnost.

BORIS VUKOBRAT

PRESEDNIK I OSNIVAČ FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Da li i Švajcarska ulazi u tu priču?

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Švajcarska ne ulazi, ali ulaze delovi Nemačke.

PROF. DR SC. ŽARKO PUHOVSKI

FILZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Dunav se zvao kod Rimljana Ister, jer su oni mislili da se on u Istri uljeva u more, i time hoću reći sve ove regije su naprosto stvar proizvoljnosti, i to političke proizvoljnosti. Termin regija se prevodi u starom hrvatskom pravnom jeziku - ovlasnica. To je ono nad čime neko ima ovlast, to je stvar vlasti. To nije stvar zemljopisa, to nije stvar ekonomije, a stalno se pokušava prošvercati ispod politike, kao da se o njoj ne radi. Postoji spontana geografska regija. Jedini auto-put u Hrvatskoj, jedina pruga u Hrvatskoj, koji su ekonomično isplativi, su oni prema Beogradu. Samo što se auto-put zove drukčije. Tek 205 km od Zagreba piše prvi put da se ide prema Beogradu, inače piše Lipovac. Ali to je jedino što je isplativo u Hrvatskoj. To je spontanost, a sve drugo su stvari nekih političkih odluka. Ko će s kime biti u regionu, hoće li biti Albanija, neće... Vlada jednostavno kaže Albanija ekonomski je okrenuta na drugu stranu, ali ona je politički dio onoga što sam ja nazvao „crnom rupom“ u Evropi. Za razliku od „ružičaste rupe“, to je Švicarska, „crna rupa“ je Zapadni Balkan i to je politička odluka. Politička odluka je bila da se dvije potpuno polurazvijene države kao što su Bugarska i Rumunjska pripuste u Evropsku uniju. Mi imamo sad za vas ekonomiste nešto što može bit skandalozno. U Vršcu sam vidio gastarbajtere iz Evropske unije koji rade u Srbiji. To je nešto što je paradoksalno. Do sad je uvijek Evropska unija uvozila gastarbajtere, sad izvozi gastarbajtere. U Zaječaru su mi nudili bugarski pasoš za 150 evra prije četiri godine, kao Evropska unija, itd. Dakle, to nije Evropska unija. To je napravljeno zato da se ne bi dogodilo ono o čemu je Zdravko govorio, da ne bi bio moguć pristup Rusije u ovu regiju.

Samo zato su te dvije polurazvijene državice ušle u Evropsku uniju i napravile sramotu, zbog koje sada Hrvatska plaća u pristupnom, a još će više plaćati Crna Gora, još će više plaćati Srbija, jer su se jedanput opekle.

Osnovno povjesno pravilo koje smo naučili glasi - kad god je tržište bilo šire od dosega političke moći, živjelo se u nestabilnosti. Dakle, kad god se stvaraju tržišne anglomeracije ili tržišni prostori nad kojima nema neke vrste, barem administrativne, ako ne političke kontrole, ulazi se u nestabilnost i poteškoće. Evropska unija je naprosto školski primjer. Ona je išla korak po korak - od ugljena i čelika do nečega što je paradržavno. Prvi dokument je napisao jedan filozof, koji se zvao Fužer, ali on se bavio ekonomijom, i onda su, u taj dokument, po malo uvlačili političke elemente. Drugim riječima, ono što bi trebao biti predlog - kad god se govori o regionalnoj ekonomskoj suradnji, mora se govoriti o političkim respektima. To je jako nepopularno, ja ću otvoreno to reći. Dakle, mora se govoriti o delegiranju djela državne suverenosti nekamo drugamo, da bi neka regija funkcionirala. To niko ne voli čuti, ali bez toga naprosto stvar ne može funkcionirati. Tržište po sebi ne može funkcionirati, ako nema nekakvu administrativnu vrstu pokrića, da kažem sad, najneutralnije i najapstraktnije. A ako se to doživljava samo kao ekonomsko pitanje, onda ćete imati ovo - hrvatske pruge, hrvatski auto-put i ništa više. Jer tamo naprosto ide više robe. A svejedno Hrvatska gradi jedanaest puta po kilometru skuplju prugu za Rijeku, gdje je otprilike četiri puta manji maksimalni mogući promet, nego li ovu prema Beogradu. I mi imamo od Zagreba do Slavenskog Broda 183 km ravničarske pruge, najbrži vlak ide 2 sata i 12 minuta. To više, osim u Velikoj Britaniji koja je privatizirala željeznice, nigdje u Evropi ne postoji. To su stvari koje pokazuju problem. Dakle, po strani od spontanih regija, geografski zadanih, ove druge su politička izmišljotina i onda ih treba politički, prije svega, tretirati. To je moj argument i zato u ovim predlozima uvijek mora biti riječi o tomu da se politički aspekt te regionalizacije naglašava. Kao što je gospodin govorio o opštinskoj, odnosno regionalnoj podjeli u Srbiji, tamo se isto govori o tomu da općine ili regije dobiju nekakve političke ovlasti da bi mogle funkcionirati, tako to vrijedi iznad Srbije, dakle nadnacionalno, da se nekakve ovlasti moraju prenositi, jer inače stvar, po mom uvjerenju, kao nekog ko nije naravno ekonomist, ne mogu funkcionirati. Ja mislim da iskustvo to potvrđuje.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Slažem se da tržište unosi političku nestabilnost. S druge strane nažalost, ako nema tog međunarodnog tržišta, same države teže da budu dosta nestabilne. Nacionalni sistemi, sistemi nacionalnih država u Evropi, su uglavnom bili jako nestabilni, tako da mi moramo imati oba ta aspekta. Sama administrativna ekstenzija nad tržištem ne obezbeđuje stabilnost. Tržište zna da bude u

Evropskoj uniji svakako i stabilizirajuće, ali naravno ima i dokle to može ići. Nažalost, ovdje u ovoj stvari o kojoj mi govorimo, regionalna saradnja i tako, onda imate minimum ovoga što sam ja predložio, to je koordinacija ekonomskih politika. To praktično znači da se vi dogovarate oko toga i na taj način prenosite na neki viši nivo. To ne bi rekli u strogom smislu prenošenja suvereniteta, jer je reč o ugovornim odnosima, ali svakako vodite računa o drugima. To je minimum, minimumom ja bih rekao, za regionalnu saradnju.

PROF. DR SC. ŽARKO PUHOVSKI

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Potpuno suglasan, ali nestabilnost nije po sebi loša, kao što stabilnost nije po sebi dobra. Mene je svojevremeno užasno smetalo kad se onaj pakt zvao Pakt o stabilnosti, moj argument je bio - ovoj regiji treba bilo što osim stabilnosti. Dakle, treba promijeniti to što postoji, a za to je potrebna nestabilnost. I tu smo suglasni. Međutim, ja mislim da je dodatni problem s kojim imamo posla slijedeći: stari autori su smatrali da je državna suverenost prestala postojati sa Ligom naroda. Dakle, da svaki međunarodni ugovor zapravo znači kljaštrenje državne suverenosti. To je već danas arhivirani pojam, ali tako se smatralo. Dakle, na neki način se nešto iz države daje. Što država ne voli, ne vole ni funkcioneri, ali ne vole ni građani. Da ne budemo tu nefer. To nije samo da ovi birokrati drže svoje pozicije. Građani Srbije ili Hrvatske da izgube dio suverenosti se hvataju noževa ili nečega, ili šmajsera, jer to ne vole. Prema tomu, to je nešto što treba jako oprezno, sad ću uzeti ružan termin, prodati u javnosti. Ljudi, to je nužno i ima smisla. Samo na tom ja sad insistiram.

RANKO RISOJEVIĆ

PREDSTAVNIK FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA U BANJALUCI

Ja vidim drugačije ovaj problem što je prof. Simić naveo, naime, ja mislim da će Hrvatskoj mnogo više biti stalo da uspostavlja veze šire i potpunije nego Srbiji sa Hrvatskom. Znače, 1918. godine užas je zahvatio sve trgovce i sve ljude na ovom prostoru nekadašnje Austrougarske koji su radili, jer su dobili bezbroj granica. Oni nisu znali, hvatali su se za glavu, nisu znali šta da rade, kako da izvoze u Ukrajinu. Morali su pet granica preći i ako to politika pusti, a mora na kraju da pusti, to se samoreguliše. Nama strašno treba deregulacija, znači previše je regulisano, a to znači da je tržište toliko politički oklještreno i prostor oklještren, i po mom mišljenju treba ga ostaviti da se uređuje sam. Upravo zato je to teorija da liberalna demokratija zahtjeva i liberalnu ekonomiju i niz drugih stvari, a to je američki izvozni proizvod. Da li su politički razlozi između Rumunije i Bugarske, a sigurno jesu, što na Dunavu na tolikoj dužini postoji samo jedan gotov most i koji su drugi počeli, ali jedna strana od njih neće da ga prihvati, odustaje od toga.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

To je stalno bio taj primer koji je Erhard Busek davao, i njegov je bio, gotovo životni cilj, da izgradi taj put, jer on je bio na tom i na Paktu stabilnosti neke druge organizacije za to. Pa nisu samo politički razlozi. Ima i ekonomskih - gde će to da bude? Jer most dosta menja, i vrednost zemljišta i sve i svašta, tako da je to bilo dosta komplikovano sa te tačke gledišta. Ali je tačno, da kad recimo gledate koja je trgovina između Bugarske i Rumunije, ona je veoma mala. Tako da taj put, kada gledate kao put koji spaja Bugarsku i Rumuniju, to ni za jednu od tih dveju zemalja, taj most, nema nekog velikog ekonomskog značaja, tako da ih morate ubediti da je to put koji onda vodi sve do ne znam gde, kroz celu Evropu, pa onda most koji spaja te puteve i tako, pa da onda to ima nekog smisla. Na kraju su ih ubedili, ali internih interesa nije bilo, ni ekonomskih, a ni političkih u određenom smislu.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Da li onda možemo da zaključimo da ni ovde nema ni političkih, ni ekonomskih motiva za bilo kakvom regionalnom integracijom? Da.

RANKO RISOJEVIĆ

PREDSTAVNIK FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA U BANJALUCI

Bugarska Srbiji favorizuje, da preko nje idu njeni kamioni. To je ogromna komunikacija, dakle, saobraćaj razvijen. I Bugarska hoće da ide preko Srbije i do Turske isto tako, putnički saobraćaj.

MIJAT LAKIĆEVIĆ

NOVINAR, BEOGRAD

Pošto ste postavili pitanje da li ima interesa u regionu, ja bih kratko. Pre neki dan je u Komori Srbije bio veliki sastanak, a prošle godine isti takav je bio u Opatiji, gde su se okupili menadžeri iz regiona i jedan od zanimljivijih panela bio je gde su učestvovali *Agrokor* iz Hrvatske, *Danube Food Group* iz Beograda, *Tedeski* iz Hrvatske, isto ova *Atlantik grupa*, bila je i iz Slovenije *Droga*, doduše sad je *Atlantik* dosta toga pokupovao. I tu je bilo pitanje, oni su između sebe razgovarali, svi su međusobno do tada pregovarali - da li da se integrišu, ko koga da kupi; bilo je raznih ponuda, i ništa se nisu, bar do sada, dogovorili. Dakle, privreda to oseća i oni o tome razmišljaju, jedino što nisu u stanju da to izvedu. Moguće da ima i političkih prepreka. Recimo, postoji i jedan skup koji se zove *Sto biznis lidera regiona*. To je trebalo da bude na Brionima, ali

prošle godine Tadiću nije bilo zgodno da ide na Brione, pa to ima tu negativnu političku konotaciju, bar u Srbiji. Trebalo je da bude ove godine u Aranđelovcu, prošle godine je bilo u Aranđelovcu, trebalo je da se ponovi, ali je Nikolić, novi predsednik Srbije, odbio da dođe pod izgovorom da je to Tadićev projekat i da je to nešto što je Tadiću trebalo. I prošle godine je bilo kad su se menjale Vlade - ko će da dođe, da li će doći premijeri, predsednici, a i oni se ne slažu. Tu ima dosta političkih problema oko funkcionisanja tih biznis alijansi i oko povezivanja.

DR ANTE RAOS

Maloprije smo razgovarali o regionalnim odnosima, ustanovili smo da ima jako mnogo problema i da ne postoje unutrašnje snage koje te probleme mogu da riješe. Prema tome, svjesni smo svega onoga šta bi unutar tih naših novonastalih država trebali da uradimo, a i svjesni smo da mi nemamo snage. Ako pogledamo sad situaciju da imamo unutarnje probleme, da imamo međudržavne probleme, onda, po mojoj ocijeni, jedino je Evropska unija praktično autoritet koji predstavlja neku nadu, bez obzira da li će to biti za pet godina, deset godina, ali vidite da čim je neka država blizu Evropske unije, oni se brinu da zakone prilagode. Pa evo sad kad je ovo bilo u Beogradu, videli smo slučaj sa personalnim rješenjem guvernera Banke. Odmah su rekli to će Evropska unija da minira, jeste li vi normalni da uzimate i tome slično. Prema tome, mislim da bi jedna od poruka sa ovog sastanka trebalo da bude jedna snažna poruka orijentacije prema Evropskoj uniji i ispunjavanje onoga što Evropska unija traži. Da li ima alternativa, nema alternativa Evropska unija, to je hipotetički sad rečeno. Sigurno da možda postoji neko drugo rešenje, ali ovaj narod nema vremena. Mi se moramo praktično prihvatiti onoga što vidimo uživo da funkcionira i ta motorna snaga koja treba da riješi ono što mi ne možemo riješiti, mislim da je to Evropska unija i da bi jedna od naših poruka trebalo da bude upravo u tom smislu. Drugo šta sam razmišljao, a to je da naša Fondacija, koja evo obilježava 20 godina svog postojanja, sa velikim ambicijama da ove probleme o kojima govorimo pomogne u rješavanju, očigledno je da ovakvim plenarnim skupovima u godinu dve mnogo ne može da uradi. Drugo, problematika u Bosni i Hercegovini nije ista ona problematika koja je u Srbiji kada govorimo na nivou ovih novonastalih država. Pa sam mislio da porazmislimo, i evo to bi bio i moj neki predlog, da se pokuša da se u svakoj novonastaloj državi napravi, ajd da kažemo, neki mali ogranak koji bi se isključivo bavio problemima prostora u kome se on nalazi. Mislim da bi se na taj način mnogo bliže ovi problemi, o kojima mi ovdje govorimo na ovaj ili onaj način, praktično spustili na nivo gdje se može tražiti i rješenje.

Pošto je ovo obilježavanje 20 godina, smatram, jer sam od prvog dana na neki način uključen, da je Fondacija jako mnogo toga uradila, da je Fondaciju

formirao gospodin Boris Vukobrat, da je uložio jako, jako mnogo sebe i materijalnih sredstava i mislim da treba da mu se i zahvalimo, a na onome što je Fondacija do sada uradila i da mu čestitamo. Hvala.

ELIZABET KOP

BIVŠA POTPREDSEDNICA KONFEDERACIJE ŠVAJCARSKJE

Imam nekoliko pitanja. Prvo je u vezi sa ovim što je prethodni govornik rekao. Dakle, ne samo da treba da čestitamo, već bi trebalo i da čujemo, trebalo bi da saznamo, ko u Srbiji, a i u drugim zemljama u regiji, u bivšim jugoslovenskim republikama, ko su ljudi koji kreiraju javno mnjenje? Ko su lideri kada govorimo o javnom mnjenju u bivšim jugoslovenskim republikama? Čujemo jako puno o korupciji u vlasti, državnoj upravi, u svim ovim zemljama to naravno ne uliva puno poverenja na strani javnosti i javnog mnjenja u odnosu na političare i zbog toga je bitno da znamo ko su kreatori javnog mnjenja. Da li su to političari, da li su, recimo, mediji 100% slobodni, jer to jeste preduslov koji mora biti zadovoljen da bi se kreiralo jedno nezavisno javno mnjenje?

Razgovarali smo i o ekonomiji. Ja bih želela da čujem u kojoj meri postoji upliv Vlade, vlasti u privredi, ekonomiji, i na koji način može uticaj vlasti biti blagotvoran na slobodno tržište?

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Ko su kreatori javnog mnjenja? Ko su lideri kada je javno mnjenje u pitanju? Mi nemamo kreatore javnog mnjenja. Imamo samo ljude koji su na vlasti, i ono što moramo da uradimo, ukoliko želimo da uđemo u Evropsku uniju, je da prihvatimo njihove zakone, da prihvatimo pritisak iz Evropske unije da promenimo te zakone. Drugi mehanizam jeste MMF. Ukoliko se bilo kakve reforme ovde sprovede, to nije zato što postoji unutrašnja interna volja da se sprovedu reforme, ili zbog toga što postoji čvrsto i jako mišljenje u zemlji da se tako nešto uradi, nego zato što trpimo ova dva pritiska koji Srbiju ne vode ka promenama. Ne postoje kredibilni lideri javnog mnjenja. Političke stranke rade samo ono što je izvodljivo u ovom trenutku. To se toliko menja da njihovo može da bude da jednoga dana nebo je crno, drugoga dana nebo je narandžasto, menjaju mišljenje svaki čas. Prema tome, na osnovu pritiska koji trpe u Parlamentu, na osnovu toga kako glasaju, možemo da otkrijemo šta nam je propisano da uradimo u ovom trenutku. Nisam protiv tih reformi koje se sprovede, naprotiv, ali bojim se da nema unutrašnje volje da se sprovede reforme, niti ima pravih lidera javnog mnjenja koji upućuju i ubeđuju ljude da nešto treba da se uradi. To se radi zato što moramo. Mislim da u Crnoj Gori imamo sličnu situaciju, i mislim da se naši gosti iz Crne Gore slažu. Oni rade ono što treba da rade kako bi ušli u Evropsku uniju i kako bi napravili korake napred.

ELIZABET KOP

BIVŠA POTPREDSEDNICA KONFEDERACIJE ŠVAJCARSKJE

Da li su mas-mediji u potpunosti slobodni, ili su pod uticajem političara?

DR MILADIN KOVAČEVIĆ

Naravno da nisu slobodni. Tu imate uticaj različitih političara. Možda imam nešto malo drugačije mišljenje o ovome. Postoji nekoliko laboratorija, centara, koji se bave ekonomskim politikama, i trenutnim kretanjima, reformama i takvim temama, koje imaju uticaj na međunarodne organizacije, tj. imaju veliki uticaj na MMF, ali nemaju preterano veliki uticaj na interne donosiocce odluka. To su Centar za ekonomske studije pri Ekonomskom fakultetu, i još neke institucije u zemlji, ali javno mnjenje, tvorci javnoga mnjenja utiču na javno mnjenje u nekom širem smislu, ali nemaju uticaj kao takav na donosiocce odluka. To naravno ne znači da donosioci odluka ne uzimaju u obzir mišljenje ovih centara. Pitanje jeste složeno, a to je ta veza između politike i medija. Političari i mediji i donosioci odluka, svi jedni drugima prosleđuju povratne informacije i to funkcioniše kao sprega. Politička vlast ima i te kako veliki uticaj na medije, i isto tako mediji imaju veliki uticaj na donošenje odluka, odnosno na donosiocce tih odluka, ali to je jedno veoma složeno pitanje i ne bi trebalo sada da ga otvaramo u najdubljem smislu.

PROF. DR MIHAILO CRNOBRNJA

FAKULTET ZA EKONOMIJU, FINANSIJE I ADMINISTRACIJU - FEFA, BEOGRAD

Ja ću se vratiti onome što je tema ovog drugog kruga, a to je Evropska unija. Mnogi za ovim stolom me prepoznaju ne kao evroskeptika, za razliku od mog kolege, nego u Beogradu, kao evropromotera. I dalje sam uveren, bez obzira na sve nedaće i nevolje kroz koje Evropska unija prolazi i na krizu koja se dešava u Evropskoj uniji, da je to za Srbiju, Hrvatska je već praktično unutra, i za ostale zemlje u regionu, ne jedina, ali najbolja alternativa. Uvek postoji alternativa samoizolacije, uvek postoji alternativa pokušaja da se prave strateška partnerstva na drugim stranama. Srbija je dobar primer za to - mi imamo strateško partnerstvo sa Kinom. Oni nama prave mostove, mi njima izvozimo, nećete verovati, million i šesto hiljada evra vrednosti robe. U zemlju od milijardu i trista miliona ljudi, mi uspevamo da izvezemo milion i šesto hiljada, i to nam je strateški partner. Slušajte ovaj podatak, doduše četiri godine star, mi smo ga na našem fakultetu iskopali radeći jednu platformu o prednosti evropske alternative za prethodne izbore, jer je stvar bila na „Ivici i Marici“. Da li Evropejci, da li Antievropejci - to se praktično merilo u promilima. I mi napravimo jednu studiju i u toj studiji dođemo do sledećeg podatka - sav naš izvoz iz Srbije u Latinsku Ameriku, u Severnu Ameriku, u Aziju, u Australiju

i Afriku je manji od izvoza u Italiju. Šta to govori? Govori o našoj ogromnoj vezanosti za Italiju, isto tako i za Nemačku, isto tako i za Austriju i za druge zemlje, za Grčku i druge zemlje Evropske unije. Zamislite za sekundu da Evropske unije nema, da se raspadne. Šta mislite, da bismo mi sad izvozili u Australiju i na Novi Zeland? Opet bi izvozili u te zemlje. Naša prirodna veza je tu i tako je već od kad ja pratim, kraja 80-ih godina. Od 1988, 1989. godine Evropska unija, tada svega 12 zemalja, je već bila 50% ukupna naša spoljna trgovina. Prirodna i ekonomska veza Srbije, a pretpostavljam da je vrlo slično i sa drugim republikama, jeste Evropska unija. I sad ja naravno nemam ništa protiv da se traže ekonomski prostori gde god se može, i nije akcenat i orijentacija ka Evropskoj uniji isključiva, niti Evropska unija to od nas traži. Ako ćete sa nama da trgujete, nemojte da trgujete sa Kinezima ili sa Libijom. Ne postoji takav zahtev. Dakle, gde god možemo hajde da trgujemo, hajde da izvozimo, hajde da uvozimo ako su proizvodi dobri. Ali kada pogledate sve zajedno, ipak je Evropska unija nešto gde prvo ide najveći deo našeg izvoza i naravno našeg uvoza, a sa druge strane, to je jedina organizacija nadnacionalna koja zapravo nas finansira da uđemo u Evropsku uniju. Dakle, kroz pretpristupne fondove, Srbija je dobila negde oko 210 miliona evra ove godine, iduće godine možda 230 miliona, ukupno u ovom budžetskom ciklusu od šest godina negde oko milijardu i dvesta miliona evra nepovratnih sredstava. Za šta? Za izgradnju institucija, za izgradnju infrastrukturnih sistema. Dakle, za nešto što će nama koristiti bez obzira da li mi ušli u Evropsku uniju ili ne. Dakle, to su sredstva koja se velikim delom troše, ne kažem da se sva sredstva pametno troše, ali velikim delom se troše za nešto što poboljšava kvalitet našeg društva, poboljšava kvalitet civilnog društva, poboljšava kvalitet naše infrastrukturne mreže i administracije, i opet, moje je duboko uverenje, bez ozira na pojedine propuste koji su se dešavali i koje smo evidentirali i mi i neke druge zemlje u regionu, opet ispada, da kada se podvuče crta, da je to opcija koja nije bez problema, ali je najbolja u ovoj sadašnjoj situaciji, i obzirom na to šta se dešava tamo, i obzirom na to koje sve nepogodnosti i neprilike ekonomske, političke i druge, mi imamo u regionu i u pojedinačnim državama regiona.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

U Srbiji raste broj evroskeptika, toga smo jako svesni. Pre svega zbog neformalnog pritiska Evrope da priznamo Kosovo, a zatim i ove Lajčakove najave da to nije jedini uslov, već da će otvoriti tek nove uslove. Tako da ne bismo mi Srbi, jeste da smo neracionalni, ali ne bismo mi rekli da nećemo ka Uniji, kad tamo je sve bolje, nego jednostavno... to je sada politička odluka koja stoji pred Srbijom, gde je ovaj ekonomski deo potpuno sekundaran u ovom trenutku.

PROF. DR MIHAILO CRNOBRNJA

FAKULTET ZA EKONOMIJU, FINANSIJE I ADMINISTRACIJU – FEFA, BEOGRAD

U Češkoj evroskepticizam je izrazitiji nego kod nas.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Naravno, ali iz kog razloga?

PROF. DR MIHAILO CRNOBRNJA

FAKULTET ZA EKONOMIJU, FINANSIJE I ADMINISTRACIJU – FEFA, BEOGRAD

Dok mi uđemo, a ko zna kada ćemo da uđemo, biće još prilike da se stvar pomeri ili na gore ili na bolje. Ja sam malo razgovarao sa Srbom Brankovićem i Srđanom Vukosavljevićem, obojica vode anketne kompanije, izgleda da nije glavni razlog pitanje Kosova, nego odugovlačenje i utisak da se nešto u Uniji prelomilo da druge zemlje nakon Hrvatske ne treba da žure. I prosto taj jedan stav da mi više nismo tako zanimljivi kao što smo nekada bili, je izrazitiji kod naroda kao reakcija, nego pitanje priznavanja Kosova.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Dobro, ali kada čitate šta ti „opinion makers“ (kreatori mišljenja), ako ih uopšte ima u ovoj zemlji, govore, niko od nas se ne žali na taj drugi faktor, nego upravo na ovaj prvi - Kosovo.

AZEM VLASI

ADVOKAT

Kad raspravljamo o ovim temama u organizaciji Fondacije za mir i rešavanje kriza, ja uvek živim u uverenju da ne pričamo u prazno jer gospodin Vukobrat, zahvaljujući svojoj inventivnosti, uspeva da sve ovo negde na neke adrese, u neke kanale adresira, da neko to vidi kakvih ideja imamo.

Da krenemo od ovoga gde sve ima više ili manje evroskepticizma. Prvo da se razumemo, Evropu usred ekonomske krize koju davno nije imala, ne može da prati evrooptimizam, nego evroskepticizam. A što se tiče politike Evropske unije prema ovom regionu i zemljama u regionu, mislim da treba otvoreno ukazati da se ne može u ime Evropske unije iz Brisela nastupati ili sa politikom dvostrukih aršina ili pokušavanja da se svakome po nešto udovolji. Ne može se imati razumevanja za stav Grčke da sabotira put Makedonije prema Evropskoj uniji zbog imena. Zaboga, koja to još država ima pravo da određuje drugoj

državi kako će se zvati, a da pritom u svom nazivu ništa ne tangira tu državu i ostali da kažu: „Znate, vi Grci imate pravo, al deder vi Makedonci nešto tu promenite stav!“ Po mom mišljenju to je potpuno neprincipijelno pitanje i neshvatljivo razumevanje za takvo ponašanje Grčke prema Makedoniji. Iz Evropske unije takođe ima neprincipijelnog ponašanja prema Srbiji, odnosno politike Srbije prema Kosovu. Zapravo, svima nam je jasno da i srpska javnost i vlast u Srbiji, bilo ona pre ovih izbora, sad posle ovih izbora ili pre onih izbora, svima je jasno da je Kosovo nezavisna država i da Kosovo više ne stanuje i neće stanovati u Srbiji. Ali u Srbiji kažu: „Znate, mi ne možemo da priznamo Kosovo, tu nešto imamo neki problem unutrašnji, duševni“. Iz Evrope kažu: „Dobro, ne morate priznati Kosovo, ali vi treba da normalizujete odnose sa Kosovom.“ Dvadeset dve članice Evropske unije, među kojima one najmoćnije, koje vuku tu kompoziciju koja se zove Evropska unija, kažu: „Status Kosova je rešen, teritorija Kosova i granice Kosova su neupitne, prema tome, dajte da se sedne da se razgovara i da se pristupi normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije.“ I mislim da Srbija ima životnu potrebu da joj se pomogne da se izvuče iz tog gliba u kome je ostala po pitanju Kosova, ostala je u prošlosti umesto da iskorači napred, ali u tome joj pomažu i određeni krugovi u Evropskoj uniji, kažu: „Samo vi nastavite, dobili ste status kandidata, ne morate priznati Kosovo, evo pa vi nekako normalizujte odnose“. I ta poruka nije jasna mnogima ni u Srbiji, ni nama na Kosovu, a bogami ni drugima oko nas, pa i u regionu. Ili po pitanju Bosne i Hercegovine, što znači stalno ponavljanje. Bosna i Hercegovina je celovita država, ta kako je celovita država, a onda Bosni i Hercegovini se ne pomaže takođe da izađe iz jednog unutrašnjeg, kako da kažem, gliba, gdje entiteti, ili bolje rečeno jedan entitet, osporava celu državu i nije im cilj Evropska unija, nego dokazivanje da je Bosna i Hercegovina nepostojeća država, a da se važni krugovi u Evropskoj uniji ponašaju tako, kažu: „Vidite vi nekako, dogovorite se tamo, pa što se dogovorite - to je to.“ A kaže se *Dejtonskim sporazumom* je rešeno pitanje rata, ne samo Bosne, ne samo zaustavljen rat, nego je rečeno da će to funkcionisati kao država sa dva entiteta. Realnost je takva, politiku Evropske unije ne čini niti predstavlja ni gđa Ešton, ni gospodin File, niti drugi visoki činovnici. Evropska unija kao asocijacija slobodnih, demokratskih, suverenih država, nju čine suverene zemlje. Dakle, nju čini Angela Merkel, francuski predsednik. Kažu, razumemo mi, ne treba ni Kipar, a Kipar ima unutrašnjih problema zašto ne priznaje Kosovo, ne mora ni Slovačka, zato što takođe ima unutrašnjih problema, a ne što nije svesna realnosti da je Kosovo poslednja sedma država nastala u procesu raspada bivše Jugoslavije i onda kad vidite, što bi se reklo, ne zna se ko za koga navija tu i ko ostavlja neka potencijalna žarišta, konflikte, nerešena pitanja na Balkanu. Naravno, svi znamo da ne odlučuje tamo neko, hajde danas hoćemo li primiti Srbiju ili Albaniju ili Crnu Goru u Evropsku uniju, nego treba ispuniti određene standarde i evo te u Evropskoj uniji. Mislim da kad se treba obratiti javnostima ovih država i elitama na vlasti u ovim državama u regiji, treba reći, jer to nije dovoljno jasno. Ja polazim od kosovskog iskustva, znam da ljudi u kosovskoj

vlasti, ima ih podosta koji misle da treba što pre da uđemo u Evropsku uniju, jer Evropska unija je nešto što ti pokriva one unutrašnje slabosti i probleme. Kada uđeš tamo, onda zažmuriš, ne vidiš domaće probleme. A nije Evropska unija jedan nivo koji treba dostići na taj način što ćeš se iznutra organizovati i funkcionisati kao normalna evropska demokratska država. Neću da kažem ni da sam evroskeptik, ni da sam evrooptimista, ali dvostruka politika i ponašanje u ime Evropske unije prema nekim konkretnim pitanjima u regiji je takođe faktor koji usporava napredak prema Evropskoj uniji.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Ne mislim da je politika Evropske unije prema ovom regionu netransparentna ili da se ne može znati šta se hoće. Što se Kosova tiče, mala je sumnja da je politika Evropske unije da se proces normalizacije završi nekom vrstom uzajamnog priznanja.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Pa dobro, nije to jedinstven stav Unije.

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Jeste, u suštini.

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

Pa kako kada ima šest zemalja protiv?

PROF. DR VLADIMIR GLIGOROV

ISTRAŽIVAČ U BEČKOM INSTITUTU ZA MEĐUNARODNA EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA

Ne nisu oni protiv, pet su, nisu one protiv njihovog uzajamnog priznanja. Upravo postojanje tih pet zemalja vodi tom procesu o kome ja govorim. Nemaju oni ništa protiv toga ako se Kosovo i Srbija međusobno priznaju. Oni se protive jednostranoj nezavisnosti. To je kontekst u kome Evropska unija ima ovu strategiju koju pokušavam da opišem. Ne cenim je da li je dobra, imam neke druge ideje o toj stvari, ali ovo je, koliko ja mogu da vidim, stanovište

koje je tamo. Ne vidim da postoji oko toga bilo kakvih dilema. Sumnjam da ovih pet zemalja nisu svesne te činjenice, jer inače bi teško bilo objasniti sve te dokumente koje Evropska unija proizvodi i sve što oni rade. Prema tome, to je po mom mišljenju, strategija. Hoće li se ona menjati, to je drugo pitanje. U Evropskoj uniji, koliko ja razumem, Kosovo se posmatra kao problem koji nije nastao delanjem Evropske unije, nego je to problem koji Evropska unija treba da reši jednim instrumentom spoljne politike koju u stvari Evropska unija ima u ovim okolnostima, a to je integracija. Imate instrument nuđenja integrisanja, imate problem koji je nastao tako kako je nastao i vi sad pokušavate da ga rešite tim instrumentom. U ovom trenutku ja sam ga ovako opisao - to je proces normalizacije tehničkih pregovora, normalizacije odnosa, i onda eventualno učlanjenje, i pre učlanjenja međusobno priznanje. Ne kaže se kako tačno priznanje, ali mislim da je jasno da ne možete biti dve članice jedne organizacije, a da jedna s drugom nemate neku komunikaciju. To prosto nije moguće. Tako da mislim da je ta politika potpuno jasna. Kad je reč o tome koji su uslovi, evo tu može Mojmir da me ispravi ako misli da nešto ne govorim kako valja, ti uslovi su praktično jasni. Oni se ne menjaju, oni ne mogu biti dodatni u odnosu na ono što piše u Kopenhagenu, jel tako? Znači, ono što je problem je što ljudi često ne razumeju šta ti kopenhaški uslovi znače. Recimo, bilo je slučajeva kada se od zemlje tražilo, kaže hoće da bude članica, da usvoji neku deklaraciju, recimo o manjinskim pravima, ili da čak menja Ustav da bi zadovoljila određene zahteve Evropske unije. Tako da ti kopenhaški kriterijumi nisu do kraja objašnjeni. Oni zahtevaju zaista značajne promene institucionalne prirode. Recimo kad se kaže, evo vidite i sami, Slovenija je recimo pregovarala prvo za sam prvi sporazum, evropski ugovor pregovarala sa Italijom, Češka je pregovarala sa Nemačkom. To je taj tip odnosa. Ali sami uslovi su ti koji jesu. Oni se ne mogu dodatno menjati, da tako kažem, prema svakoj pojedinoj državi. Naravno, delimično to zavisi od sposobnosti države da pregovara. Kad je reč o Bosni i Hercegovini, koliko ja razumem politiku Evropske unije, ona je otprilike sledeća - morate izvršiti odgovarajuće promene u ustavnom uređenju da biste mogli da preuzmete obaveze članstva u Evropskoj uniji. Znači ne da morate izgledati ovako ili onako, to je taj deo gde možete sami da se dogovorite, ali morate biti funkcionalni u tom smislu da kad pregovarate sa Evropskom unijom možete da preuzmete obaveze koje proističu, recimo, iz primene tih kopenhaških kriterijuma ili uslova ili svih drugih uslova. Znači, morate biti sposobni da preuzmete odgovornost učlanjenja u Evropsku uniju. To je, po mom mišljenju, stav. Pošto ne postoji neka posebna volja da se na bilo koji način taj proces ubrza, to može i da traje dok god svako hoće. To može i da se ne završi učlanjenjem u Evropsku uniju, kao i u slučaju Srbije i Kosova, ništa ne kaže da to mora da se završi učlanjenjem. Ovo su politike, šta ćete vi uraditi to...

Kad je reč o Makedoniji tu postoji taj problem koji inače neke zemlje podstiče da se učlanjuju u Evropsku uniju. Zato što vi onda imate pristup solidarnosti Evropske unije sa vama. Znači, nema nekog posebnog razloga da mi

idealizujemo tu organizaciju. Grčka je koristila sva sredstva i da priključi Kipar. Kao što je poznato, nije bila spremna da prihvati istočnoevropske zemlje ukoliko Kipar ne bude članica Evropske unije, pa je Kipar, takav kakav jeste, sad je to nezavisno pitanje, postao član Evropske unije. Grčka može da traži od Evropske unije, kao što i traži, nezavisno od toga koliko je ko u Evropskoj uniji zbog toga sretan, može da traži da ne bude Makedonija primljena ili da se ne napravi sledeći korak sve dok se ne ispuni ne znam šta i tu je sad taj problem. Mi možemo to da cenimo i ovako i onako. Mogu da smatram da je to dobro, nije dobro, rđavo ili nije rđavo, to je sad druga tačka. Ali vi ste članica jedne organizacije, to je jedna od prednosti zašto ste vi članica te organizacije, te integracije, što vam ona daje mogućnosti da vi onda možete nju da koristite u takvim okolnostima, to je taj princip solidarnosti. On funkcioniše i dobro i... Što se tiče unutrašnjih problema u Evropskoj uniji samo po ovom pitanju, oni su ogromni. Pitanje eventualnih secesija u pojedinim zemljama u Evropskoj uniji uopšte nije malo. To možda nije toliko važno za Rumuniju, Slovačku, itd, ali zaista imate problem u Španiji. Nije rečeno da Španija mora da opstane kao jedinstvena zemlja. Svakako imate isti taj problem u Velikoj Britaniji, jel tako? Ti referendumi o samostalnosti danas ili sutra će svakako biti održani, koliko sam ja u stanju da vidim, Evropska unija nema instrumente da tu uradi bilo šta. Ne možete očuvati državu ako se ona raspada. To je takođe slučaj Belgije. Ne možete održati to ako to ne može da se održi. Evropska unija ima samo jedan instrument, a taj je - mi vas prihvatamo u ovu zajednicu i nudimo slobodno tržište, odnosno zajedničko tržište, nudimo zajednički, sve te četiri slobode, to je znači jedinstveno tržište, nudimo vam jednu platformu za dogovaranje, to je taj savet, i mogućnost da na tom savetu donosite uredbe ili propise koji su vama u interesu da ih vi sprovodite. I to je otprilike to. I ima određenih kompenzacija, transfera. Budžet je inače mali. Vi dobijate nešto malo. Sa stanovišta Evropske unije malo, sa stanovišta zemalja koje primaju tu pomoć to i nije malo. Sa stanovišta, recimo, Poljske to nije malo sa stanovišta Bugarske ti transferi uopšte nisu mali. To su značajne pare. Sa stanovišta Evropske unije, njen budžet je otprilike jedan procenat bruto domaćeg proizvoda Evropske unije. Znači to je jako, jako malo.

A evroskepticizam? Prirodno je da vidite da imate određenih problema sa tom Unijom ukoliko ona generiše nestabilnost. U ovom trenutku Evropska unija generiše nestabilnost. Sasvim je normalno da vi u Češkoj počnete da razmišljate, ili u Nemačkoj uostalom, gde je takođe, ako ne evro, onda... kad je reč bar o novcu, skepticizam. Sasvim je prirodno da u Velikoj Britaniji to raste. Jer u ovom trenutku nemate načina da stabilizujete u osnovi finansijski sistem i to je suština problema. Prema tome, sasvim je logično da i u Srbiji i Hrvatskoj i na drugim mestima to raste u niz drugih stvari. Mada, na Balkanu je evroskepticizam, po mom mišljenju, u velikoj meri na mnogim mestima, uključujući Makedoniju, uključujući Srbiju, zapravo način na koji održavate taj jedan sistem vlasti, taj jedan sistem političkog ponašanja, pa u krajnjoj

instanci, i te ljude na vlasti koji od toga imaju najvećeg interesa. Ja, na primer, u Makedoniji ne vidim neki interes ove partije koja je na vlasti već duže vreme, i ostaće koliko ja vidim još duže vreme, neki interes da ona sad nešto posebno uradi da se priključi Evropskoj uniji. Sa njihove tačke gledišta, ovo je savršeno stanje. Zemlja je u rasulu, ništa ne funkcioniše, nezaposlenost je ogromna, zaposlenosti nema. Oni zidaju, podižu ove spomenike, sad ih je nekoliko stotina, ako sam dobro razumeo. To izgleda očajno, za mene lično to je šok, ali sa njihove tačke gledišta stvar savršeno funkcioniše. Koliko sam ja u stanju da vidim, oni će da vladaju sledećih 150 godina. Zašto bi oni sad razmišljali da to promene? Tu ta grčka intrasigentnost u stvari pomaže, jel tako? To je taj, mislim u Srbiji, sve do skora, a i sada, u suštini neki interes ljudi koji su na vlasti da se nešto specijalno uradi da se Srbija priključi Evropskoj uniji, veoma mali. U Bosni takođe, koliko sam u stanju da vidim, bar značajnog dela. Tako da to je ta situacija. Evropska unija ne može tu da uradi ništa. Može samo da kaže: „Vama će biti bolje kad nam se pridružite, i sa stanovišta bezbednosti, stabilnosti, itd.“ Da li je to tačno ili nije tačno, to zavisi od vas.

PROF. DR MOJMIR MRAK

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U LJUBLJANI

Drugi deo bio je diskusija o ekonomiji na delu. A mi sad razgovaramo o Evropskoj uniji *de facto* isključivo o politici. Ako se vratimo na one kopenhagenske kriterijume o kojima je Vlado govorio, političke i ekonomske, jedna stvar je vrlo jasna - nema početka pregovora dok nema u suštini nekih glavnih političkih stvari dogovorenih. Što je logika? Logika jeste - za vreme pregovora biće dovoljno vremena za ekonomiju. Uzećemo si koliko treba, pet godina, sedam godina. Ali redosled je vrlo jasan. To se sad ispostavilo i mislim da je u regiji vrlo, vrlo jasno.

VLADIMIR ĆUK

Ja sam Vladimir Ćuk i ovdje posjećujem iz Amerike, došao sam da se malo bolje upoznam sa idejama i procesom donošenja predloga unutar Fondacije. Slušao sam danas sve predloge i zanima me na koji način mjerite svoju efikasnost? Da li postoji neki „score card“ (kartica za merenje rezultata), da vodite neki rezultat koliko je tih predloga u stvari prihvaćeno i da li u vašoj industriji uopšte postoji tako neki sistem da se zna, da se može ocjeniti uspjeh?

PROF. DR DANICA POPOVIĆ

EKONOMSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

U prvom delu o regionima, nažalost, opšte mišljenje je da je to propao plan, da ne postoje unutrašnje neke pokretačke snage koje bi ga vodile. Dakle, nema zainteresovanih za regionalnu saradnju unutar regiona, a da je pritisak od spolja suviše slab da bi se to izrazilo. I to je možda tužno na 20-godišnjicu da se dođe do takvog zaključka, ali takav je zaključak, maltene konsenzusom, uspostavljen u sali. Povodom Evropske unije smo zaključili da smo još dalje nego kod regiona, da svako zadržava svoje mišljenje i da svi misle da su sto posto u pravu, uključujući mene prvu, pa onda i sve ostale i da je situacija i tu prilično tužna. Možda je to zahvaljujući tome što je i kriza, pa smo ogorčeniji nego što bismo bili. Možda će za koju godinu zaključak da bude malo mekši.

ZAVRŠNA REČ

BORIS VUKOBRAT

PRESEDNIK I OSNIVAČ FONDACIJE ZA MIR I REŠAVANJE KRIZA

Sreća je da sam ja pesimista duha, al sam optimista volje. Jer kad se sve ovo čuje na ovaj način kako je rečeno, i kad se podsjetimo da smo prije 20 godina pokušali da zaustavimo rat, a vidjeli ste šta se poslije toga desilo, kad smo predlagali Evropskoj uniji da spreči najgore uzimajući nas u svoje okrilje, pa oni za to nisu imali sluha, mi 20 godina poslije toga konstatujemo šta? Maltene potpuno iste stvari. Pitanje se postavlja - gdje je greška? Sasvim je sigurno da Evropska unija u svemu ovome što se dešava u ovom regionu ima svojih odgovornosti, ali je više nego sigurno da su prvi akteri koji su odgovorni za ono što nam se dešava mi sami.

S druge strane, čujem od gospodina Ćuka tipično američki pristup ovom skupu - gdje su pokazatelji? Ja ne znam ko bi od nas ovdje mogao da nađe sistem da matematički izračuna efikasnost ovakvih skupova. Ali, vjerujte mi da, kad skupimo sve ovo, jer poslje svih naših skupova kao što je to bio običaj i do sada, biće publikovani vaši materijali koji su, počevši od *Osvrta*, to je već urađeno, i sva diskusija i sve učešće svakoga od vas. I ako uzmemo samo to kao rezultat, mislim da smo danas napravili jedan mali, mali korak naprijed.

Ponovo se svima zahvaljujem. Pre svega autorima *Osvrta*, svim učesnicima na prisustvu, na učestvovanju, na idejama, na doprinosu i kažem vam - do sledećeg susreta!

KONFERENCIJA
„NE POSTOJI PUT KA MIRU, MIR JE PUT“

FOTOGRAFIJE

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

Aeroklub (Beograd), 27. septembar 2012.

G. Boris Vukobrat

G. Boris Vukobrat

Koktel, Hotel *Square Nine*, 27. septembar 2012.
Ambasador Japana u Srbiji i u Crnoj Gori, Nj.E.g. Tošio Cunozaki i g. Boris Vukobrat

Koktel, Hotel *Square Nine*, 27. septembar 2012.
G. Azem Vlasi, prof. dr Vladimir Gligorov i prof. Veselin Vukotić

Koktel, Hotel *Square Nine*, 27. septembar 2012.
Nj.E. mons. Orlando Antonini, apostolski nuncije i g. Boris Vukobrat

Koktel, Hotel *Square Nine*, 27. septembar 2012.
Akademik prof. dr Ljubiša Adamović, prof. dr Ilija Vujačić i akademik prof. dr Vojislav Stanovčić

Koktel, *Square Nine*, 27. septembar 2012.
Ambasador Švajcarske Nj.E. g. Ervin Helmut Hofer, Ambasador Meksika Nj.E.gđa Mercedes F. Ruiz Zapata,
g. Boris Vukobrat, gđa Mirjana Prljević i beogradski nadbiskup i metropolit mons. Stanislav Hočevar

Koktel, *Square Nine*, 27. septembar 2012.
G. Ante Raos sa suprugom i g. Ranko Risojević

AGENDA KONFERENCIJE

„NE POSTOJI PUT KA MIRU, MIR JE PUT“

27. SEPTEMBAR 2012. GODINE, BEOGRAD, AEROKLUB

08:45 REGISTRACIJA UČESNIKA

Aeroklub, Uzun Mirkova 4/II, Beograd

Radni jezici su BHS (bosanski/hrvatski/srpski) i engleski

09:00 OTVARANJE KONFERENCIJE

Boris Vukobrat, pozdravna reč predsednika Fondacije

Mirjana Prljević, uvodna reč izvršnog direktora Fondacije

09:15 I DEO

OSVRTI NA PREDLOGE ZA NOVU ZAJEDNICU REPUBLIKA BIVŠE JUGOSLAVIJE 1992-2012

Moderator: prof. dr Vladimir Gligorov

Panel 1 (diskusija na prva četiri osvrta)

Uvodna reč Elizabet Kop, bivše potpredsednice Konfederacije Švajcarske

Demokratija, prof. dr Vukašin Pavlović, FPN Beograd

Pravna država, prof. dr Vojislav Stanovčić, SANU akademik

Zaštita etničkih grupa, prof. dr sc. Žarko Puhovski, Filozofski fakultet, Zagreb

Zabrana svih oblika diskriminacije, mr Elizabeta Kitanović, KEK, Brisel

10:45 PAUZA

11:15 Panel 2 (diskusija na pet preostalih osvrta)

Decentralizacija i regionalizacija, prof. dr Ilija Vujačić, FPN Beograd

Princip lične slobode, prof. Zoran Pusić, GOLJP Zagreb

Nepovredivost granica, prof. dr Zdravko Grebo, Univerzitet u Sarajevu

Integracija u Evropu, prof. dr Mojmir Mrak, Ekonomski fakultet, Ljubljana

Tržišna privreda, prof. dr Vladimir Gligorov, WIIW, Beč

12:45 RUČAK

15:30 II DEO

EKONOMIJA NA DELU

Moderator: prof. dr Danica Popović

Panel 1 Dve decenije iza nas (otvorena diskusija)

16:45 PAUZA

17:00 Panel 2 Dve decenije ispred nas (otvorena diskusija)

18:15 Završna reč predstavnika Fondacije

19:30 KOKTEL

Hotel *Square Nine*, Studentski trg 9, Beograd

LISTA UČESNIKA

KONFERENCIJA „NE POSTOJI PUT KA MIRU, MIR JE PUT“

27. SEPTEMBAR 2012. GODINE, BEOGRAD, AEROKLUB

1. Boris VUKOBRAT
2. Dr Vladimir GLIGOROV
3. Mirjana PRLJEVIĆ
3. Akademik Vojislav STANOVČIĆ
4. Prof. dr Mojmir MRAK
5. Dr Žarko PUHOVSKI
6. Prof. Zoran PUSIĆ
7. Prof. dr Ilija VUJAČIĆ
8. Gospođa Elizabet KOP
9. Damjan JOVIĆ
10. Prof. dr Vukašin PAVLOVIĆ
11. Prof. dr Zdravko GREBO
12. Prof. dr VESELIN VUKOTIĆ
13. Dr Ante RAOS
14. Ranko RISOJEVIĆ
15. Prof. dr Mihailo CRNOBRNJA
16. Azem VLASI
17. Prof. dr Danica POPOVIĆ
18. Prof. dr Darko TANASKOVIĆ
19. Nebojša SPAIĆ
20. Nj.E. Slađana PRICA
21. Mr Elizabeta KITANOVIĆ
22. Prof. dr Predrag SIMIĆ
23. Zoran GRUBIŠIĆ
24. Sava ANĐELKOVIĆ
25. Natalija PRINČI
26. Dr Mahmud BUŠATLIJA
27. Miladin KOVAČEVIĆ
28. Tahir HASANOVIĆ
29. Gordana SUŠA
30. Zoran STANOJEVIĆ
31. Mijat LAKIĆEVIĆ
32. Jérôme KELLE
33. Slavko VUKAJLOV
34. Vladimir ČUK

